

พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจ

โศภณ ๔

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตฺโต)

ธงป
๒๕๓๓

พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจ

ไทยรุ่งเรือง

พระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ. ปยุตโต)

สงป ๑๐๕๑

สงป ๑๑๕
พระพรหมคุณาภรณ์
๕๓๓ ๑ ก.อ.อ.อ.

อนุโมทนา

ในโอกาสมงคลขึ้นปีใหม่ พุทธศักราช ๒๕๕๔ ที่ใกล้จะถึงนี้ คณะสถาปนิกผู้ออกแบบอาคาร
รัฐสภาแห่งใหม่ ซึ่งมีแนวความคิดในการออกแบบตามคติไตรภูมิพระร่วง มุ่งจะส่งเสริมให้ผู้เกี่ยวข้องกับ
อาคารได้ตระหนักในเรื่องบาป-บุญ คุณ-โทษ เพื่อประกอบกรรมดี จึงมีความประสงค์จะจัดพิมพ์
หนังสือไตรภูมิพระร่วง เพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สังคม และใช้เป็นสื่ออำนวยความสะดวก ส่งความสุข เนื่องในโอกาส
วันขึ้นปีใหม่

บัดนี้ นายธีรพล นิยม ประธานกรรมการ โครงการออกแบบรัฐสภาแห่งใหม่ ในนามของ
คณะสถาปนิกดังกล่าว ได้แจ้งขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ **พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิฯ**
เพื่อวัตถุประสงค์ข้างต้น

รัฐสภานั้น เป็นที่ชุมนุมของคนดีมีปัญญาที่ถือว่ามวลประชาทั้งชาติได้คัดสรรกลั่นกรองมาอย่าง
สุดกำลัง แล้วมอบหมายความไว้วางใจให้เป็นตัวแทน ที่จะมาระดมสติปัญญาคุณธรรมความดีงาม
ความสามารถออกมาร่วมกันแก้ปัญหา รักษาธรรมแผ่ขยายคุณความดี พัฒนาคุณภาพ และเสริมสร้าง
ประโยชน์สุขให้แก่ประเทศชาติและประชาชน จึงเป็นที่หวังว่ารัฐสภานี้ อันเป็นเวทีประกาศแก่โลก
ถึงระดับแห่งคุณภาพของคนไทย จะเป็นจุดหัวใจและสมองที่เอื้อมยอดของรัฐในการนำพาประเทศ
ชาติไทย ให้พัฒนาสูงยิ่งขึ้นไป ในไตรภูมิ จนสูงสุด แล้วหลุดพ้นไปได้จากปวงปัญหา จากประดาทุกข์ภัย
สู่สันติสุข อันปลอดมลภาวะ ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม สดุดีเหนือไตรภูมิได้ สมตามคติแห่ง
ไตรภูมิพระร่วง ที่ก่อกำเนิดแนวความคิดของโครงการออกแบบรัฐสภาแห่งใหม่นี้

การบำเพ็ญธรรมทานในวาระสำคัญอันเป็นศุภวารดิถี เป็นการแสดงออกซึ่งความปรารถนาดี
แก่ประเทศชาติ และมวลประชาผู้ร่วมสังคม ในระยะยาว ด้วยการมอบธรรมอันประเสริฐให้เป็นพร

ในมงคลสมัยขึ้นปีใหม่ ๒๕๕๔ นี้ ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลจรรยาที่ได้บำเพ็ญ
จงเป็นปัจจัยอภิลมุลประชาชาวไทย ไปถึงมวลมนุษยย์ทั่วโลก ของเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย ออภิม
ในธรรม และบันเทิงในสันติสุขทุกเมื่อสืบไป

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต)

๕ ธันวาคม ๒๕๕๓

อนุโมทนา

คณะสถาปนิก โครงการผู้ออกแบบอาคารรัฐสภาแห่งใหม่ ซึ่งมีแนวความคิดในการออกแบบตามคติไตรภูมิพระร่วง มุ่งจะส่งเสริมให้ผู้เกี่ยวข้องทั้งอาคารได้ตระหนักในเรื่อง บาปบุญ คุณโทษ เพื่อประกอบกรรมดี

ในการนี้ คุณธีรพล นิยม ประธานกรรมการ โครงการออกแบบรัฐสภาแห่งใหม่ ในนามของคณะสถาปนิกฯ ดังกล่าว ได้แจ้งขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ **พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิฯ** ของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สังคม และแจกมอบเป็นธรรมทานแก่ญาติมิตรตลอดจนพุทธศาสนิกชนที่สนใจทั่วไป

รัฐสภานั้น เป็นที่ชุมนุมของคนดีมีปัญญาที่ถือว่ามวลประชาทั้งชาติได้คัดสรรกลั่นกรองมาอย่างสุดกำลัง แล้วมอบหมายความไว้วางใจให้เป็นตัวแทน ที่จะมาระดมสติปัญญาคุณธรรมความดีงามความสามารถออกมาาร่วมกันแก้ปัญหา รักษาธรรมแผ่ขยายคุณความดีพัฒนาคุณภาพ และเสริมสร้างประโยชน์สุข ให้แก่ประเทศชาติและประชาชน จึงเป็นที่หวังว่า รัฐสภานี้ อันเป็นเวทีประกาศแก่โลก ถึงระดับแห่งคุณภาพของคนไทย จะเป็นจุดหัวใจและสมองที่เชื่อมโยงอดของรัฐในการนำพาประเทศไทยให้พัฒนาสูงยิ่งขึ้นไป ในไตรภูมิ จนสูงสุด แล้วหลุดพ้นไปได้จากปวงปัญหา จากประดาทุกข์ภัยสู่สันติสุขอันปลอดมลภาวะ ทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม สถิตเหนือไตรภูมิได้สมตามคติแห่งไตรภูมิพระร่วง ที่ก่อกำเนิดแนวความคิดของโครงการออกแบบรัฐสภาแห่งใหม่นี้

การบำเพ็ญธรรมทานในวาระสำคัญนี้ เป็นการแสดงออกซึ่งความปรารถนาดีแก่ประเทศชาติ และมวลประชาผู้ร่วมสังคม ในระยะยาวด้วยการมอบธรรมอันประเสริฐให้เป็นพร

ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลจรรยาที่ได้บำเพ็ญ จงเป็นปัจจัยอภิลาล คณะสถาปนิกโครงการผู้ออกแบบอาคารรัฐสภาแห่งใหม่ ตลอดจนมวลประชาชาวไทยไปถึงมวลมนุษยทั่วโลกของเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย งอกงามในธรรม และบันเทิงในสันติสุข ทุกเมื่อสืบไป

วัดญาณเวศกวัน
๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕

สงบ
๑๐๕๑

คำนำ

จากการที่ทีมสงบ ๑๐๕๑ ได้เข้าร่วมประกวดแบบอาคารรัฐสภาแห่งใหม่และได้รับเลือกเป็นแบบสำหรับก่อสร้างที่ผ่านมา โดยการออกแบบครั้งนี้ทีมสงบ ๑๐๕๑ ได้อาศัยคติไตรภูมิเป็นแนวคิดหลัก เพื่อให้รัฐสภาอันเป็นสถานที่สำคัญของประเทศไทย สามารถสื่อถึงสำนึกในบาปบุญคุณโทษและให้เกิดแรงบันดาลใจในคุณธรรม ที่จำเป็นสำหรับผู้ที่มีหน้าที่ตรากฎหมายและตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล ได้แก่ สมาชิกรัฐสภา และบุคคลในคณะรัฐบาล อันมีหน้าที่บริหารปกครองประเทศ ตลอดจนประชาชนชาวไทยผู้เป็นเจ้าของประเทศที่จะต้องร่วมกันรักษาและพัฒนาบ้านเมืองในฐานะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เพื่อการปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ประเทศชาติก้าวไปข้างหน้าอย่างยั่งยืนได้

ลำพังตัวอาคารรัฐสภาเพียงอย่างเดียวย่อมไม่สามารถสร้างการเรียนรู้ เข้าใจในคุณค่าและคุณธรรมจากไตรภูมิให้ถึงชีวิตและจิตใจของสังคมไทยอย่างถ่องแท้และออกงามได้ ดังนั้น ทีมสงบ ๑๐๕๑ จึงได้ทำโครงการจัดพิมพ์และเผยแพร่หนังสือชุดไตรภูมิที่ได้สร้างสรรค์โดยครูบาอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิและคุณธรรมในสังคมไทย เพื่อหวังให้เกิดความเข้าใจ การเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนทางสติปัญญาอย่างลึกซึ้งและออกงาม ว่าด้วยไตรภูมิกับสังคมไทยในอดีตและปัจจุบัน โดยจะได้จัดส่งไปยังศูนย์วัฒนธรรม ห้องสมุดชุมชน และสถาบันการศึกษา ทั่วประเทศไทย

ในวาระดิถีขึ้นปีใหม่อันเป็นปีมงคลที่พระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) เจริญอายุครบ ๖ รอบ ในปีนี้ ทีมสงบ ๑๐๕๑ ได้ขออนุญาตพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) จัดพิมพ์ผลงานของท่านเรื่อง “พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิฯ” อันเป็นสื่อสร้างสรรค์การเรียนรู้ไตรภูมิอย่างลุ่มลึกประการหนึ่ง และเพื่อเป็นการบูชาสนองพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ ผู้เป็นครูบาอาจารย์สำคัญของบ้านเมือง ในโอกาสอันเป็นมงคลนี้อีกประการหนึ่ง เป็นเล่มแรกของโครงการจัดพิมพ์ ทีมสงบ ๑๐๕๑ จึงต้องขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)** ที่เมตตาเป็นอย่างสูง อนุญาตและเขียนคำอนุโมทนาที่เป็นสิริมงคลและยังประโยชน์อย่างยิ่งในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ และ**พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (อินฺทร จินฺตามโย)** รองเจ้าอาวาสวัดญาณเวศกวัน ที่ได้กรุณาประสานงานต้นฉบับ

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ รองศาสตราจารย์สน สิมাত্রัง ได้กรุณาอมภาพถ่ายและภาพร่างจิตรกรรมฝาผนังไตรภูมิ พร้อมกับเขียนคำบรรยายประกอบ เพื่อให้ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้ได้เรียนรู้อย่างลึกซึ้งถึงคุณค่า “ความดี ความงาม และความจริง” จากไตรภูมิที่บรรพบุรุษไทยได้เรียนรู้และสั่งสมมาจนถึงคนรุ่นปัจจุบัน จึงต้องขอขอบพระคุณ**รองศาสตราจารย์สน สิมাত্রัง**ไว้ ณ ที่นี้

ทีมสงบ ๑๐๕๑ หวังว่าหนังสือ “พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิฯ” จะทำให้สังคมไทยเกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยน ตลอดจนต่อยอดในคติไตรภูมิ อันจะเกิดการเติบโตของพลังคุณธรรมที่ลุ่มลึกในบริบทของโลกสมัยใหม่ไม่น้อย เพื่อให้เป็นสิริมงคลในวาระดิถีขึ้นปีใหมพุทธศักราช ๒๕๕๔ นี้

ด้วยจิตคารวะ
ทีมสงบ ๑๐๕๑
ธันวาคม ๒๕๕๓

สารบัญ

๖	พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิฯ
๘	โครงเรื่องและสรุปเนื้อหาของไตรภูมิ
๑๔	ข้อสังเกตทั่วไปที่ช่วยให้เข้าใจไตรภูมิ
๑๔	- ยกผลขึ้นมาตั้ง แล้วสืบย้อนไปบอกเหตุ
๑๔	- เปรียบเทียบกับภูมิหลัง คือศาสนาพราหมณ์
๒๐	- สารระที่มุ่งไปให้พื้นไตรภูมิ
๒๖	- เทียบกับไตรภูมิโลกวินิจฉัย
๒๘	- ความเชื่อตรงต่อข้อมูลเดิมในแหล่งคัมภีร์
๓๔	ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วง
๓๔	- ยกจักรพรรดิ ไม่เอ่ยจักรวรรดิวัตร แต่ไปเน้นทศพิธราชธรรม
๓๖	- “เทพยดาทั้งหลาย เขาเกลียดเขาซึ่งพระญาอารมณนั้นนัก”
๓๘	- กรรมอันทุกคน ไม่ว่าชนชั้นใด ทำแล้วได้รับผลเสมอกัน
๔๒	- ข้อสังเกตเกี่ยวกับศีลธรรม ที่ว่าไว้ในไตรภูมิพระร่วง
๔๔	ขอบเขตอิทธิพลของไตรภูมิ
๔๔	- ไตรภูมิฯ คงแค่มาเติมกระแส ไม่ใช่เป็นต้นกระแส
๔๖	- สุโขทัยก้าวมาถึงไตรภูมิฯ อยุธาเติมต่อไปยังที่พระมอญ
๔๘	- สุโขทัยใช้หลักปกครองเมตตา อยุธาเหไปหาหลักพราหมณ์
๕๐	- กระแสอิทธิพลทางความคิด ที่ไตรภูมิพระร่วงมาเสริมแรง
๕๔	ข้อคิดและทำที่ที่ถูกต้องต่อไตรภูมิ
๕๔	- หลักกรรม แยกให้ได้ก่อน ถือพุทธ ถือพราหมณ์ หรือคือนิครนถ์
๕๖	- รู้อนิจจังอย่างแท้ ไม่เรื่อยเรื่อยอย่างไทย ไม่กระวนกระวายอย่างฝรั่ง
๕๘	- กรรมก็ไม่ดี ไตรลักษณ์ก็ไม่ดี มองไม่เป็น ก็ได้ผลร้าย นั่นคือกรรมไม่ดี
๖๐	- กรรมก็ดี ไตรลักษณ์ก็ดี มองถูกมองเป็น ยิ่งเสริมกันให้ได้ผลที่ดี
๖๔	- เข้าใจถึงไตรภูมิที่แท้ และเอามาสรังสรรค์สังคมไทยให้ได้จริง

นิพนพานุมิ เป็นสภาวะธรรมสูงสุด ปราศจากกิเลสทั้งปวง
หรืออนัตตานิยามิ หมายถึง สภาวะธรรมแห่งความว่างจากตัวตน

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชประสงค์
ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๔,
สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิฯ^๑

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน

หัวข้อที่จะบรรยายต่อไปนี้ กำหนดให้พูดเรื่องอิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงต่อศีลธรรมของสังคมไทย ไตรภูมิพระร่วงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก อาตมาภาพเองก็มีความสนใจมานานแล้ว แต่ไม่ได้เอาใจใส่เท่าที่ควร เหตุที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะว่า มุ่งงานในทางพระศาสนาด้านอื่นๆ และมีวุ่นวายกับงานเหล่านั้น

จำได้ว่าเคยอ่านเรื่องเกี่ยวกับไตรภูมิพระร่วงเมื่อราว ๑๐ ปีเศษมาแล้ว จากหนังสือ *เล่าเรื่องในไตรภูมิ* ของท่านเสฐียรโกเศศ แต่ไม่ได้ใส่ใจอะไรนัก เพราะเห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับการเข้าใจหลักการที่แท้ของพุทธศาสนา ต่อเมื่อได้รับนิมนต์มาบรรยายครั้งนี้ จึงได้อ่าน *ไตรภูมิพระร่วง* ตัวจริงเป็นครั้งแรก

ที่นี่ได้รับนิมนต์ให้มาพูดเรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง* พอรับไปแล้ว รู้สึกตัวว่าได้พลาดไปอย่างมากทีเดียว เพราะตัวเองนั้นไม่พร้อม โดยเฉพาะตามหัวข้อที่ให้พูดเกี่ยวกับอิทธิพลต่อศีลธรรมของสังคมไทยนั้น เป็นการพูดที่ไม่จำกัดเฉพาะในเนื้อหาของไตรภูมิเท่านั้น แต่ให้พูดเลยขอบเขตออกมาสู่สังคมไทยทั้งหมด คือ การที่จะพูดอย่างนี้ได้ ต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์นี้ก็อาจจะมีส่วนในด้านอื่นๆ เช่น ศิลปกรรม วรรณคดีต่างๆ โดยเฉพาะวรรณกรรมต่างๆ นั้น น่าจะเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้ทราบถึงอิทธิพลอย่างนี้

เพราะฉะนั้น การที่จะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลเหล่านี้ ก็น่าจะต้องเอาหลักฐานในหนังสือเหล่านั้นมาพูดให้เห็นกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องให้ความสนใจและเอาใจใส่จำเพาะทีเดียว สำหรับอาตมาภาพก็ไม่ได้ชวนขยายสังคมในด้านนี้ เพราะฉะนั้น การพูดในแง่นี้ จึงทำให้เกิดความรู้ลึกซึ้งอัดอั้นมาบ้าง

อย่างไรก็ตาม การที่จะพูดลงไปถึงอิทธิพลต่อสังคมไทย เราก็ต้องพูดถึงเนื้อหาอยู่นั่นเอง คือ ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วงมีว่าอย่างไร และศีลธรรมที่มีนั้น เมื่อเราเข้าใจดีแล้ว จึงจะมองเห็นว่าไม่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างไร

ก่อนที่จะเข้าใจเรื่องอิทธิพลในทางศีลธรรมต่อสังคมไทยนั้น อย่างที่กล่าวไว้แล้วว่าจะต้องทราบเนื้อหาในทางศีลธรรมของ *ไตรภูมิพระร่วง* เองเสียก่อน จึงได้ทำแผนปลิวแจกแก่ที่ประชุม ซึ่งเป็นสรุปความในไตรภูมิให้เข้าใจโดยย่อ

เพราะฉะนั้น ตอนต้นนี้ อยากรจะขอรบกวนเวลามาทำความเข้าใจสรุปเนื้อหาของไตรภูมิเสียก่อน

พระอริยสงฆ์ ๘ ระดับ ตามหลักพุทธธรรม มีชื่อดังนี้
พระอรหันตมรรค พระอรหันตผล พระอนาคามีมรรค
พระอนาคามีผล พระสกทาคามีมรรค พระสกทาคามีผล
พระโสดาปัตติมรรค พระโสดาปัตติผล

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง
ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๙
สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

^๑ จากคำบรรยาย “อิทธิพลไตรภูมิพระร่วง ต่อศีลธรรมของสังคมไทย” ในการสัมมนาเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” ณ หอวิชาจุฬาลงกรณ์ หอสมุดแห่งชาติ วันอังคารที่ ๑ มีนาคม ๒๕๒๖

หน้า ๓๑
๕๕๑

พระพุทธรูป
ปางสมาธิ
หน้า
เทวสถาน

พระพุทธรูป
ปางสมาธิ
หน้า
เทวสถาน

พระพุทธรูป
ปางสมาธิ
หน้า
เทวสถาน

พระพุทธรูป
ปางสมาธิ
หน้า
เทวสถาน

โครงเรื่องและสรุปเนื้อหาของไตรภูมิ

ไตรภูมิ แปลว่าภูมิ ๓ อย่างที่ทราบกันอยู่แล้ว แต่ขออย่าให้ตระหนกไว้ก่อนว่า ที่จริงนั้น มีภูมิ ๔ และในที่นี้ ท่านต้องการพูดถึงเฉพาะภูมิ ๓ ที่เป็นโลกีย์ภูมิ

ภูมิ ๓ นี้เป็นระดับใหญ่ๆ สามารถแบ่งย่อยออกไปอีกจนเป็น ๓๑ ภูมิ เพราะฉะนั้นก็จำเป็นจะต้องทราบว่า ภูมิใหญ่ ๓ นั้นแบ่งย่อยออกเป็น ๓๑ ได้อย่างไร

ใน *ไตรภูมิพระร่วง* นี้ ท่านนำเนื้อหาของไตรภูมิหรือภูมิ ๓ ที่แบ่งออกเป็น ๓๑ นั้นมาเรียบเรียงจัดเป็นกัณฑ์ๆ หรือเป็นบทๆ มีทั้งหมด ๑๑ บทด้วยกัน ขอจับเอามาสรุปให้เห็นลำดับในภูมิทั้ง ๓ ถ้าพูดให้ย่อที่สุด *ไตรภูมิ* หรือภูมิ ๓ นั้นก็มี

๑. **กามภูมิ** หรือจะเรียกให้เต็มว่า กามาวจรภูมิ แต่เรียก กามภูมิ กึ่งยาดิ

๒. **รูปภูมิ** หรือ รูปาวจรภูมิ

๓. **อรุภูมิ** หรือ อรูปาวจรภูมิ

ถ้าพูดให้เต็มตามหลักวิชา ภูมิมี ๔ ภูมิที่ ๔ ชื่อว่า **โลกุตระภูมิ** แต่ ๓ ภูมิแรกมีลักษณะร่วมเป็น **โลกีย์ภูมิ** เหมือนกัน และเป็นประเด็นปัญหาซึ่งท่านสอนให้แก้ไข เพื่อจะได้หลุดพ้นออกไปสู่ **โลกุตระภูมิ** ท่านจึงตั้งชื่อ **“ไตรภูมิ”** เป็นหลักไว้ และแยก **โลกุตระภูมิ** ออกไปต่างหาก (และในที่สุด ใน *ไตรภูมิพระร่วง* ท่านก็พูดถึงจนครบทั้ง ๔ ภูมินั้น)

ภูมิที่ ๑ คือ **กามภูมิ** หรือ **กามาวจรภูมิ** แยกย่อยออกเป็น ๑๑ ภูมิ กามภูมินี้เป็นตอนที่ท่านอธิบายไว้ยืดยาวที่สุด อย่างที่ทำไว้ในแผ่นปลิวนี้ กามภูมิ ๑๑ จัดประเภทเป็นอบายภูมิ ๔ และ กามสุคติภูมิ ๗ ดังนี้

ก. **อบายภูมิ ๔** คือ ภูมิที่ไม่มีความเจริญ ฝ่ายข้างเสื่อม ได้แก่

๑) นรกภูมิ

๒) ตีรจฉานภูมิ

๓) เปรตภูมิ

๔) อสุรกายภูมิ

ใน *ไตรภูมิพระร่วง* อาจจะได้แบ่งหัวข้อไว้ให้เห็นชัดอย่างนี้ ถ้าไม่จับจัดให้ดี ก็อาจจะงงได้ ฉะนั้นก็ให้ทราบว่า ๔ ภูมินี้ เป็นอบายภูมิ เป็นฝ่ายข้างเสื่อม เป็นฝ่ายข้างตกลงไป

นรกภูมิ ท่านจัดเป็นกัณฑ์ที่หนึ่ง เรียกว่า **ปฐมกัณฑ์**

ตีรจฉานภูมิ ว่าด้วยสัตว์เดรัจฉาน เป็นกัณฑ์ที่ ๒ คือ **ทุติยกัณฑ์**

เปรตภูมิ เป็นกัณฑ์ที่ ๓ เรียกว่า **ตติยกัณฑ์** และ

อสุรกายภูมิ เป็นกัณฑ์ที่ ๔ เรียกว่า **จตุตถกัณฑ์**

ทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็น **อบายภูมิ ๔**

อรุพรหม ๔ ชั้นฟ้า อธิบายสภาวะธรรมที่ไม่ข้องแวะ กามและรูป ผู้ใดปฏิบัติธรรมได้สภาวะธรรมขั้นนี้แล้ว เมื่อดับขั้นจะเข้าสู่นิพพานภูมิ มีชื่อเรียก ดังนี้

- เนวลัญญาตนพรหม
- อากัญญาตนพรหม
- วิญญาตนพรหม
- อากาสนัญญาตนพรหม

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๕ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

ข. กามสุคติภุมิ ซึ่งอยู่ในกามภุมิเหมือนกัน เป็นกามภุมิ แต่มีคำว่า “สุคติ” แทรกเข้าไป หมายความว่า เป็นกามภุมิ แต่เป็นฝ่ายดี เป็นฝ่ายสุคติ อบายภุมินั้นเป็นพวกหุคติ เป็นฝ่ายไม่ดี

อันว่ากามสุคติภุมินี้มี ๗ คือ

มนุสสุภุมิ ชั้นมนุษย์ เป็นฝ่ายสุคติกัณฑ์หนึ่ง เป็นกัณฑ์ที่ ๕ ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ยาวมาก มีเนื้อความ พิสดาร ต่อจากนั้นก็ถึง

ฉกามาพจรภุมิ ซึ่งหมายถึงสวรรค์ระดับกามาพจร (ระดับที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม) เรียกเต็มว่า ฉกามาพจรสวรรค์ ๒ ชั้น มีจตุมหาราชิกา และดาวดึงส์ เป็นต้น ดาวดึงส์นั้น ท่านบรรยายไว้ยาวเป็นพิเศษ แต่สวรรค์ทั้ง ๒ ชั้น ซึ่งเรียกว่าฉกามาพจรนี้ รวมอยู่ในกัณฑ์เดียว เป็นกัณฑ์ที่ ๖ เรียกว่า ฉกัณฐกัณฑ์

ตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๑ ถึงกัณฑ์ที่ ๖ แสดงเรื่องราวของกามภุมิ ๑๑

ภุมิใหญ่ที่ ๒ คือ **รูปภุมิ** หรือ **รูปาพจรภุมิ** ได้แก่ รูปพรหม ๑๖ ชั้น ซึ่งพูดถึงการที่จะต้องบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌานสมาบัติแล้วไปเกิด และพูดถึงสุทธาวาสซึ่งเป็นรูปพรหมชั้นพิเศษที่เกิดของพระอนาคามีอีก ๕ ชั้น รวมอยู่ใน ๑๖ ชั้นนี้ด้วย เป็นชั้นสูงสุดใน ๑๖ ชั้น คือตั้งแต่ชั้น ๑๒ เป็นต้นไป

รูปภุมิทั้งหมดนี้รวมเข้าเป็นกัณฑ์หนึ่ง เป็นกัณฑ์ที่ ๗ เรียกว่า สัตตมกัณฑ์ กัณฑ์นี้ไม่ยาวเท่าไร รู้สึกว่าคงจะไม่น่าสนใจนักสำหรับประชาชนทั่วไป หรือว่าเป็นเรื่องที่ยากอยู่ อาจเป็นเพราะเหตุนี้ก็ได้ จึงอธิบายไว้แต่พอสังเขป

ภุมิใหญ่ที่ ๓ คือ **อรุภุมิ** หรือ **อรุปาพจรภุมิ** ได้แก่ อรูปพรหม ๔ ชั้น

ในเรื่องอรุภุมิ ๔ ชั้นนี้ มีข้อย่ออันหนึ่ง พูดถึงเรื่องฉัพพรรณรังสี หรือรัศมี ๖ ประการของพระพุทธเจ้า เพราะเหตุว่าในนั้นได้พูดถึงว่า อรูปพรหมจะรู้ได้อย่างไรว่าพระพุทธเจ้ามาอุบัติ แล้วตอบว่า รู้ด้วยเห็นฉัพพรรณรังสี เพราะฉะนั้น เรื่องฉัพพรรณรังสีก็จึงเป็นเรื่องที่ต้องอธิบายขึ้นมา

ถ้าผู้อ่านแปลกใจว่า ทำไมหัวข้อบางอย่างจึงแทรกมาในที่นี้ๆ ก็พึงทราบไว้ เพราะมีเหตุอ้าง ทำให้ต้องพูด เหมือนอย่างเรื่องที่ว่ามานี้

อรุภุมิจัดเป็นกัณฑ์ที่ ๘ เรียกว่า อัฏฐมกัณฑ์ เป็นอันว่าจบภุมิ ๓

ที่จริง **ไตรภุมิ** แท้ๆ ก็จบแค่นี้ คือครบไตรภุมิแล้ว แต่หนังสือ **ไตรภุมิพระร่วง** ยังพูดถึงเรื่องอื่นต่อไปอีก

บทต่อไปเรียกว่า กัณฑ์ที่ ๙ นวมกัณฑ์ ตั้งชื่อว่า **อวินิโภครูป** อวินิโภครูปเป็นศัพท์ของพระอภิธรรม ในที่นี้จะไม่อธิบาย แต่พูดอย่างง่าย ๆ ว่าในกัณฑ์นี้ ต้องการพูดถึงโลกแห่งวัฏหรือธรรมชาติแวดล้อม เพราะในกัณฑ์ที่ผ่านๆ มาแล้วได้พูดถึงภุมิทั้ง ๓ ซึ่งเป็นภุมิของสิ่งที่มีชีวิตหรือสัตว์โลกในระดับต่างๆ มีระดับจิตต่างๆ กัน พูดง่ายๆ เป็นพวกที่มีจิต มีชีวิต ที่นี้ต่อจากนี้ จะพูดถึงโลกแห่งวัฏบ้าง คือพูดถึงประดาร์วัตตทั้งหลายที่มีอยู่ในภุมิ ๓ เป็นที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์ในภุมิ ๓ นั้นนั่นเอง

พระทุสยะเจติย์ เป็นพระเจติย์ประดิษฐานเครื่องทรงกษัตริย์ของเจ้าชายสิทธัตถะ ในคราวเสด็จออกบวช ณ ริมแม่น้ำโกโธมา ได้ถอดเครื่องฉลองพระองค์โยนขึ้นไปในอากาศ แล้วตั้งจิตอธิษฐานขอให้สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ พระอภินิหารพรหมสถิตอยู่สวรรค์รูปพรหมชั้นที่ ๑๖ ได้ัญเชิญไปประดิษฐานไว้ในพระทุสยะเจติย์

สมุทภาพไตรภุมิ ฉบับข้างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่งในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๔ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

จุดมุ่งหมายที่พูดนั้น ต้องการย้ำให้เห็นว่า ไม่เฉพาะแต่สัตว์ทั้งหลายหรือชาวโลกในชั้นต่างๆ เท่านั้น แม้แต่โลกแห่งวัตถุธรรมชาติแวดล้อมนี้ ก็มีความไม่เที่ยงแท้เช่นเดียวกัน ฉะนั้น หัวข้อที่ท่านตั้งตอนแรกจึงกล่าวถึงอนิจจังลักษณะ แล้วต่อจากนั้นก็บรรยายสภาพแวดล้อมว่ามีอะไรบ้าง ซึ่งเป็นที่ตั้งที่อาศัยของพวกสัตว์โลกต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว บรรยายเรื่องภูเขา แม่น้ำ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาวนพเคราะห์ ดวงดาวต่างๆ เรื่องชมพูทวีป ป่าหิมพานต์ อะไรต่างๆ ซึ่งเป็นโลกแห่งวัตถุ

เมื่อบรรยายหมดแล้ว ท่านก็ขึ้นใหม่อีกกัณฑ์หนึ่ง เป็นกัณฑ์ที่ ๑๐ ซึ่งเป็นการบรรยายโลกแห่งวัตถุต่อ แต่คราวนี้พูดถึงการวิเศษและการอุบัติของโลก กล่าวคือส่วนที่บรรยายไปแล้วนั้นเป็นสภาวะของโลกที่พูดให้เห็นว่าเป็นอย่างไร ที่ต่อไปก็จะพูดว่าโลกนั้นมีการเกิดขึ้นหรือการดับไปอย่างไร มีวิวัฒนาการและการสูญสลายเสื่อมไปอย่างไร อันนี้เรียกว่าเป็นเรื่องกัลป์วิเศษและอุบัติ ย้ำให้เห็นอนิจจังลักษณะที่ปรากฏด้วยการเกิดขึ้นและดับสลายไป

จบเรื่องนี้ ก็เป็นอันว่าหมดสิ้นเรื่องโลกแห่งวัตถุหรือธรรมชาติแวดล้อม

ขึ้นกัณฑ์สุดท้ายเรียกเอกาทศมกัณฑ์ แปลว่า กัณฑ์ที่ ๑๑ แสดงนิพพานกถา คือว่าด้วยเรื่องนิพพาน ซึ่งพ้นจากไตรภูมิ ได้วงเล็บไว้ให้ว่าเป็น **โลกุตระภูมิ** คือภูมิที่ ๔

เพราะฉะนั้น ถ้าจะดูให้ถนัดความแล้ว ไตรภูมิไม่ใช่แค่ **ไตรภูมิ** แต่เป็นเรื่อง **จตุภูมิ** หรือภูมิ ๔ คือไม่ใช่เรื่องภูมิ ๓ เท่านั้น แต่พูดถึงการที่พ้นไปจากภูมิ ๓ ด้วย และเมื่อพ้นไปจากภูมิ ๓ ก็ถึงภูมิที่ ๔ เป็นโลกุตระภูมิ

ฉะนั้น ในกัณฑ์ที่ว่าด้วยนิพพานนี้ ก็คือพูดถึงโลกุตระภูมิ พูดถึงวิธีปฏิบัติเพื่อจะบรรลุนิพพาน พูดถึงการบรรลุมรรคผลชั้นต่างๆ มีโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล นี่ก็คือครบสมบูรณ์ในโลกุตระภูมิ

ขอลกล่าวเน้นเป็นข้อสังเกตที่สำคัญด้วยว่า การที่ท่านพูดถึงโลกุตระภูมินี้ เป็นการแสดงถึงเป้าหมายของหนังสือไตรภูมิว่า ท่านผู้เรียบเรียงมีจุดมุ่งหมายอยู่ในพระทัยชัดเจนว่าจะนำผู้อ่านหรือคนที่รับฟังคำสั่งสอนไปไหน คือพูดเรื่องไตรภูมิ ให้เห็นคุณและโทษของไตรภูมิ เพื่อให้หลุดพ้นจากไตรภูมิ จะได้บรรลุถึงจุดตถภูมิ (ภูมิที่ ๔) อันได้แก่โลกุตระภูมิ อันนี้เป็นข้อสังเกตที่จะพูดชี้แจงต่อไป

อนึ่ง ฟังทราบด้วยว่า แท้จริงนั้น คำว่า “ภูมิ” ในความหมายที่เคร่งครัด ได้แก่ ระดับของจิตใจ แต่เมื่อใช้หลวมลงมาหน่อย ก็คลุมถึงชั้นหรือโลกของสัตว์จำพวกที่มีจิตใจอยู่ในระดับนั้นๆ และในที่นี้ท่านก็ใช้คำว่าภูมิในความหมายแบบหลวมๆ หน่อยนี้

นอกจากนั้น ถ้ามองเรื่องทั้งหมดบนฐานของหลักกัณฑ์ธรรม ที่จำแนกประดาสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่จริง (ปรมาตถธรรม) เป็น ๔ ประเภท คือ จิต เจตสิก (คุณสมบัติและอาการของจิต) รูป และนิพพาน ก็จะทำให้เห็นว่า หนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้ ลำดับเนื้อความตามหลักกัณฑ์ธรรมนั้น คือ ไตรภูมิเป็นเรื่องของ **จิต** และ **เจตสิก** แล้วมาถึงอวิโมครูปก็คือ **รูป** ในที่สุดก็จบที่ข้อสุดท้ายคือนิพพาน

เมื่อจบนิพพานกถา ก็เป็นอวสานพจน์ (คำลงท้าย หรือกล่าวปิดเรื่อง) ในอวสานพจน์ก็จะจบลงที่บอกถึงอานิสงส์ของการฟังไตรภูมิว่าจะทำให้ได้ทิพยสมบัติ นิพพานสมบัติ คือจุดมุ่งหมายอยู่ที่การบรรลุนิพพาน หรือถ้ายิ่ง ในระหว่างนั้นก็มีความหวังที่จะได้พบพระศรีอาริย์

เข้าใจว่า ตอนที่ว่าด้วยอานิสงส์นี้ เป็นส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญในทางศีลธรรมของสังคมไทย เป็นจุดที่น่าสังเกต

ขอพูดถึงแนวหรือเค้าโครงย่อๆ แค่นี้

รูปพระหม ๑๖ ชั้นฟ้า พระเถรจารย์ในพุทธศาสนา อธิบายสภาวะธรรมที่ละการได้แล้ว ยังขออนุญาต จะแบ่งสภาวะธรรม รูปพระหมจากทยาสู่ละเอียดได้ ๑๖ ชั้น หรือ ๑๖ ชั้นฟ้า

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับข้างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๙ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

Handwritten text in Thai script, likely a portion of a sutra or a devotional text, written in black ink on aged paper.

Handwritten text in Thai script, continuing the text from the previous section.

Handwritten text in Thai script, continuing the text from the previous section.

Handwritten text in Thai script, located to the left of the final stupa illustration.

Handwritten text in Thai script, located to the right of the final stupa illustration.

ข้อสังเกตทั่วไปที่ช่วยให้เข้าใจไตรภูมิ

ยกผลขึ้นมาตั้ง แล้วสืบย้อนไปบอกเหตุ

ในการศึกษาเรื่องไตรภูมิ มีแง่ที่จะพูดในทางหลักธรรมอย่างเช่น ศึกษาโดยเทียบกับหลักธรรมหมวดอื่นของพระพุทธศาสนา ขอยกตัวอย่าง เมื่อมองในแง่ปัจจุสมุปบาทหรือปัจจุอาการ

ปัจจุสมุปบาทนี้พูดอย่างย่อๆ ท่านจัดเป็น**ไตรวิภัง** หรือวิภัง ๓ คือ กิเลส กรรม และวิบาก

กิเลส คือความชั่วต่างๆ ที่มีอยู่ในใจ สิ่งที่ทำให้ใจเศร้าหมอง มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น

กรรม คือการกระทำ ได้แก่ การกระทำที่เนื่องมาจากกิเลส จิตใจที่ประกอบด้วยกิเลสนั้นมีเจตนาประกอบด้วยความโลภ เป็นต้น เมื่อทำอะไรไปด้วยความโลภ ก็อาจเกิดโทษทุจริต เช่นไปลักของเขา หรือถ้าใจประกอบด้วยโทสะ ความโกรธ ความคิดประทุษร้ายก็จะไปทำลายผู้อื่น ไปฆ่าฟันเขา หรือประกอบด้วยโมหะ ก็มีความลุ่มหลง อันนี้เป็นต้นเหตุ แล้วจะได้รับการ ซึ่งเรียกว่าวิบาก

วิบาก คือผลที่ว่า เมื่อทำชั่ว ก็ประสบผลให้ชีวิตเสื่อมเสียคุณภาพ เป็นความหยาบทราม ความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือถ้าทำกรรมดี ก็ได้ประสบผลดี ให้ชีวิตเจริญอกงาม เพิ่มพูนคุณภาพเป็นความสุข ถ้ามองเป็นรูปธรรมให้ชัด ก็คือไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ที่ดีและไม่ดี เพราะภพภูมิต่างๆ นั้นเป็นที่เกิด ที่ประสบผล ที่ได้รับวิบากของการกระทำ

ถ้ามองในแง่ของกิเลส กรรม วิบาก เราจะเห็นว่าเรื่องไตรภูมินี้เริ่มต้นด้วยวิบาก คือในไตรวิภัง นั้น จับเอาวิบาก เอาผลเป็นจุดเริ่มต้นก่อน คือเริ่มด้วยสภาพที่เป็นวิบากที่เราจะได้รับ เพราะการไปเกิดในอบาย เช่น เกิดในนรก กติ ไปเกิดในสุคติมีมนุษย์ เป็นต้น ตลอดจนสวรรค์ต่างๆ เป็นเทพ เป็นพรหม ไม่ว่าจะรูปพรหม อรูปพรหม กติ ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของวิบาก

จากนั้นจึงสืบสาวต่อไปว่า การที่ได้ผลอย่างนั้นๆ เกิดจากทำกรรมอะไร คล้ายๆ ท่านยกเอาปรากฏการณ์ขึ้นมาพูดก่อน เมื่อพูดถึงปรากฏการณ์ที่เป็นผลคือวิบาก แล้วจึงสืบสาวลงไปหากรรมที่เป็นเหตุคือการกระทำ

ต่อจากนั้นก็พูดถึงกิเลสที่เป็นตัวประกอบ ประดุจเหตุให้ทำกรรมนั้นๆ ทั้งนี้จุดเน้นอยู่ที่กรรมที่เป็นเหตุให้ได้รับผลนั้นๆ นี้เป็นตัวอย่างการวินิจฉัยในแง่หลักกิเลส กรรม วิบาก

ไตรภูมิพระร่วง นี้ ก็เป็นแนวการเขียนคำสอนในทางพุทธศาสนาแบบหนึ่ง คือเริ่มด้วยส่วนที่เป็นวิบาก ซึ่งเป็นแนวหนึ่งเท่านั้นในการเขียน นี้เป็นข้อสังเกตอันหนึ่ง

เปรียบเทียบกับภูมิหลัง คือศาสนาพราหมณ์

ต่อไปที่ควรจะต้องข้อสังเกตอีก ก็คือ การที่เราจะเข้าใจหลักธรรมในทางพุทธศาสนาได้ชัดเจน แม้แต่ในระดับศีลธรรม จะต้องมีการเปรียบเทียบกับภูมิหลังด้วย

ภูมิหลังที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นที่มาให้เกิดพุทธศาสนา คือศาสนาพราหมณ์ พระพุทธเจ้าอุบัติท่ามกลางสังคมที่ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลครอบคลุมทั่ว แต่ไม่ทรงเห็นด้วยกับหลักความเชื่อและการปฏิบัติมากมายหลายอย่างของพราหมณ์ จึงทรงสอนคัดค้าน พูดได้ในแง่หนึ่งว่า พระพุทธศาสนาเกิดมาเพื่อขัดแย้ง ตอบโต้ หักล้างคำสอนของพราหมณ์ ฉะนั้น หลักธรรมและคำศัพท์ต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จึงมีมากมายที่เหมือนกับในศาสนาพราหมณ์

รูปพรหม ๑๖ ชั้นฟ้า อธิบายสภาวะธรรมที่ไม่ต้องแหวะในกาม แต่ยังคงติดขัดในรูป ผู้ใดปฏิบัติธรรมในสภาวะธรรมขั้นนี้แล้ว เมื่อสิ้นบุญยังต้องเวียนว่ายตายเกิดตามกระแสกรรมไม่จบสิ้น

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๙ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

เป็นธรรมดาที่ว่า ในภูมิหลังและสภาพแวดล้อมอย่างนั้น คำศัพท์ที่ประชาชนเขาพูดกันอย่างไร พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาก็ต้องใช้คำเหล่านั้น ฉะนั้น โดยทั่วไปเราจะพูดว่า พุทธศาสนาได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ แต่การพูดเพียงว่าได้รับอิทธิพลนี้ไม่พอ เราจะต้องพูดต่อไปด้วยว่า พระพุทธศาสนานั้นเกิดขึ้นเพื่อจะหักล้างคำสอนของพราหมณ์เป็นส่วนสำคัญ และเมื่อจะหักล้างหรือโต้แย้งคำสอนของพราหมณ์ จึงต้องยกเอาถ้อยคำที่เป็นคำสอนของพราหมณ์นั้นขึ้นมาวิเคราะห์วิจารณ์

ฉะนั้น อะไรก็ตามที่พูดด้วยคำศัพท์เดียวกัน ก็จะมีความหมายต่างกัน เช่น เรื่องกรรม เป็นต้น กรรมในศาสนาพราหมณ์ก็มี ศาสนาอื่นในอินเดียก็มีเรื่องกรรม ศาสนาเซนหรือของนิกายนิกายวัชรยานก็มีเรื่องกรรม

แต่กรรมในศาสนาพราหมณ์มีไว้เพื่อสนับสนุนเรื่องวรรณะสี่ ส่วนพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างระบบวรรณะสี่ กรรมในศาสนาเซนเป็นลัทธิกรรมเก่า ส่วนหลักกรรมในพุทธศาสนามุ่งให้กระทำการอันจะให้เกิดผลดีตรงตามเหตุปัจจัย

อันนี้จะต้องเข้าใจให้ชัดเจน เมื่อมองหลักคำสอนในพุทธศาสนาจะต้องเห็นลักษณะทั่วไปอย่างนี้ ศาสนาพราหมณ์สอนหลักกรรมเพื่อให้เชื่อว่า การที่มาจากเกิดในวรรณะสี่ เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร ก็เพราะว่าท่านได้ทำกรรมที่จะให้มันเป็นเช่นนั้น ดังนั้น ถ้าท่านเกิดมาในวรรณะไหน ท่านก็ต้องยอมรับสภาพที่ท่านเป็นอยู่ และท่านมีหน้าที่ประจำวรรณะซึ่งท่านต้องทำตามให้ดีที่สุด

ตัวอย่างเช่น สิทธิของวรรณะศูทรมีจำกัดแค่นี้ ท่านก็ต้องทำอยู่ในขอบเขตเท่านั้น และเมื่อทำอย่างนั้นแล้ว ก็รับว่าเป็นกรรมดีของท่าน เมื่อทำตามหน้าที่ของวรรณะศูทรดีแล้ว ท่านก็มีหวัง มีความหวังที่จะไปเกิดดีขึ้นต่อไปในชาติเบื้องหน้า อาจจะไปเกิดในวรรณะสูงขึ้น และมีทางที่จะเจริญก้าวหน้า บรรลุโมกษะ ได้หลุดพ้น ได้เข้าถึงพรหมได้ แต่ตราบใดที่ท่านยังเป็นคนวรรณะศูทร ชาตินี้ทั้งชาติ ท่านไม่มีทางที่จะได้เจริญก้าวหน้าในทางจิตใจ ไม่มีทางที่จะได้ศึกษาพระเวท ไม่มีทางที่จะบรรลุเข้าถึงพรหม

แต่พระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างวรรณะสี่นี้ พระพุทธศาสนาสอนว่า คนเราจะสูงและต่ำทราชมประเสริฐไม่ได้อยู่ที่ชาติกำเนิด ใครทำกรรมดี คนนั้นก็เป็นคนดี ทำกรรมชั่วก็เป็นคนชั่ว เมื่อท่านประพฤติปฏิบัติดี ท่านมีความเพียรพยายามใช้สติปัญญา ท่านก็สามารถบรรลุธรรมได้ เป็นพระอรหันต์ได้ ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะไหน

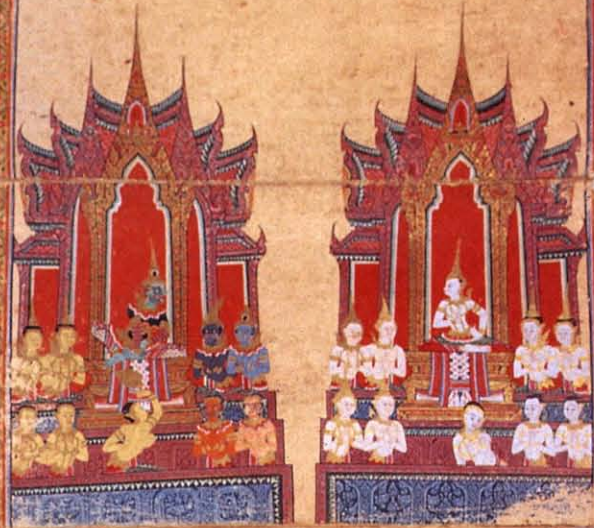
ฉะนั้น คำสอนเรื่องเดียวกัน คำศัพท์เดียวกัน แต่มีความหมายต่างกัน ขอย้ำว่า ความรู้ความเข้าใจในหลักการที่กล่าวมานี้ มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับการศึกษาระวัติศาสตร์ เพื่อจะได้รู้จักสิ่งที่ตนศึกษาอย่างถ่องแท้ตลอดสายว่า ความรู้เข้าใจและความคิดมีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างไร มีวิวัฒนาการ คือความเจริญคลี่คลาย หรือสังวัฏฏนาการ คือความเสื่อมลดทอนหายไปแนวทางใด

การศึกษาประวัติศาสตร์แบบขำนาญพิเศษเฉพาะด้าน มักมีจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องอย่างสำคัญตรงที่ว่า ทำให้รู้จักแต่เหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ไม่รู้จักเนื้อตัวของสิ่งที่เปลี่ยนแปลง เพราะไม่ศึกษาอย่างสัมพันธ์กับความรู้อื่น ทำให้รู้ไม่ถ่องแท้ ไม่ตลอดสาย หรือถึงกับเข้าใจผิด

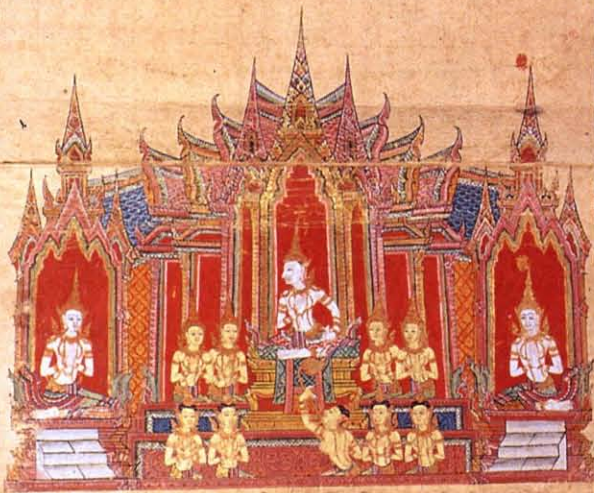
อีกประการหนึ่ง เหตุการณ์ สภาพ หรือภาพ ตลอดจนความคิดความเชื่อถือที่ปรากฏอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งในกระแสของประวัติศาสตร์ ย่อมเป็นผลรวมของความเปลี่ยนแปลงและปฏิกิริยา พร้อมทั้งอิทธิพลของเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามากระทบและเกี่ยวข้องตลอดเวลายาวนาน การจับเอาภาพหรือผลรวมนั้นมากล่าวถึงว่าเป็นอันนั้นอันนี้ โดยไม่โยงถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและหลักต้นเดิมที่ต่างออกไป ย่อมจัดได้ว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างหยุดนิ่ง และจะก่อให้เกิดความหลงผิดได้เป็นอันมาก

- สวรรคชันกามภูมิ เป็นสภาวะธรรมที่ยังติดข้องกับกาม ตั้งแต่
หยาบสู่ละเอียด แบ่งเป็น ๖ ระดับ หรือเทวโลก ๖ ชั้นฟ้า ได้แก่
- (๖) พรหมมิตตสวรรค์
 - (๕) นิมมานนรติ
 - (๔) ดุลิต
 - (๓) ยามา
 - (๒) ดาวดึงส์
 - (๑) จาตุมหาราชิกา
- เฉพาะภาพนี้แสดงสวรรคชันกามภูมินับจากบนลงล่าง
๓ ภูมิ ได้แก่ พรหมมิตตสวรรค์ มีพญาวาสวัตินารเทวบุตร
กับพญาวาสวัตินเทวบุตรเป็นจอมเทพคู่กัน ต่อมาคือนิมมานนรติ
สวรรค์ และดูลิตสวรรค์ มีดูลิตเทวบุตรผู้เป็นอนาคตพุทธสถิต
อยู่ที่นี้ มีชื่อ "พระศรีอริยเมตไตรยพุทธเจ้า"

สมุทภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง
ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๙
สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

...
...
...
...

...
...
...
...

...
...
...
...

ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนา บางทีก็ถึงกับสรุปเอาความเชื่อถือเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เป็นไปอยู่ในสังคมบางส่วนของยุคสมัยนั้นๆ ว่าเป็นตัวพุทธศาสนาจริงๆ ในเชิงอภิปรายญาไปก็มี ซึ่งนับเป็นความผิดพลาดอย่างยิ่ง

ยิ่งถ้าเป็นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างมีเป้าหมายในเชิงสร้างสรรค์สังคมด้วยแล้ว การรู้เข้าใจหลักความจริงที่เป็นภูมิหลังของสิ่งที่อยู่ในเหตุการณ์แห่งความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ก็ยิ่งมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เพราะถ้าไม่รู้หลักการต้นเดิมที่เป็นพื้นฐาน ก็จะมองไม่เห็น ไม่เข้าใจความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน

การรู้ความจริงที่เป็นภูมิหลัง จะเป็นเครื่องประกันไม่ให้เกิดกลายเป็นผู้มีทัศนคติแบบหยุดนิ่ง ซึ่งมกมายอยู่ภายใต้ความครอบงำของความคิด ที่ปรากฏอยู่ที่จุดจำเพาะจุดใดจุดหนึ่งของประวัติศาสตร์ จะได้มีความรู้ความเข้าใจที่มองเห็นตลอดสาย และมีเครื่องมือตรวจสอบที่ทำให้มีความเป็นอิสระสามารถหันไปนำเอาหลักการที่เป็นตัวจริงมาใช้ให้บังเกิดประโยชน์อย่างรู้เท่าทันต่อสภาพปัจจุบัน ในขณะที่นั้นๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะทำให้ได้ทั้งความเหมาะสมพอดี และความถูกต้องเป็นจริง

ขอย้ำจุดนี้ เพราะถ้าจะมองหรือศึกษา *ไตรภูมิพระร่วง* ก็มีได้สนใจในแง่วิชาการเพียงว่า *ไตรภูมิพระร่วง* คืออะไร แต่มองในแง่ว่าจะได้คติอะไรจาก *ไตรภูมิพระร่วง* ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน และมีได้เห็นว่า การจับได้ตัวความคิดที่เป็นผลรวมของวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่เพียงพอแต่จะต้องสืบสาวให้ได้ด้วยว่า ต้นเดิมของความคิดนั้นเป็นอย่างไร และเปลี่ยนแปลงมาอย่างไร

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า พึงระวังการศึกษาประวัติศาสตร์ ที่ไม่รู้จักความจริงที่เป็นพื้นฐานของประวัติศาสตร์ จะตกอยู่ภายใต้ความครอบงำของประวัติศาสตร์ และจะทำให้มีท่าทีแห่งการมองประวัติศาสตร์ อย่างไร้ความคิดสร้างสรรค์

เรื่องไตรภูมิก็เช่นเดียวกัน พุทธศาสนามีเรื่องเขาพระสุเมรุอะไรต่างๆ ซึ่งเราบอกว่ามีอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ แต่ว่าคติของพระพุทธศาสนาไม่ได้เหมือนกับของพราหมณ์ รายละเอียดก็ต่างกัน เช่น ในการจัดระบบ เมื่อบอกว่าเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลแล้ว ในการบรรยายเรื่องจักรวาลวิทยาของพระอรหันตศาสดาก็จะพูดถึงว่า บนยอดเขาพระสุเมรุนั้นมีสวรรค์ของพระอินทร์ตั้งอยู่ ต่อจากนั้น ข้างบนเหนือขึ้นไปก็มีพรหมชั้นต่างๆ สูงขึ้นไปเรื่อยๆ ตามลำดับ ต่ำลงมาจากยอดนั้นข้างเขาพระสุเมรุก็มีสวรรค์ชั้นห้วงมหรรณพหรือจตุรมาหาราชิกา แล้วต่ำลงไปก็เชิงเขาพระสุเมรุก็มีภพของพวกอมมนุษย์ พวกอสูร ไต่ลงไปมีพวกนาคพิภพ ไต่ดินลงไปมีนรกต่างๆ

ในการบรรยายสิ่งเหล่านี้ มีข้อแตกต่างกับศาสนาพราหมณ์อยู่แล้ว เช่น ในศาสนาพราหมณ์ถือว่า เขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลเหมือนกัน แต่เขาบอกว่าสวรรค์ของพระอินทร์ไม่ได้อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ สวรรค์ของพระอินทร์นั้นไปอยู่ทางทิศเหนือ คือทางด้านเหนือของเขาพระสุเมรุ ส่วนทางทิศใต้ก็มีสวรรค์ของเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่มาเจริญขึ้นภายหลัง อย่างพระวิษณุ พระศิวะ เรียกว่าไวกุนธุ์และไกรลาส ตลอดจนสวรรค์อะไรอื่นๆ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันไป แต่อันนี้เป็นเรื่องรายละเอียดที่ไม่ต้องถือเป็นสำคัญนัก

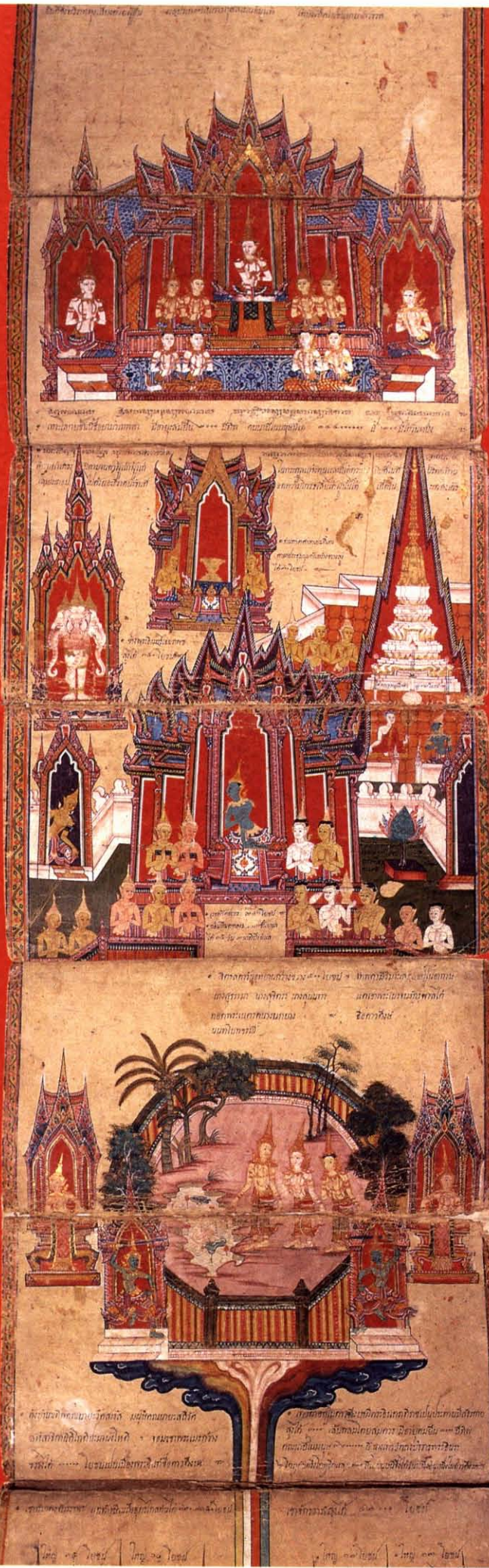
ในสาระสำคัญ จักรวาลวิทยาของพราหมณ์กับพุทธมีความแตกต่างกันหลายประการ เช่น อย่างเรื่องพระอินทร์

สวรรค์ชั้นกามภูมิ เป็นสภาวะธรรมของผู้ที่ยังติดในกาม ได้แก่ กามตัณหา ความอยากได้ ความอยากมี โลก รัก โกรธ หลง สวรรค์ชั้นนี้มี ๖ ชั้นฟ้า ผู้ที่ทำความดีในศีล ๕ ได้ครบถ้วน จะได้มาเกิดในภูมินี้

เฉพาะภาพเขียนนี้ นับจากบนลงล่าง แสดงยามาสวรรค์และดาวดึงส์สวรรค์ มีปราสาทไพโรชยนต์ มีพระอินทร์ประทับนั่ง มีช้างเอราวัณ และมีพระเจดีย์จุฬามณี (ภาพกลาง) ตามด้วยภาพสวนจิตรลดาบนดาวดึงส์สวรรค์

มีข้อความสังเกตคือ ดาวดึงส์สวรรค์ตั้งบนยอดภูเขาพระสุเมรุ เขียนเป็นสัญลักษณ์แถบสี ๔ สีแทนเหลี่ยมภูเขาพระสุเมรุ ๔ ทิศ มีสัญลักษณ์เป็นสีต่างกัน ด้วยยอดเขาพระสุเมรุเป็นรูปโบริตหินบานออกรองรับสวนจิตรลดาบนดาวดึงส์สวรรค์

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๒๔ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

พระอินทร์ในฝ่ายของศาสนาพราหมณ์ เป็นเทพพวกนักรบ ต่อมาพระอินทร์นี้ ก็เสื่อมลงกลายเป็นเทพที่ได้ประพบัติชั่วเสียหาย แล้วต่อมาก็มีเทพผู้อื่นเป็นใหญ่ขึ้นแทน เป็นพระวิษณุ พระศิวะ ซึ่งเป็นผู้ยิ่งใหญ่ขึ้นมาภายหลัง แต่อย่างไรก็ตาม เทพเหล่านี้ก็เป็นพวกอมร เป็นพวกที่ไม่ตาย ใครได้ไปอยู่กับพระนารายณ์ พระอิศวร ก็ได้มีชีวิตนิรันดร์

ที่นี่ ในทางพุทธศาสนา คติเรื่องนี้แตกต่างออกไป พระอินทร์กลายเป็นเทพที่เป็นผู้พิทักษ์ปกป้องความดี คอยตามรักษาคนดีและพระอินทร์ก็เป็นตำแหน่ง ต้องเกิด ตาย มีอายุ ไม่ได้เที่ยงแท้ นิรันดร์ ใครทำดี ใครเป็นนักสังคัมสงเคราะห์ อย่างมมมานพ ซึ่งเป็นนักบำเพ็ญประโยชน์ชกขวนพวกเพื่อนๆ จำนวน ๓๒ คนมาช่วยกันกวาดสถานที่ มาช่วยสร้างที่พักคนเดินทาง ทำกิจการสาธารณประโยชน์ แล้วก็ได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ เมื่อหมดบุญแล้วก็ไปหมุนเวียนเวียนว่ายตายเกิดอีกผู้อื่นที่ทำความดี ก็ไปเกิดเป็นพระอินทร์ต่อไป แล้วก็ไปทำหน้าที่นั้น เป็นตำแหน่ง ไม่เหมือนศาสนาพราหมณ์ ที่ว่าอยู่มาอย่างไรก็อยู่ไปอย่างนั้น ตลอดนิรันดร์

ข้อสำคัญก็คือว่า ในทางพุทธศาสนาถือว่า สวรรค์ไม่ว่าชั้นไหน จนกระทั่งถึงพระพรหม ก็ล้วนไม่เที่ยง ไม่ได้อยู่นิรันดร์ จะต้องหมุนเวียนว่ายตายเกิดได้ตลอดไป เกิดสูงเป็นพระพรหม ต่อไปอาจจะตกลงมาเกิดเป็นมนุษย์ มนุษย์ทำความชั่วไปเกิดในนรก หรือไปเป็นเปรตอีกก็ได้ หมุนเวียนเปลี่ยนไปเรื่อย เป็นความเสมอภาคกันอยู่หนึ่ง

พระพุทธศาสนาสอนว่า การที่จะประสบความสำเร็จสูงสุดได้นั้น จะต้องหลุดพ้นจากภพภูมิเหล่านี้ทั้งหมด ฉะนั้น จึงสอนอีกชั้นหนึ่ง คือ พ้นจากภพภูมิของพวกสวรรค์ เทพ พรหม เหล่านี้ไปถึง **โลกุตระภูมิ**

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า จุดสนใจของพุทธศาสนาไม่ใช่ว่าอยู่ที่เขาพระสุเมรุ หรือยอดเขาพระสุเมรุ แต่อยู่เหนือเลยยอดเขาพระสุเมรุขึ้นไป

ฉะนั้น คติเรื่องเขาพระสุเมรุเป็นที่ประทับของพวกเทพ พวกอินทร์ พวกพรหมอะไรต่างๆ ในคติพุทธศาสนาไม่ถึงเป็นสิ้นสุด แต่พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า ภูมิเหล่านี้เป็นเพียงขั้นตอนต่างๆ ในสังสารวัฏ และจะต้องสิ้นสุดลง เราจะต้องหาทางให้พ้นไปจากสวรรค์ พ้นเหนือพระพรหม ตลอดจนภพภูมิที่เกิดทั้งปวงอีกทีหนึ่ง และนี่คือคติพุทธศาสนาที่ต่างออกไป ซึ่งคตินี้ก็แสดงออกมาในเรื่อง **ไตรภูมิพระร่วง** ด้วย

พูดอย่างรวบรัดว่า จุดหมายของศาสนาพราหมณ์ คือให้ไปเกิดมีชีวิตนิรันดร์อยู่กับพระพรหม หรือเทพสูงสุด ที่สถิตบนยอดสุดของจักรวาล แต่จุดหมายของพุทธศาสนาต้องการข้ามพ้นจักรวาลลอยเหนือเทพพรหมทั้งหมด

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า จุดหมายสูงสุดของพราหมณ์ คือการขึ้นให้ถึงจุดสูงสุดของไตรภูมิ ส่วนจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือการพ้นออกไปได้จากไตรภูมิ

จึงว่า การมองดูไตรภูมิ ไม่ควรจะมาอยู่ที่แค่เรื่องนรก สวรรค์ และไม่พึงเข้าใจว่า ไตรภูมิให้คุณค่าสูงสุดแก่ทรัพย์สมบัติ ยศ สุข ไม่ว่าของจอมกษัตริย์ในชั้นมนุษย์ หรือของเทพสูงสุดในสรวงสวรรค์

สาระที่มุ่งไปให้พ้นไตรภูมิ

ว่าที่จริง ข้อความในบทพระนิพนธ์เรื่องไตรภูมินี้ ก็แสดงจุดมุ่งหมาย หรือความรู้สึกลึกซึ้งใจที่เดียว ขอให้ดูว่า ในเมื่อท่านบรรยายเรื่องความสุขของพระเจ้าจักรพรรดิที่ดี บรรยายความรุ่งเรืองของสวรรค์ ความยิ่งใหญ่ของพรหมที่ดี แล้วในที่สุด ถึงตอนท้ายท่านจะบอกว่า แม้ว่าจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แม้ว่าจะได้เป็นเทพ อินทร์ พรหมต่างๆ ยิ่งใหญ่มีความสุขปานนั้น ก็ไม่เที่ยงแท้ ในที่สุดก็ต้อง

พระมหาปราสาทไพริยนต์ที่ประทับของพระอินทร์ เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ด้านข้างของพระมหาปราสาท จะมีพระเจดีย์จุฬามณี (มุมนขวา) ข้างเอราวัณ (มุมนซ้าย) ธรรมสภาศาลา (เหนือปราสาท) และต้นปาริชาติอันเป็นต้นไม้ประจำสวรรค์ (มุมนล่างขวา)

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

มลายสูญสิ้น จึงควรจะแสวงหาสิ่งที่ดียิ่งกว่านั้น คือพระนิพพาน สาธะที่ว่านี้ เป็นคติที่มีสอดแทรกอยู่ตลอดใน *ไตรภูมิพระร่วง* เป็นที่น่าสังเกตมากที่สุดทีเดียว

ทั้งนี้ จะขอยกตัวอย่าง เช่นเรื่องเกี่ยวกับ**พระเจ้าจักรพรรดิ**ในหน้า ๗๒ ตอนต้น จะลองอ่านให้ฟังเป็นการสรุปเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิราช ท่านบรรยายความยิ่งใหญ่ ความสุขต่างๆ ของพระเจ้าจักรพรรดิ ที่เป็นสุดยอดในมนุษยภูมิ แล้วท้ายที่สุดท่านก็ลงท้ายบอกว่า

แม้จนถึงว่าพระญามหาจักรพรรดิราชองค์ผู้มีบุญแล้ว สิปราบได้ทั้งสี่แผ่นดินตั้งนี้ไฉ่
ยังว่ารู้ถึงแก่ทิวคตแล้ว แลว่ายังมีตั้งอยู่หมั่นคงได้ ยังรู้หว่าโยไปมาในสงสารนี้ไฉ่
ใจบมิพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏนี้ เมื่อใดได้ถึงแก่นฤพานแล้วไฉ่ จึงพ้นจากทุกข์
ทั้งหลายในสังสารวัฏนี้แล พรรณนาถึงพระญามหาจักรพรรดิราชแล้วเท่านั้นแล

นี่แสดงถึงจุดมุ่งหมายของท่านผู้ประพันธ์ จึงลงท้ายอย่างนี้ ไม่เฉพาะแต่เรื่องพระเจ้าจักรพรรดิต่อไปเรื่อง**โชติกเศรษฐี** หน้า ๘๙ โชติกเศรษฐีนั้นเป็นผู้มีทรัพย์สมบัติมาก มีสัตตพิธรัตนะคือรัตนะทั้ง ๗ ประการ มีความรุ่งเรืองเหลือประมาณ แล้วเป็นอย่างไร ในที่สุดก็บอกว่า

เมื่อนั้น จึงโชติกเศรษฐีโกนเกล้าเข้าบวชในศาสนาพระพุทฺธิเจ้า แล้วก็ถึง
อรหัตตผลอำพันด้วยพระปฏิสนธิญาณ และมีนามอันปรากฏ (ว่า) เจ้าโชติกเถรแล

นี่ก็เป็นคติที่บ่งชัดว่าจะอะไรที่จะให้เป็นจุดมุ่งหมาย เป็นเป้าหมายสูงสุด ขอให้ดูต่อไปอีกในเรื่องเกี่ยวกับเทวดา

สรุปเรื่อง**เทวดา** ในหน้า ๑๑๔ เมื่อพูดถึงเรื่องเทวดาในชั้นกามาพจร ก่อนที่จะขึ้นรูปาวจร ท่านก็บอกว่า

อันว่าคณะเทพยดาทั้งหลาย และมีสุขสมบัติปานตั้งนี้ไฉ่ก็ดีแล แลว่ายังรู้สิ้นจากความ
สุขสมบัติไฉ่ ออย่าว่าแต่มนุษย์เราท่านทั้งหลาย แลจะหมั่นคงแก่สมบัติแลอายุสม
อยู่ได้เลย เหตุตั้งนั้นแล จึงองค์พระพุทฺธิเจ้าก็ดี แลพระปัตแยกโพธิเจ้าก็ดี พระอรหันตา
ขึ้นมาสเจ้าทั้งหลายก็ดี ท่านจึงมิใคร่ปรารถนาแก่สุขสมบัติในสงสารนี้แล ท่านจึงเสด็จ
ไปสู่นิพพานสุขเพราะเพื่อตั้งนี้แล

นี่เป็นข้อสรุปในกามาพจรสวรรค์

ฟังสังเกตว่า ท่านพรรณนาความมั่งคั่งยิ่งใหญ่โอ้อ่าแสนสุขสำราญของอัครมหาเศรษฐีและพระเจ้าจักรพรรดิ ตลอดจนแดนสวรรค์ชั้นสูง ให้เลิศหรูโอฬารที่สุดอย่างยิ่งล้นพ้นประมาณ เสร็จแล้วจึงหักความรู้สึกอย่างแรง โดยจบลงด้วยความสิ้นสลายตามหลักอนิจจัง ถ้าว่าตามหลักก็คือ เพื่อให้เกิดสังเวช ที่อย่างน้อยเตือนให้เกิดความไม่ประมาท ไม่ลุ่มหลงมัวเมา เร่งทำกรรมดี ถ้าเห็นอกว่านั้นก็จะได้สดุดข้ามพ้นขึ้นไปให้ถึงโลกุตระภูมิ

แนววิธีที่ว่านี้ อย่างเป็นเรื่องโชติกเศรษฐี ท่านผู้ประพันธ์คงได้แบบอย่างจากพระไตรปิฎกนั่นเอง ดังเช่น ในมหาสุทฺถสนสูตร (ที่.ม.๑๐/๑๘๕-๖/๒๒๕-๘) ตลอดจนพุทธประวัติย่อ (โคตมพุทธวงศ์, พุ.พุทธ.๓๓/๒๖/๕๔๓)

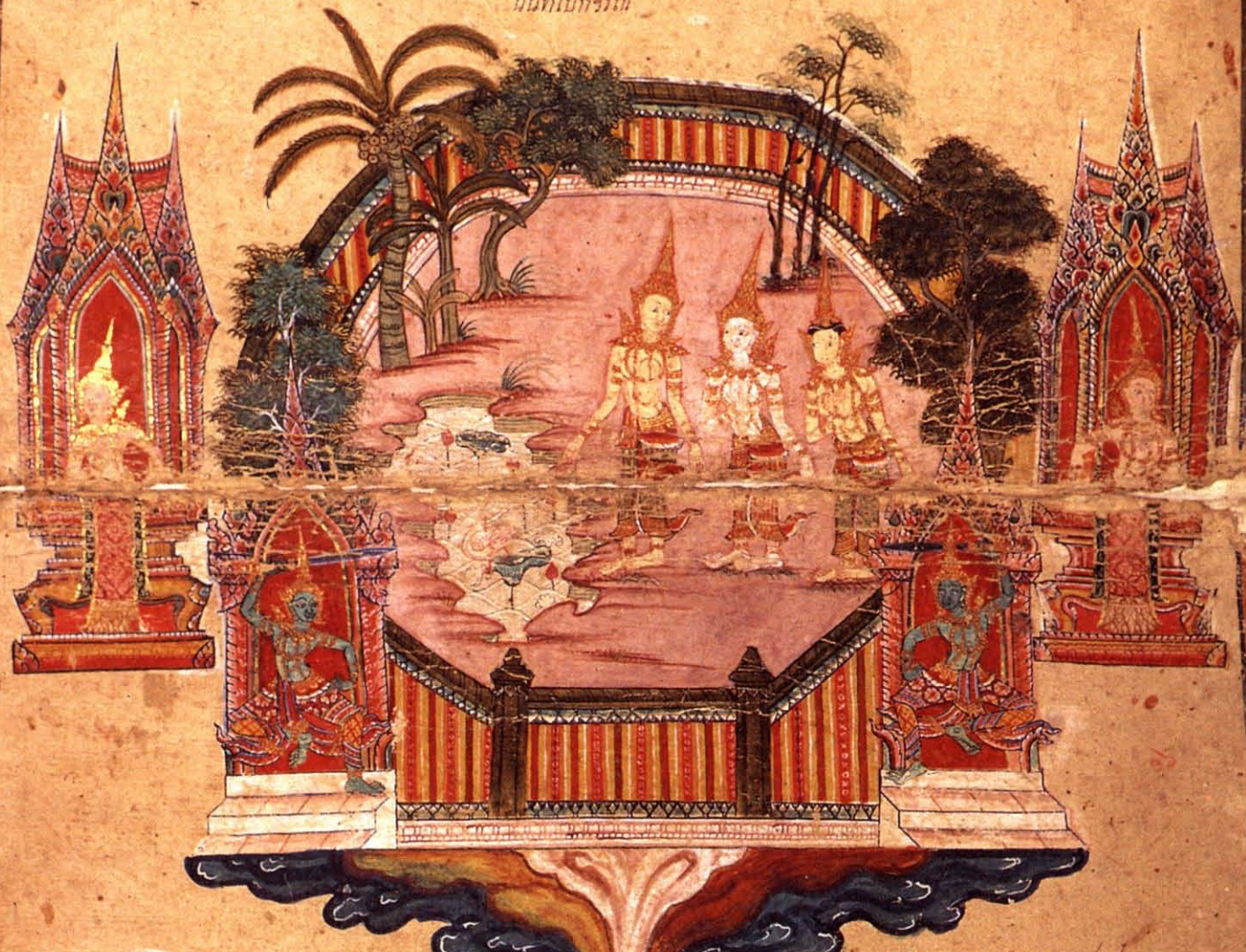
ต่อไป สวรรค์ทั้งหมดยังมีสรุปอีกทีในหน้า ๑๒๔ ตอนที่**ขึ้นอวินิโยครูป** ในกัณฑ์ที่ ๙ ย่อหน้าสุดท้ายก็บอกว่า

จิตรลดาวันอุทยานอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายในจิตรลดาวันฯ
ช่างเขียนเขียนมาพชายาของพระอินทร์ ๓ นาง ได้แก่
นางสุธรรมา นางสุจิตรา และนางสุนันทา ส่วนชายาองค์ที่ ๔
ชื่อนางสุชาดาเสวยกรรมเก่าเป็นนกรายงอยู่ในสระน้ำ
ในจิตรลดาฯ นั้น

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับข้างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชมิ่ง
ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๒๔
สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

• อภิลักขณ์... โยชน • ทศกัณฐ์... โยชน
 • อภิลักขณ์... โยชน • ทศกัณฐ์... โยชน
 กอกลพระเนตรกนทพ... จิตการพิช
 นนทโอบการพิ

• คัมภีร์... โยชน • โยชน... โยชน
 ลหุ... โยชน... โยชน
 ราวได้... โยชน... โยชน

• ทศกัณฐ์... โยชน • โยชน... โยชน
 สู่ได้... โยชน... โยชน
 กน... โยชน... โยชน
 โยชน... โยชน... โยชน

• ทศกัณฐ์... โยชน • โยชน... โยชน

• ทศกัณฐ์... โยชน • โยชน... โยชน

ใหญ่ ๑๕ โยชน
 กัมภีร์...

ใหญ่ ๑๕ โยชน
 รัตน...

ใหญ่ ๑๕ โยชน
 ...

ใหญ่ ๑๕ โยชน
 ...

ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม้นว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดี คือตั้งว่าพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นก็ดี ตั้งพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี ตั้งพระพรหมก็ดี ทั้งนี้ป้อนยื่นอยู่หมั่นคงในยศศักดิ์สมบัติได้โดยสักคาบ เทียรย้อมรู้ฉิบหาย รู้ตายจากรู้พลัดพรากจากสมบัตินั้นแล อันว่าพระอินทร์ก็ดี พระพรหมก็ดี ครั้นว่าถึงเมื่อสิ้นแก่อายุแล้ว ก็เทียรย้อมท่องเที่ยวเวียนไปมาในไตรภพนี้บริบูรณ์แล้วเลยสักคาบ บางคาบเล่าไปเกิดในจตุรกายแล้วว่าได้ทนทุกข์เวทนาหนักหนาก็มี

คติที่สรุปเกี่ยวกับเรื่องความยิ่งใหญ่ของทิพยสมบัติต่างๆ เป็นอย่างไรทุกตอน จะอ่านข้อความที่แสดงให้เห็นจุดเน้นนี้อย่างชัดเจน ในตอนสรุป**ปาวินโศครูป** หน้า ๑๒๖ ก็จะมีพูดอีกในย่อหน้าที่ ๒ บอกว่า

อย่าว่าแต่สัตว์อันมีใจแลบมิรู้หายนเลย จะเริ่มตั้งว่าแผ่นดินแลภูเขาแลน้ำแลถ้าเดือนทั้งหลายอันมีแต่อวินโศครูป แลหาจิตปมได้ตั้งนั้นก็ดีลิ ยังว่ารู้ฉิบหายแลปมียิ่งปมียิ่งแท้สักอันเลย

หน้า ๑๓๙ ก็จะขัดแย้งขึ้นอีก ในย่อหน้าที่ ๓ บอกว่า

อันว่าแผ่นดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ฝูงไม้ไผ่อันมีพรรณใหญ่แลสูงงามตั้งกล่าวมานี้แลอันว่าหาจิตแลหาชีวิตปมได้ตั้งนี้ก็ดี เทาที่ว่ามีแต่อวินโศครูป ๘ อัน ปฐวี อาปะ เตชะ วายะ วัฒนธรรม คันธะ รสะ โอชา ก็ยังว่าถึงที่อันรู้ฉิบหาย ป้อนตั้งอยู่หมั่นคงตรงเที่ยงได้โดย อย่าว่่าแก่ฝูงสัตว์อันมีจิตแล้วจะตั้งอยู่หมั่นคงตรงเที่ยงได้โดย แลดูกรสัปปุรุษทั้งหลาย เร่งพิจารณาเห็นซึ่งอนิจจังสังขารสุขภาพนี้แล ระลึกตรึงเอาใจใส่เร่งกระทำบุญให้ทานรักษาศีลเมตตาภาวนา เอาอาตมไปสู่อมตยมหานครนิพพานนั้น อันปราศจากทุกข์ ปราศจากโศก ปราศจากโรครภัย ปมียใช้ ปมียเจ็บ แลปมียเจ็บ มิรู้แก่ มิรู้ตาย ปมียรู้ฉิบหาย ความสบายรอดได้ จอดที่นิพพานอันสนุกนี้สุขสถานที่ยืนยงหมั่นคงตรงเที่ยงแต่สถานนิพพานนี้ดีหลีกทุกเมื่อแล

หน้า ๑๔๙ อยากรู้ให้เห็นจุดเน้นนี้อีก จะพูดถึง**นิพพาน**โดยตรงทีเดียว นิพพานกถา บรรยายถึงความสุข ดังนี้

อันว่านิพพานสมบัตินี้สนุกนี้สุขเขมหนักหนา หาที่จะปานปมียได้โดย สมบัติอินทร์พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าจะเอามาเปรียบด้วยสมบัตินิพพานนั้น ประดุจเอาห้อยเปรียบพระจันทร์ ถ้ามีตั้งนั้นดูจนวนันตติอยู่บนปลายผม แลมาเปรียบด้วยน้ำมหาสมุทรอันลึกได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ผิพมียตั้งนั้น ดูจเอาดินธุลีนั้นมาเปรียบด้วยเขาพระสุเมรุ จักรรัตนวรรอันประเสริฐแห่งนิพพานนั้นปมียถ้วนได้โดย สมบัติในนิพพานนั้นสุขพันประมาณ แลว่าหาอันจะเปรียบปมียได้ ปมียรู้เป็นอาหารพวยาริสั่งได้ ปมียรู้แก่ ปมียรู้แก่ ปมียรู้ตาย ปมียรู้ฉิบหาย ปมียรู้พลัดพรากจากกันสักอัน สมบัติยิ่งมนุษย์โลกแลเทวโลกพรหมโลก

สวรรค์ชั้นกามภูมิลำดับล่างสุด มีชื่อว่า “จตุมหาราชิกา” หรือจตุโลกบาล เป็นเทวดารักษาทิศประจำสวรรค์ ภูมิภาคของจตุโลกบาล ทั้ง ๔ องค์สถิตบนยอดภูเขาวงแหวน ชื่อว่า “ยุคนธร”

- วิมาน ๔ องค์ (ตอนบน) เป็นวิมานของจตุโลกบาล มีชื่อดังนี้
- ท้าวธตรฐ ประจำทิศตะวันออก มีคนธรรพ์เป็นบริวาร
 - ท้าววิรูปักษ์ ประจำทิศตะวันตก มีนาคเป็นบริวาร
 - ท้าวกุเวร ประจำทิศเหนือ มียักษ์เป็นบริวาร
 - ท้าววิรุฬหก ประจำทิศใต้ มีกุมภภัณฑ์เป็นบริวาร

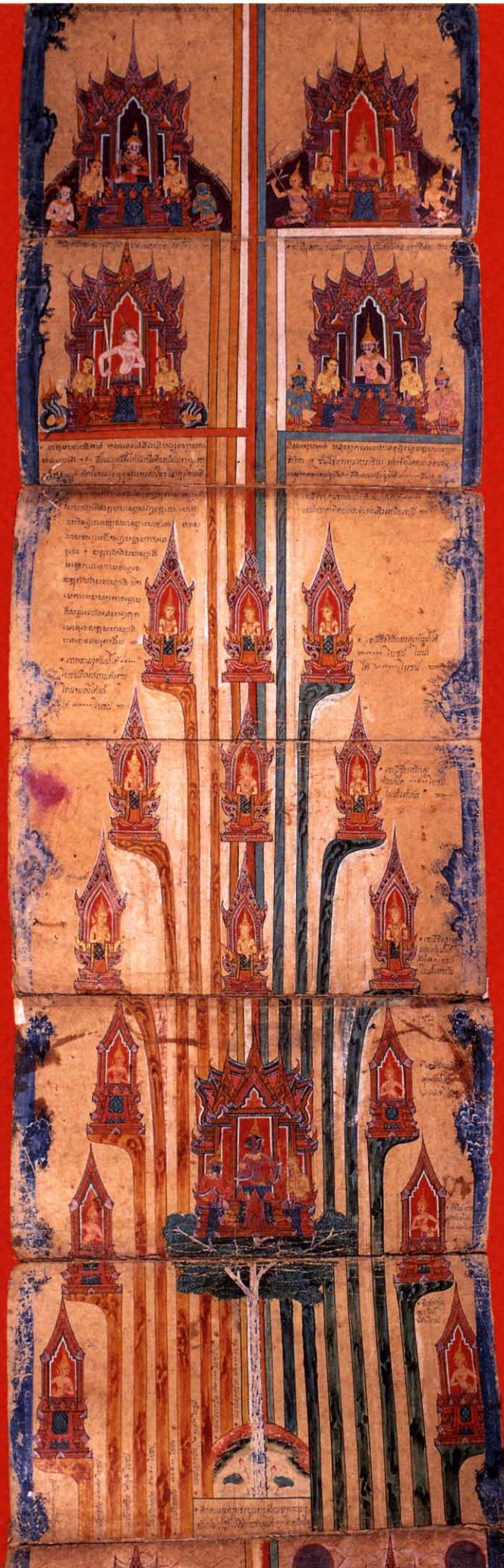
ภาพกลางและล่างเป็นเทวดาบริวารของจตุโลกบาล

เทวดาในสวรรค์ชั้นจตุมหาราชิกาทุกองค์จะสถิตบนยอดเขาสัตตบริภัณฑ์ หรือภูเขาวงแหวน ๗ วง ล้อมรอบภูเขาพระสุเมรุข้างเขียนเขียนเป็นแถบสีแนวตั้งขนาดภูเขาพระสุเมรุด้านละ ๗ แถบ หมายถึง สัตตบริภัณฑ์ในแบบภาพตัดกึ่งกลาง แยกให้เห็นเป็นด้านละ ๗ แถบสี

สัตตบริภัณฑ์นั้นจากวงในขีดภูเขาพระสุเมรุออกมา มีความสูงลดหลั่นลงมา และมีชื่อดังนี้

- (๗) ยุคนธร
- (๖) อสิณธร
- (๕) กรวิก
- (๔) สุทัสนะ
- (๓) เนมิณธร
- (๒) วินันตกะ
- (๑) อัสดรกัณณะ

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับข้างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่งในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

เป็นอันว่า *ไตรภูมิฯ* พรรณนาเรื่องดี-ร้าย ข้อดี-ด้อย ตั้งแต่ภูมิต่ำสุด ถึงภูมิสูงสุด จนพ้นไปได้จากภูมิทั้งหมดในที่สุด

แนวการบรรยายอย่างนี้ เทียบได้กับหลัก**อนุพัพพิคา**ของพระพุทธเจ้า คือหลักการสอนอย่างหนึ่งที่พระองค์ตรัสสอนไปตามลำดับความลุ่มลึก ซึ่งมี ๕ ขั้นตอน

เริ่มด้วย *ทาน* ชักชวนให้ทานเผื่อแผ่แบ่งปัน แล้วกล่าวถึง*ศีล* ให้ประพฤติดี บำเพ็ญศีล ถึง*สัจจะ* ก็จะได้ผลที่น่าปรารถนา ได้เกิดในสวรรค์ มีความสุขอะไรต่างๆ ที่เป็นผลดี ข้อสี่ *กามาทีนวะ* เมื่อได้ผลจากสวรรค์มีความสุขจากกามแล้ว ต่อจากนั้นก็บรรยายโทษของกามบ้างว่า กามนั้นมีโทษอย่างไร ว่าไม่เที่ยงแท้ ไม่คงอยู่ ยังยืนอะไรทำนองนี้

เสร็จแล้วก็จะไปถึงข้อสุดท้าย *เนกขัมมานิสังสะ* กล่าวถึงอันิสงส์ของการปลีกหนีออกจากอาภิสที่ไม่เที่ยงแท้ถาวร ที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น เสร็จแล้วก็ตรัสอธิบาย ๔

แนวของ*ไตรภูมิพระร่วง*นี้ มองในแง่หนึ่งก็จะเป็นอย่างนั้น คือเป็นแนวของ**อนุพัพพิคา** ซึ่งเป็นวิธีสอนของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง

ฉะนั้น เมื่อมองตามนี้แล้ว เห็นว่าท่านผู้ประพันธ์มีเป้าหมายในใจที่ชัดเจนตามคติของพระพุทธศาสนา และอิทธิพลในเรื่องนี้ก็มีความในสังคมไทย อย่างคนในสมัยโบราณเขาถวายทาน เขาไม่ได้หวังแค่สวรรค์เท่านั้น คำถวายทานเก่าๆ เขาจะลงท้ายว่า นิพพานปัจจุโย โหตุ ขอให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน ที่นี้เราลืมกันไป กลายเป็นว่าคนสมัยนี้กลับแคลงกว่าสมัยก่อน

เดี๋ยวนี้เราจะพูดกันแค่สวรรค์ แต่คนสมัยก่อนพูดไปถึงนิพพานด้วย และอันนี้ขอตั้งไว้เป็นข้อสังเกต

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตเชิงลบอย่างหนึ่งว่า *ไตรภูมิพระร่วง*พรรณนาสุขแห่งนิพพาน คล้ายกับว่าจะต่างกับโลกีย์สุขโดยขีดระดับ มิใช่ต่างโดยประเภท ซึ่งตามหลักแท้ควรพรรณนาแสดงความแตกต่างโดยประเภท

อนึ่ง ท่านพูดถึงแต่ในด้านความสุขอันเป็นผลดีที่ตัวผู้ลู่ผู้ถึงได้รับ ไม่บอกให้รู้ด้วยว่าผู้ถึงนิพพานมีสุขสูงสุดไร้ทุกข์แล้ว จึงมีทั้งความรู้เข้าใจและความสามารถที่จะอุทิศชีวิตทั้งหมดให้แก่การที่จะช่วยเหลือมวลเพื่อนมนุษย์และปวงสัตว์โลกมีความสุขอย่างไร

เทียบกับ*ไตรภูมิโลกวินิจฉัย*

ข้อพิจารณาอีกอย่างหนึ่ง คือ เมื่อลองเทียบ*ไตรภูมิพระร่วง*กับ*ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* จะเห็นว่าแนวการประพันธ์ไม่เหมือนกัน สำหรับเรื่องปลีกย่อยก็กลับกันอยู่แล้ว เช่น *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* ท่านเริ่มด้วยโลกแห่งวัตถุ หรือจำพวกธรรมชาติแวดล้อมก่อน คือบรรยายเรื่องจักรวาล การเกิด การดับสลาย วิวัฒนาการของโลก แล้วจึงไปพูดถึงเรื่องภูมิต่างๆ ที่เป็นเรื่องสัตว์โลกที่มีชีวิตจิตใจที่ละชั้น เริ่มตั้งแต่ นรกขึ้นมา ตั้งแต่ชั้นก็คล้ายๆ กับ*ไตรภูมิพระร่วง* ในที่สุดก็ลงท้ายด้วยวิสุทธิกถา **วิสุทธิกถา**ก็ตรงกับ**นิพพานกถา**นั่นเอง

แต่มีข้อสังเกตสำคัญ คือ ใน*ไตรภูมิโลกวินิจฉัย*ไม่ได้เน้นเรื่องการข้ามพ้นภูมิทั้งหลายขึ้นไปให้ถึงวิสุทธินี้ รู้สึกเหมือนกับว่า หนังสือ*ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* ท่านไม่ได้ทำด้วยความศรัทธาเริ่มของตนเอง ไม่มีแนวในใจของท่าน ซึ่งก็เป็นความจริงว่า ท่านได้รับพระบรมราชโองการให้ไปรวบรวม ดังนั้น เมื่อนิพนธ์คัมภีร์*ไตรภูมิ*ขึ้นมา ท่านก็ทำแบบนักวิชาการแท้ๆ คือไปรวบรวมตามหลักวิชาว่าเรื่องจักรวาลเป็นอย่างไร มีคัมภีร์อะไรอธิบายไว้ ก็รวบรวมเอามาตามนั้น เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ เรื่องพรหมโลก หลักการ

แนวแถบเส้น ๔ สัตว์ตั้งอยู่แกนกลางคือเขาพระสุเมรุ เป็นวิธีนำเสนอแบบภาพแนวตั้ง แต่เส้นรอบวงกลม ๗ วงเป็นวิธีนำเสนอแบบแปลนมองจากบนสู่ล่าง คือ เขาสัตตบริภัณฑ์ ล้อมเขาพระสุเมรุ นอกเส้นรอบวงเป็นทวีปทั้ง ๔ แสดงเป็นสัญลักษณ์ รูปวงกลมคือบูรพาวิเทหะทวีปประจำทิศตะวันออก เป็นแดนอมมนุษย์ รูปครึ่งวงกลมคืออปรโคยานทวีปประจำทิศตะวันตกเป็นแดนอมมนุษย์ รูปสี่เหลี่ยมคืออุตรรุทวีปประจำทิศเหนือเป็นแดนอมมนุษย์ และรูปไข่หรือวงรีคือชมพูทวีปประจำทิศใต้เป็นแดนของมนุษย์

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่งในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

ปฏิบัติไปนิพพานเป็นอย่างไร ก็รวบรวมมาตามที่คัมภีร์บอกไว้ และว่าไปตามนั้น เป็นแบบเนื้อหาวิชาล้วนๆ

แต่ใน *ไตรภูมิพระร่วง* ท่านเขียนอย่างมีแนวโน้มใจของท่าน มีความคิดริเริ่ม มีเป้าหมายชัดเจน ฉะนั้น จะมีการสรุปอย่างทีกล่าวแล้วในแต่ละตอน ย้ำเน้นจุดที่เป็นเป้าหมายว่า สิ่งที่เกิดขึ้นมา มันไม่เที่ยงแท้ แม้จะได้ทรัพย์สมบัติถึงปานนี้ ก็อยู่ไม่ได้ถาวร จึงไม่ควรติดเพลินอยู่เพียงนั้น ควรมุ่งหมายโลกุตระสุขที่พ้นเลยภพภูมิออกไป

คดีอย่างนี้ไม่มีใน *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* นี้เป็นข้อสังเกตที่น่าพิจารณาข้อหนึ่ง (เป็นไปได้อีกไหมว่า เวลานั้นแนวคิดเป้าหมายนี้ได้จางลงแล้ว)

ดังได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า เรื่องไตรภูมินี้ อาตมายังไม่ได้เอาใจใส่ แม้จะเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่ก็ยังเห็นว่าไม่จำเป็น อย่างน้อยก็สำหรับงานที่ตัวเองกำลังทำอยู่ในช่วงเวลานี้

ดังนั้น จึงขอทำความเข้าใจอีกทีหนึ่งว่า *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* นั้น ยังไม่ได้ตรวจดูเนื้อหาโดยละเอียด

แต่เท่าที่เปิดอ่านๆ ดูคร่าวๆ เห็นว่า *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* น่าจะเป็นเพียงผลงานของนักวิชาการที่ไปรวบรวมเอาคำบรรยายและคำพรรณนาต่างๆ ที่มีอยู่แล้วในคัมภีร์ทั้งหลาย ซึ่งก็เป็นคัมภีร์ที่มีอยู่แล้วก่อน *ไตรภูมิพระร่วง* คือมีอยู่ก่อนสมัยพญาลิไท หรือว่าในยุคสมัยพญาลิไทก็มีอยู่แล้วนั่นแหละ คัดเอามาเฉพาะตอนที่เกี่ยวกับไตรภูมิ เอามาจัดประมวลไว้ และเป็นการปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ ไม่มีแนวความคิดหรือเป้าหมายของผู้เรียบเรียงเองโดยเฉพาะ นอกจากความคิดในการเลือกสรรเนื้อหา และการจัดประมวลเรียงลำดับ ความคิดสำคัญก็คือ ประมวลให้ดีที่สุด ให้สมบูรณ์ที่สุดตามพระบรมราชโองการ ไม่แสดงความคิดเห็นของตนเอง หรือความเชื่อถือของคนในยุคของตนเองลงไว้ เป็นอันปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด เสร็จแล้วก็จบเรื่องกัน (เข้าใจว่าไม่มีข้อเขียนของท่านเอง แม้แต่คำสรุปในที่ต่างๆ)

เนื้อหาที่เหมือนกับ *ไตรภูมิภิกขา* ของพญาลิไทนั่นเอง แต่พิสดารกว่า เพราะนำเอารายละเอียดของเรื่องปลีกย่อยๆ ลงไปมารวมไว้ด้วย

แต่เพราะเนื้อหาเป็นเพียงเรื่องที่คัดลอกและแปลออกมาชื่อๆ จากคัมภีร์เก่าๆ โดยตรง และไม่มีเป้าหมายพิเศษของผู้เรียบเรียง จึงไม่เป็นวรรณคดีที่สะท้อนภาพความคิดความเชื่อถือเฉพาะของยุคต้นรัตนโกสินทร์ ชนิดจำเพาะโดยตรงอย่างที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงมาตามกาลเวลาและปัจจัยแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ (จะสะท้อนได้อย่างไร ในเมื่อเนื้อหาทั้งหมดนั้นแปลจากคัมภีร์ที่เก่ากว่าไตรภูมิพระร่วง) หรือถ้าจะถือว่าสะท้อน ก็เป็นการสะท้อนความคิดความเชื่อถือเกี่ยวกับไตรภูมิที่อยู่ในสภาพหยุดนิ่ง (และแนบสนิทนั่นแหละ) มาเป็นเวลานาน โดยที่ตัวความคิดเองหยุดนิ่ง แต่มีการลงลึกในการหาข้อมูลรายละเอียดมากขึ้น พร้อมกับที่เจตนาธรรมซึ่งพ่วงมากับความคิดแต่เดิมได้เลือกรางลงไป

ที่ว่ามานี้ อาจถือว่าเป็นข้อเสนอให้ไปค้นคว้ากันดู ท่านผู้ใดสนใจก็ลองไปศึกษารายละเอียดของ *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* ว่าเป็นเพียงการคัดเลือกรวมแปลเอามาจากคัมภีร์เก่าๆ เท่านั้น ไม่มีเนื้อหาของผู้แปลเลยแม้แต่การตีความ ใช้หรือไม่ ส่วนอาตมภาพนี้ ถ้ามีเวลาเหลือเฟือหรือมีเรื่องเกี่ยวข้องต้องทำ ก็อาจจะไปศึกษาดูอีกทีให้ละเอียดสักหน่อย

ความเชื่อตรงต่อข้อมูลเดิมในแหล่งคัมภีร์

ที่นี่ ในแง่เนื้อหาทั่วๆ ไป รู้สึกว่าท่านผู้ประพันธ์ *ไตรภูมิพระร่วง* มีความซื่อสัตย์ต่อคัมภีร์มากที่สุดทีเดียว ท่านไปรวบรวมเนื้อหาจากคัมภีร์มา คัมภีร์ว่าอย่างไร ท่านก็ว่าไปตามนั้น เรียกว่า *ไม่ได้บิด* และ *ไม่ได้ปิด* คือไม่ได้ปิดเบือนด้วย แล้วก็ไม่ได้ปิดบังคำสอนเดิม คัมภีร์นั้นๆ แสดงหลักพุทธศาสนาอย่างไร

พระอาทิตย์เทพบุตรทรงราชรถเทียมราชสีห์สีแดง
ส่วนพระจันทร์เทพบุตรทรงราชรถเทียมม้าสีขาว ทรงราชรถ
เวียนประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุทุกวัน เป็นวิธีการแสดง
ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือพระเจดีย์จุฬามณี ประดิษฐาน
อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุตามแบบวัฒนธรรมอินเดียโบราณ
โดยมียักษ์ราหูคอยจับพระอาทิตย์เทพบุตรและพระจันทร์
เทพบุตร เป็นที่มาของสุริยคราสและจันทรุปราคา

สมุทภาพไตรภูมิ ฉบับข้างฝีมือสมัยตอนปลาย
อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓
สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

๑๖๖๖

๑๖๖๖
๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

๑๖๖๖

ท่านก็ว่าไปโดยชื่อ โดยมากเป็นอย่างนั้น (เพียงแต่ว่าคัมภีร์ที่ท่านใช้รวบรวมซึ่งอ้างไว้เกินกว่า ๓๐ คัมภีร์ นั้น เป็นชั้นอรรถกถาฎีกาแทบทั้งหมด ซึ่งอันนี้ก็บ่งชี้ชัดถึงสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง)

แต่ก็มีส่วนที่ว่าท่านเติมขึ้นมาคล้ายๆ ว่าจะให้ได้ผลในทางศีลธรรมตรงตามยุคสมัย เช่น ตอนที่พูดถึงเหตุที่จะไปเกิดเป็นเปรต ได้ทำบาปอะไร ก็อาจจะเอาสภาพชีวิตและลักษณะการทำชั่วของคนสมัย ของท่านไปพูด ให้เห็นว่า คนที่ทำชั่วอย่างนั้นๆ จะประสบผลร้ายไปเกิดเป็นเปรต ไปเกิดในนรกอย่างไร โดยจับเอาสภาพปัจจุบันของเวลานั้นไปใส่ด้วย ซึ่งพระธรรมกถึกทั้งหลายก็ทำกันอย่างนั้นในเวลาเทศน์ เพื่อจะให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น เห็นจริงเห็นจังขึ้น

ตอนที่แสดงถึงความซื่อสัตย์ของท่าน ก็อย่างเรื่องโชติกเศรษฐี

โชติกเศรษฐี เป็นเศรษฐี ไม่ใช่พระมหากษัตริย์ แต่ก็มีบุญมาก จนกระทั่งพระเจ้าแผ่นดิน ของเมืองหนึ่ง คือพระเจ้าพิมพิสารต้องแพ้ หมายความว่าไม่มีทรัพย์สมบัติมีบุญไม่เท่า เรื่องนี้ท่านบรรยาย จนกระทั่งว่า พระเจ้าพิมพิสารกลายเป็นตัวตลก พระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร ก็มีความอิจฉาริษยาในบุญในทรัพย์สมบัติของโชติกเศรษฐี ถึงกับคิดจะไปปล้น ไปแย่งชิง และก็ไม่สามารถ กลายเป็นตัวตลกไปอีก

นี่ก็เป็นแง่มองอันหนึ่งว่า ท่านมีความซื่อสัตย์ในการแสดงคำสอน แม้ว่าปราชญ์จะเป็น พระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็ไม่ได้นึกว่าการเขียนอย่างนี้เป็นการทำเหมือนกับว่าลบล้างเกียรติของราชกาลไป อายากให้ดูหน้า ๘๘ หรือ ๘๘ ที่บรรยายเรื่องโชติกเศรษฐี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุญของโชติกเศรษฐี มากมายเหลือล้นกว่าพระเจ้าพิมพิสารที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินครองแคว้นนคร เจ้าเมืองราชคฤห์นั้น

เมื่อนั้น พระญาพิมพิสารราชผู้สววยราชสมบัติในเมืองราชคฤห์นครนั้น แลมี พระทัยใคร่เห็นสมบัติแห่งโชติกเศรษฐีนั้น พระองค์จึงเสด็จมาด้วยบริวารทั้งหลายถึง ปากประตูกำแพงแก้วขึ้นนอกนั้นก่อน แลข้าหญิงเศรษฐีนั้นแต่งกวาดแผ้วหยากเอื้อ เสียขึ้น แลมีรูปโฉมเป็นอันงามนัก แลทาสีผู้นั้นก็ยื่นมือไป เพื่อว่าจะให้พระญานั้น หนองขึ้นที่ปากประตูนั้น แลพระญานั้นมีทันหนองมีทันขึ้นเลย เพราะหาพระญานั้นเห็น ทาสีผู้นั้นงาม แลพระองค์ใส่ใจว่าเมียของโชติกเศรษฐี แลพระญานั้นจะปมิได้ต้องถือ มือแห่งทาสีผู้นั้น เพราะพระองค์เห็นงามแลขามใจ แลอาช พมียุดมือถือแขนทาสีนั้น แต่หมู่ผู้หญิงทั้งหลายอันอยู่กวาดแผ้ว แลเอาหยากเอื้อเสียที่ปากประตูขึ้นนอกนั้น พระญาเห็นเขานั่งงามทุกคน พระญาอย่ามใส่ใจว่าเมียโชติกเศรษฐีสิ้นทั้งนั้น พระญาปมิ อาจจับมือถือแขนเขานั้นแต่สักคนเลย เมื่อนั้นโชติกเศรษฐีนั้นก็มาต้อนรับพระญาพิมพิสาร ราชบพิตรนั้นถึงปากประตูขึ้นนอกปราสาท แลเชิญพระญาไปก่อน เศรษฐีจึงค่อย เดินตามหลังมา ครั้นว่าพระญาแยกเท้าเข้าไปในปราสาทนั้น เห็นแก้วมณีรัตนะ อันเป็นพื้นปราสาทนั้นแสงใสรุ่งเรืองตระหลอลลงไปเบื้องตานั้น ชุ่มดุจอันลึกได้ ๗ ชั่วโมง พระญา ๘ จึงคำนึงในพระทัยว่าเศรษฐีนี้ขุดหลุมไว้ แลหวังจะให้กูนี้ตกลงปมิอย่า แลพระญาจึงหยุดอยู่ถ้าเศรษฐี เศรษฐีแลเห็นพระญาหยุดอยู่ตั้งนั้นเศรษฐีจึงทูลแต่ พระญาว่า ข้าแต่พระองค์เจ้าข้า อันนี้มิใช่หลุมคือแก้วมณีรัตนะใส เศรษฐีจึงไปก่อน พระญา แล้วตั้งนี้

แนวเส้นตั้งตรงกลางภาพคือเขาพระสุเมรุ ได้เขาพระสุเมรุเป็น พิกพอสูร มีต้นแคฝอยเป็นต้นไม้สัญลักษณ์ประจำพิภพ มีวิมานพญาอสูร ๘ ตน ประจำทิศ ทิศละ ๒ ตน มีชื่อดังนี้

- พญาธาอสูรและพญาพรหมทัศน์อสูร ประจำทิศเหนือ
- พญาสุจิตอสูรและพญาอะลาโกราอสูร ประจำทิศใต้
- พญาสุจิตราสูรและพญาจิตราสูร ประจำทิศตะวันออก
- พญาสุจิตอสูรและพญาอะลาโกราอสูร ประจำทิศตะวันตก

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับข้างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

นี่ก็กลายเป็นว่าพระเจ้าพิมพิสารกลายเป็นตัวตลกไปแล้ว ส่วนพระเจ้าอชาตศัตรูก็จะมาคิด
ชิงเอาสมบัติ โปรดดูหน้า ๘๘

พระญาอชาตศัตรูจึงเอารัฟไปสะพัดบ้านโชติกมหาเศรษฐี วันนั้นพอเป็น
วันปัดณรสี มหาเศรษฐีกินข้าวแล้วแลไปจำศีล ๘ อันอยู่ แลฟังธรรมเทศนาแต่
สำนักนี้พระพุทธิเจ้าในพระเวฬุวัน พระญาอชาตศตรุมิรู้ (ว่า) เศรษฐีไปฟังธรรม
พระญาใส่ใจว่า เศรษฐีไปอยู่ในปราสาท

เมื่อไปถึงก็

เมื่อนั้นจึงยักษ์ผู้หนึ่งชื่อยมโกลิยักข์แล อยู่เฝ้าประตูกำแพงแก้วขึ้นนอกด้วย
บริวารพันหนึ่ง ยักษ์นั้นแล เห็นพระญาอชาตศตรูไปตั้งนั้น ยักษ์ผู้หนึ่ง จึงร้องถามว่า
เหวย พระญาอชาตศตรูท่านจะมาเหยียะใด ยมโกลิยักข์แลบริวารทั้งพันนั้น เขาก็ถือ
กระบองเหล็กแล้วเขาส้าแดงดั่งจะตี แล้วเขาก็ร้องตระหวาด เขาก็ใส่พระญาอชาตศตรู
แลบริวารทั้งหลายกระจัดกระจายแล่นหนีพลัดพรายกันไปสิ้น พระญาอชาตศตรู
ตระหนกตกใจนักหนา จึงแล่นหนีเข้าไปสู่อารามพระพุทธิเจ้าด้วยตัวหนักหนา

นี่ก็พระเจ้าแผ่นดินแพ้บุญของเศรษฐี เป็นการแสดงความซื่อสัตย์ของท่านอย่างหนึ่ง คือว่า
ที่จริงนั้น พระองค์จะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็น่าที่จะพยายามยกย่องเกียรติของพระเจ้าแผ่นดินให้มาก
ที่สุด นี่กลับไปเอาเรื่องในคัมภีร์ที่เป็นการมาข่มบุญบารมีของพระเจ้าแผ่นดินลงไป

แม้แต่ในเรื่องของพระเจ้าอโศกที่ยกขึ้นมาเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่ง ซึ่งบรรยายยาวถึง ๑๑ หน้า
ส่วนมากก็เป็นการชมบุญของพระนางอสนิมิตตา ไม่ใช่บรรยายเรื่องพระเจ้าอโศกโดยตรง คือไปชมบุญ
ของพระนางอสนิมิตตาวางถึงประมาณ ๘ หน้า ให้เห็นว่าพระนางอสนิมิตตามีบุญของท่านเอง ท่านได้
บุญของท่านมา มิใช่มาอาศัยบุญของพระเจ้าอโศก และยังมีคำสอนของพระนางอสนิมิตตาต่อนท้าย
อีกด้วย นี่แสดงถึงความซื่อสัตย์อันหนึ่งในการแสดงคำสอน ที่กล่าวมานี้เป็นข้อสังเกตบางประการ

ยมโลก อยู่ใต้ชมพูทวีป มีพญามราชปกครอง
พิจารณาโทษสัตว์โลกให้ชดใช้กรรมที่ก่อไว้เมื่อครั้งมีชีวิต

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับข้างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง
ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๙
สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

พระยาพิชัยดาบหัก

ดาบหัก

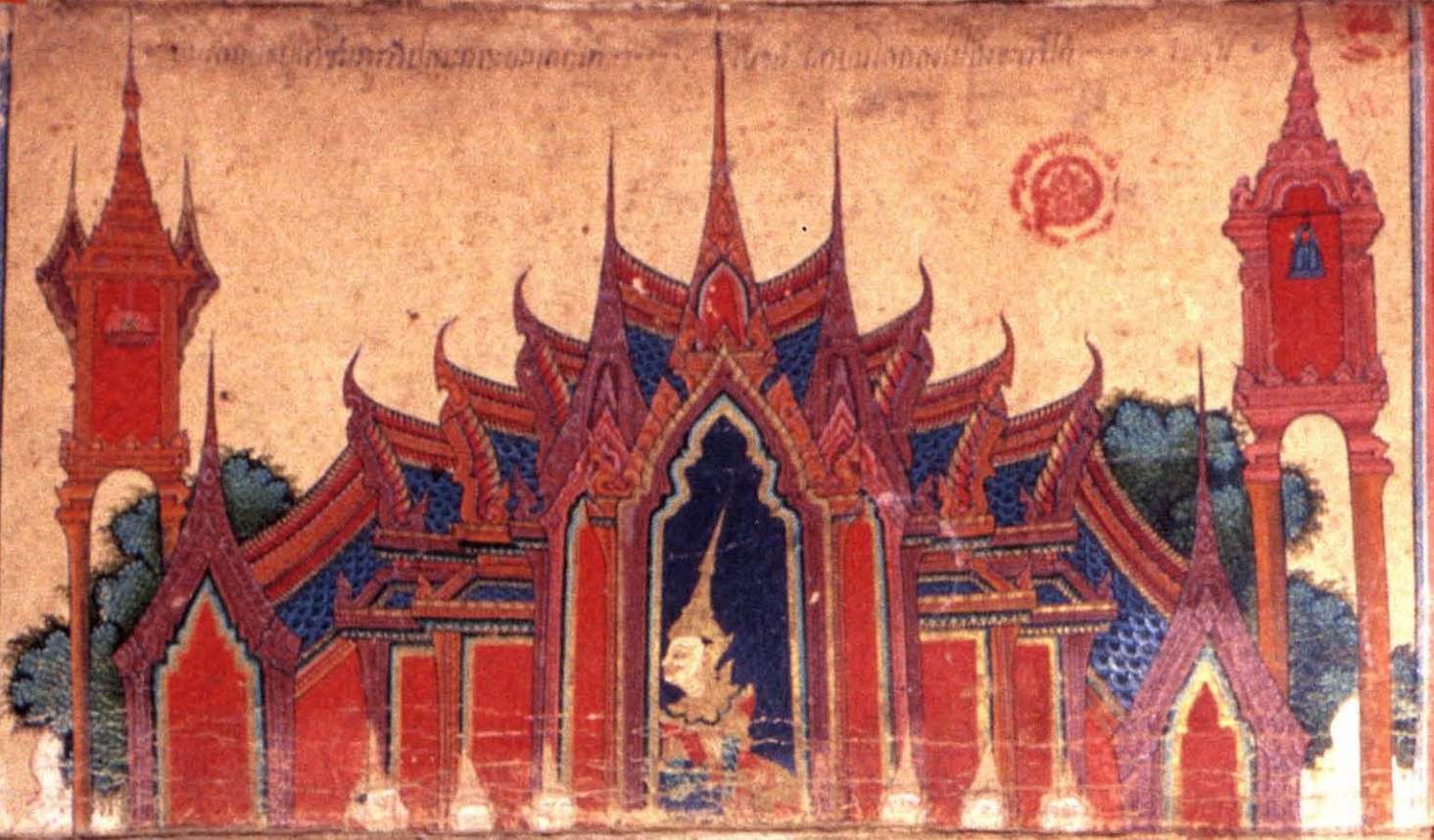
ดาบหัก

ดาบหัก

พระยาพิชัยดาบหัก

ดาบหัก

ดาบหัก

พระยาพิชัยดาบหัก ผู้ใดมาโคกระปือเนื้อก็กาเบ็ดไก่ ปะมัทน บังก็เชือกเนื้อให้เหลือจนค่างกระตุก ภายไปกตกในเขาคี
 เขาคีมีเขาคีเชือกเนื้อเนื้อให้เหลือจนค่างกระตุก ทั่วนั้นดมฉีกะวากที่กตั้งเมื่อทมิ้งที่บึงเขาคีนั้นค่างเตา ภายมีเข

ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วง

ยกจักรพรรดิ ไม่เอ่ยจักรวรรดิวัตร แต่ไปเน้นทศพิธราชธรรม

ที่นี้ ในด้านหลักธรรมที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ท่านได้กล่าวถึงทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่รู้จักกันดีในประเทศไทย คือเราคำนึงกับคติธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดินว่าจะต้องตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม แต่ที่ตั้งเป็นข้อสังเกตก็คือว่า เมื่อกล่าวถึงพระเจ้าจักรพรรดินั้น ท่านพูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิว่าทรงทศพิธราชธรรม (โปรดดูหน้า ๗๐ ย่อหน้าสุดท้าย)

พระญาจักรพรรดิราชนั้น ๖ เป็นเจ้าเป็นนายแก่คนทั้งหลายอันมีในแผ่นดินใหญ่ ๔ แผ่นดิน และแผ่นดินน้อยทั้งหลาย ๒ พันอันมีในขอบจักรวาฬนี้แล แลท่านนั้น ย่อมอยู่ในทศพิธราชธรรมทุกเมื่อแล

ที่ตั้งเป็นข้อสังเกตก็เพราะว่า หลัก**ทศพิธราชธรรม**นั้น ที่จริงในคัมภีร์แต่เดิม ท่านไม่ได้พูดถึงว่าเป็นธรรมะของพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิท่านมี**จักรวรรดิวัตร**

กล่าวคือ ในจกัถวัตติสูตร ที่ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิโดยตรง เมื่อพูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิแล้ว ก็พูดถึงจักรวรรดิวัตร (วัตรหรือหลักความประพฤติหรือหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิ) ที่อรธกถามาแยกย่อยออกเป็น ๑๒ ประการ ดังที่เราเรียกว่า **จักรวรรดิวัตร ๑๒** แต่ในไตรภูมินี้ไม่ได้พูดถึงจักรวรรดิวัตรเลย ทั้งๆ ที่พูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ไปพูดถึงทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมมาในชาดกเล่มที่ ๒๘ แต่ในไตรภูมิพระร่วงนี้เอามาป้อนอยู่ในเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ

ก็เป็นข้อสังเกตว่า คติเรื่อง**ทศพิธราชธรรม**คงจะเป็นที่รู้แพร่หลายกันในสมัยนั้นมาก เวลาเขียนบรรยายเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ พระองค์ท่านทรงข้ามตอนว่าด้วยเรื่องจักรวรรดิวัตรไปอย่างไรก็ไม่ทราบ จักรวรรดิวัตรก็เลยไม่ปรากฏ

แม้แต่เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิสั่งสอนพวกเจ้าต่างๆ ในดินแดนที่พระองค์ไปพิชิตได้ ก็ทรงสอนให้พวกกษัตริย์เหล่านั้นตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม นี่ก็เป็นข้อสังเกต (ขอให้ดูในหน้า ๖๐)

ตอนที่พระเจ้าจักรพรรดิไปปราบทั่วทั้ง ๔ ทวีป พระองค์ไม่ได้ใช้อาวุธ ไม่ได้ใช้กำลังในการปราบพวกกษัตริย์ใน ๔ ทวีปเหล่านั้นก็มาเคารพบนอบเป็นอันดี แล้วก็มีความตอนท้ายว่า

เมื่อครั้งนั้นพระมหาจักรพรรดิราชเทศนาธรรมอันชื่อว่าชัยวาทสาสน์ สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลายอันมีฝ่ายตะวันออก ในแผ่นดินอันชื่อพูพวิเทหะนั้นแล้วจึง ๖ จึงเสียดล

และในหน้า ๕๖

อันหนึ่งเล่า ท่านบมิดอดด้อยร้อยความกรงานท้าวพระญาทั้งหลาย ให้เขาพลัดที่นาคลาที่อยู่ ให้เขาน้อยเนื้อน้อยใจ ดังนั้นก็ห้ามมิได้เลย พระองค์เจ้าโล้เทียรยอมอนุเคราะห์เขาขึ้นเนื้อขึ้นใจเขา ให้เขาได้สุขเกษมเปรมปรีอันดีมิให้เป็นอันตรายแก่เขาเลย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชนั้น ๖ ฐูปัญญูธรรม ๖ รู้สั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ในธรรมเพียงตั้งพระพุทธานุเจ้าเกิดมาแลสั่งสอนโลกทั้งหลายให้อยู่ในธรรมได้ ครั้งนั้นพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ๖ ก็สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลายให้อยู่ในธรรม ๖ จึงกล่าวตั้งนี้ว่า ท้าวพระญาทั้งหลายจงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมทั้งหลาย ๑๐ ประการอย่าให้ขาด

นรกภูมิ รูปสี่เหลี่ยมมีใบหน้าคนร้องเจ็บปวด เป็นสัญลักษณ์ของขุมนรกย่อย มีขุมนรกใหญ่ ๘ ขุม แต่ละขุมจะประกอบด้วยขุมย่อย ๔๐ ขุม พื้นที่ว่างรอบขุมนรกเป็นเจดนาของช่างเขียน ต้องการบรรยายวิธีการลงทัณฑ์สัตว์นรก

นรก ๘ ขุมใหญ่มีชื่อขึ้นจากบนลงล่าง โทษเบาไปสู่โทษหนัก มีดังนี้

- (๑) สัตุขินนรก
- (๒) กาลสูตตนรก
- (๓) สังฆานนรก
- (๔) โรธวนนรก
- (๕) มหาโรธวนนรก
- (๖) ตาปะนรก
- (๗) มหาตาปะนรก
- (๘) อเวจินนรก

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่งในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๘, สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

จงรักลูกเจ้าเหง้าขุนหมื่นนายไพร่ฟ้า ข้าไททั้งหลาย อย่าได้เลือกที่รัก อย่าได้มักที่ชัง และรักเขาจงเสมอกันแล

อันนี้เป็นคติเกี่ยวกับทศพิธราชธรรม เป็นหลักของการปกครอง ธรรมสำหรับนักปกครองยังมีกล่าวไว้ใน *ไตรภูมิพระร่วง* อีกมากกว่านี้ เช่นว่าด้วยความยุติธรรมและการเกื้อกูลประชาราษฎร์ เป็นต้น ซึ่งแสดงไว้มากในตอนว่าด้วยเทศนาธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิราช ที่สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่า “ช่วยวาทสาสน์” นั้น ขอยกมาดูกันเป็นตัวอย่าง ดังนี้

คนทั้งหลายนี้ยากที่จะเกิดมาเป็นคน ครั้นว่าเกิดมาได้เป็นท้าวเป็นพระญาดั่ง ขาวเจ้าทั้งหลายนี้ ย่อมมีบุญสมภารมากแล้ว จึงขาวเจ้าทั้งหลายรู้บุญรู้ธรรม รู้กลัว รู้อายแก่บาปนั้น จึงมักเทิดจะบังคับถ้อยความสิ่งอันใดก็ดี ด้วยใจอันชอบด้วย ทางธรรม อย่างได้พันวัน พันคืน...

...สรรพสัตว์ทั้งหลายอันมีชีวิตจิตวิญญาณ รู้ไหวรู้ดิ้งประดาว่ามดตัวหนึ่งก็ตี ปลวกตัวหนึ่งก็ตี มิควรฆ่าให้ตายเลย มาตราว่าคนผู้ใดกระทำร้ายด้วยประการใดๆ ก็ตี ปมิควรฆ่าให้ตายเลย ควรสั่งสอนโดยธรรมแล เพราะว่าการปลงชีวิตสัตว์อันรู้ดิ้งนั้น เป็นบาปร้ายนักหนา

(ข้อความนี้แสดงว่า พระเจ้าลิไทไม่ทรงสนับสนุนการลงโทษประหารชีวิต)

อันหนึ่งคือว่าทรัพย์สิ่งสินทาน อันเจ้าของเขามีได้ให้แก่ตน ขาวเจ้าอย่าควร เอาอันหนึ่ง ตนมิได้เอา แลใช้ให้ผู้อื่นเอาก็ดี มิควรใช้ให้ผู้อื่นเอาเลย...

อันหนึ่ง อันว่าเหล่านั่นแล สุขาวเจ้าทั้งหลายอย่าพึงคบหากันกินเลย ถ้าแล้วผู้ใด คบหากันกินเหล้าได้ บาปนั้นจะให้ตกนรก...เมื่อพ้นจากนรกขึ้นมาได้ เป็นผีเสื้อ ๕๐๐ ขาดิ และเป็นสุนัขบ้า ๕๐๐ ขาดิ แม้เกิดเป็นคนได้ ก็เป็นบ้า...

(ที่สอนให้กลัวนรกนั้น มิใช่ว่าเฉพาะแก่ไพร่ฟ้าข้าไทเท่านั้น แต่มุ่งสอนผู้ปกครองเป็นสำคัญ ที่เดียว)

“เทพยดาทั้งหลาย เขาเกลียดเขาซึ่งพระญาอาธรรมนั้นนัก”

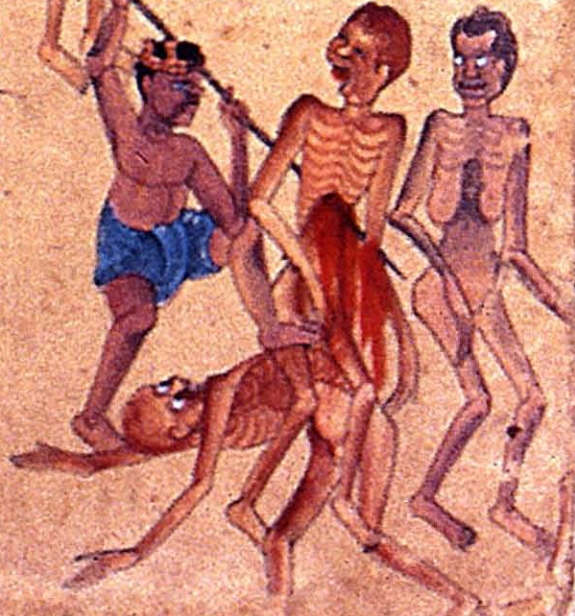
...ประการหนึ่ง ด้วยไพร่ฟ้าข้าไทราษฎรทั้งหลายทำไร้ไถนากินในแผ่นดินเรานี้ เมื่อใด เข้านั้นเป็นรวงไล่ ให้ผู้ใดเชื้อใจชื่อนั้น ไปดูบ้นค่าโดยอุตมเทียบนั้นแล กระทำเข้า เปลือกนั้นเป็น ๑๐ ส่วน แลเอาเป็นหลวงนั้นแต่ส่วนหนึ่ง แล ๙ ส่วนนั้นให้แก่เขาแล มิแลเห็นว่าเขามีได้เข้านั้นไล่ มิควรเอาแก่เขาเลย

อันหนึ่ง ควรให้เข้าสักส่วนแก่ไพร่แลทแกล้วทหารทั้งหลาย เตือนแลหกลกบจึงพอ เขากิน อย่าให้เขาอดเขาอยาก มิว่าจะใช้เขากระทำการอันใดๆ ไล่ ให้ใช้เขาแต่ พอบังควร แลอย่าใช้เขานักหนาให้ล้าเหลือใจ มิผู้ใดแต่ไล่ ผู้นั้นปมิควรใช้เขาเลย ปล่อยเขาไปตามใจเขาแล

การลงทัณฑ์สัตว์โลกที่ทําบาปกรรมต่างๆ กัน ก็ได้โทษทัณฑ์ ต่างกัน นรกภูมิอยู่ใต้ขมพหูวิปเป็นนรกอันมี ๘ ชั้นใหญ่ ตั้งเป็นชั้นซ้อนลึกลงไปใต้ดิน ขุนนรกใหญ่ลำดับที่ ๘ อยู่ลึกสุด มีความร้อนทุกขุรมาณที่สุด มีชื่อว่า นรกอเวจี ผู้ทําบาปกรรมหนักสุดจะอยู่ในนรกขุมนี้ เชื่อว่าการทําปิตุมาต มาตุมาต และฆ่าภิกษุ นักบวช จะได้รับการลงทัณฑ์ที่อเวจีนรก

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๙ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

Handwritten text in a cursive script, likely a medieval manuscript, running vertically down the left margin of the page.

อันหนึ่ง ด้วยเอาสินส่วยแก่ราษฎรทั้งหลายใส่ ให้เอาโดยโบราณท้าวพระญา
ทั้งหลายแต่ก่อน อันนั้นแลผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายสรรเสริญว่าชอบธรรมนั้น บัณฑิตควรเอา
เอาเหลือไปเลย ผิดว่าเราเอาของเขาให้ยิ่งให้เหลือไปใส่ แลท้าวพระญาผู้ใดแลจะมา
เสวยราชย์ภายหน้าเรา นั้น จักได้เอาเป็นอย่างแลธรรมเนียมสืบๆ กันไป แลจะได้บาป
แก่เรานี้หนักหนา เพราะว่าเราทำความอันมีชอบธรรมผู้นี้ไว้กับแผ่นดินแล

อันหนึ่ง ไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายอันอยู่แคว้นแคว้นแดนดินเมืองเรา ผิดแลว่าเราจะไป
ค้าขายกันก็ดี แลว่าเราหาทุนบ่มีได้ แลเขามาหา ขอเราผู้เป็นเจ้านายแลของเงินทองไป
เป็นทุนค้าขายกิน ดังนั้น เราผู้เป็นท้าวพระญานี้ควรปลงเงินทองในท้องพระคลังนั้น
ให้แก่เขา แลว่าเราเอาไปมากน้อยเท่าใดก็ดี ให้ตราเป็นบาปชี้ไว้แต่ต้นๆ ปีใส่ เราผู้เป็น
ไทบัณฑิตควรเอาเป็นตอกเป็นปลายแก่เขาเลย ควรให้เรียกเอาแต่เท่าทุนเท่านั้นแลคืน
แลภาษีแลดอกนั้น อย่าได้เอาของเขาเลย

...แม้จะบังคับด้วยความแก่ไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายใส่อย่างไพบั้นๆ ฟ้า ด่าตีกัน
บังคับด้วยความให้ถูกถ้วนโดยธรรม พิจารณารูปความนั้นแต่ต้นจนปลายให้ตลอดรอด
แล้ว จึงบังคับด้วยใจอันตรงนั้นแล

อันหนึ่ง ให้เลี้ยงดูรักษาสมณพราหมณ์แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้ธรรม
สมณพราหมณ์ แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้ธรรมมานั้นให้หนึ่งอยู่ที่สูงแล้ว แล้วจึงตาม
ถึงธรรมอันประเสริฐ นั้นแล

...ท้าวพระญากระทำผิดบัณฑิตชอบธรรมนั้น แลเทพยดาทั้งหลาย เขาเกลียดเขาชัง
พระญาอาธรรมนั้นนัก เขาบ่มีใครแลดูหน้าคนนั้น แม้ว่าเขาแลดูก็ดี บ่หอนแลดู
ซึ่งหน้า ย่อมแลดูแต่หางตาเข้าใส่...

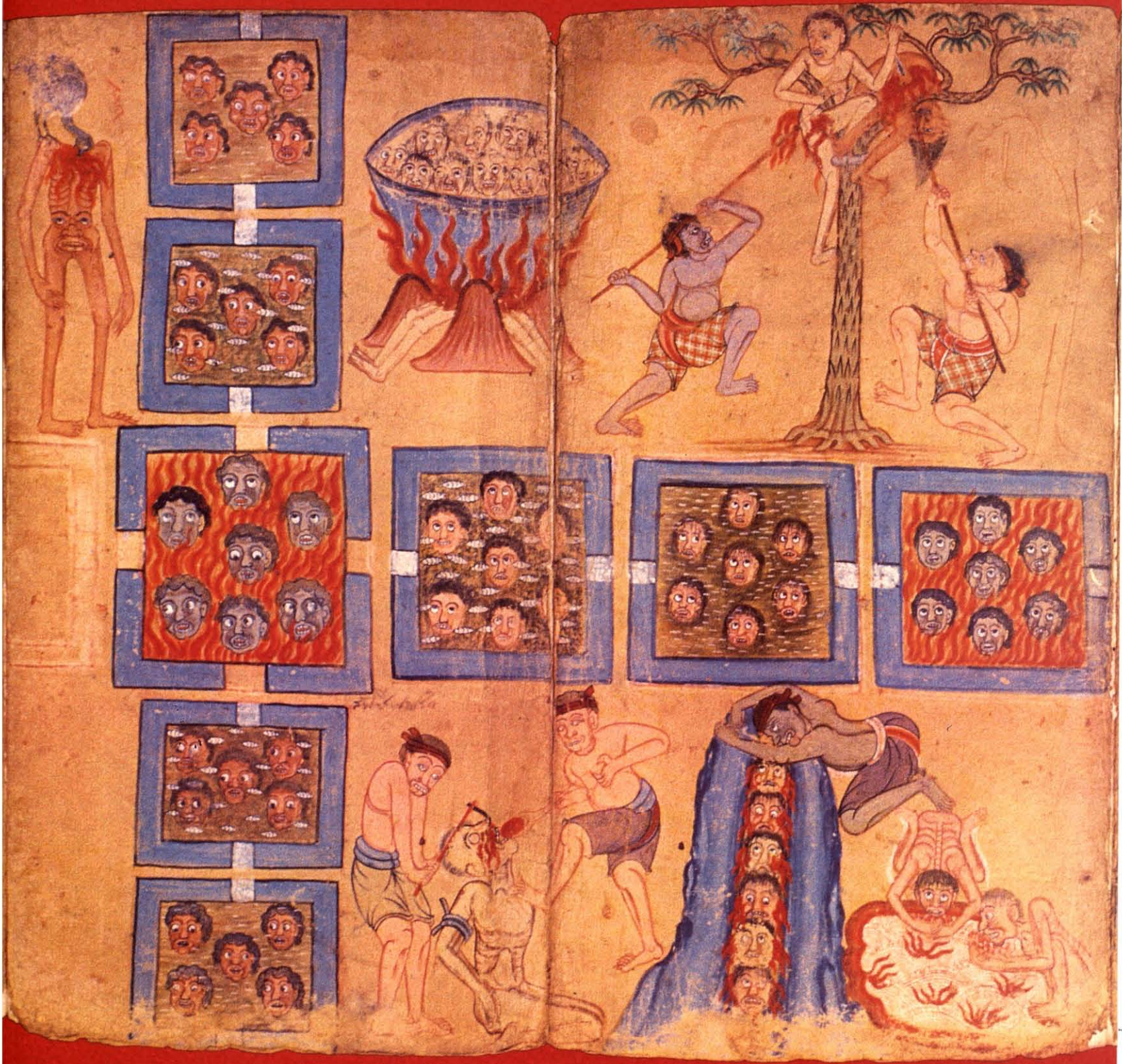
กรรมอันทุกคน ไม่ว่าชนชั้นใด ทำแล้วได้รับผลเสมอกัน

ศีลธรรมหรือหลักความประพฤติสำหรับราษฎรหรือไพร่ฟ้าข้าไท ท่านไม่ได้สอนไว้เฉพาะ
เป็นส่วนหนึ่งต่างหาก แต่สอนรวมอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับกรรมที่คนทุกคน ไม่ว่าชนชั้นใด เมื่อทำแล้วก็จะต้อง
ได้รับผลเสมอเหมือนกัน คำสอนอย่างนี้กระจายอยู่ในที่ต่างๆ ในรูปของกรรมที่จะทำให้เกิดในภูมินั้นๆ
เช่น ในตอนว่าด้วยนรกใหญ่ กล่าวถึงกรรมชั่วที่เป็นเหตุให้เกิดในภูมินั้นว่า (หน้า ๑๒)

คนผู้ใดเกิดมาแลบรู้อักบาปจักบุญ แลบรู้อักคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
แลบมิได้ให้ทาน ตระหนี่ทรพย์ แลเมื่อท่านจะอวยทานใส่มักห้ามปรามท่าน อันหนึ่ง
มันบมิรู้จักที่รักน้อง บมิรู้เอ็นดูกรุณา เทียรยอมเข้าสิงสัตว์อันรู้ดีง แลลักเอาสินทานอัน
ท่านเจ้าสินบมิให้แก่ตน มักทำชู้ด้วยเมียท่าน แลลอกลักรักเมียท่านผู้อื่น แลเจรจา
เหลวและหละลุ่มลุ่ม มักกล่าวความร้ายส่อเสียดเบียดเบียนท่าน กล่าวความสระ
ประมาทท่าน แลกล่าวความหยาบช้ำกล้าแข็ง ให้ท่านบาดเนื้อผิตใจ ให้ท่านได้ความ
เจ็บบอาย แลกล่าวความมุสวาทเหลวและหละลุ่มลุ่มอันบมิ เป็นประโยชน์เป็นติรัจจาง
กตภา แลมักกินเหล้าเมามาบ แลบมิยำผู้เฒ่าผู้แก่สมณพราหมณาจารย์ อันว่า
คนผู้กระทำความร้ายฉนั้นใส่ ครั้นว่าตายไป ก็ได้ไปเกิดในนรกอันใหญ่ ๘ อันนั้นแล อันว่า
ความอันเขาเจ็บปวดทนต์ทุกขเวทนาแห่งเขานั้น จักกล่าวบมิได้เลย

พระพุทธศาสนาสอนเรื่อง “กฎไตรวัฏฏะ” คือความจริง
ของชีวิต ประกอบด้วย กรรม วิบาก และเวียนว่ายตายเกิด
ไม่จบสิ้น ชาวพุทธจึงมีความเชื่อ ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
และกรรมไม่สูญ ภาพนรกเป็นจินตนาการของพระเถระจารย์
นักปราชญ์ได้จินตนาไว้ ช่างเขียนถ่ายทอดเป็นภาพให้เกิดความ
หวาดกลัว เพื่อให้สติคนเกิดความกลัวในบาปทั้งปวง มุ่งสร้าง
คุณงามความดี เพื่อโลกปัจจุบันและโลกในอนาคต

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชประสงค์
ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๙
สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

ในตอนว่าด้วยนรกบ่าว กล่าวความแห่งหนึ่งว่า (หน้า ๑๒)

คนผู้อยู่ในแผ่นดินนี้แล มั่งคั่งเป็นดี มีเข้าของมาก ไพร่ฟ้าข้าไทมากหลาย มักกระทำร้ายแก่คนอื่น ชิงเอาทรัพย์เข้าของของท่านผู้อื่น ด้วยตนมีกำลังกว่า ครั้นตายได้ไปเกิดในนรกอันชื่อเวตรณีนั่น

ในตอนว่าด้วยเปรตภูมิ มีตัวอย่างผลกรรมว่า (หน้า ๓๑)

เปรตเหล่านี้เมื่อก่อนโพนันได้เป็นนายเมือง แลแต่งบังคับราษฎรทั้งหลายใส่ แลมันยอมมีกินสินจ้างของเขา ที่ผู้ชอบใส่มันว่าผิด ที่ผู้ผิดใส่มันว่าชอบ มันมิได้กระทำ โดยแห่งธรรมหาบมิได้แล

กล่าวถึงเปรตอีกบางจำพวกว่า (หน้า ๓๓)

เปรตฝูงนี้เมื่อก่อนโพนัน เขาย่อมข่มเหงคนเข็ญใจด้วยอันหาความกรุณาปราณีบมิได้ แล เห็นของท่านจะใคร่ได้แก่ตน เห็นสินท่านจะใคร่เกียดเอา ท่านหาความผิดบมิได้ใส่ ตนว่าท่านผิด

...เปรตฝูงนี้ใส่ เมื่อก่อน เขาคลอกปาดเปาะไป แลสิงสัตว์อันใดที่หนีมันหนีนั้น ไฟก็ไหม้ลามตาย

...ยังมีฝูงเปรตจำพวกหนึ่งมีตนนั้นใหญ่เท่าภูเขา และมีเส้นขนอันเรียวยาวเสียบแหลม นกหนา...เปรตฝูงนี้ เมื่อก่อนเขาได้เป็นนายเมือง แลแต่งความเมืองมิชอบทางธรรม ย่อมเห็นแก่สินจ้างสอด บมิเป็นกลาง การย่ำผู้ชอบใส่ว่าผิด การย่ำผู้ผิดใส่ว่าชอบ ด้วยบาปกรรมแต่ความบมิชอบธรรม ดังนั้นใส่...

ในฝ่ายดี ท่านกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ มีทาน ศีล และ (หน้า ๕๑)

ภาวนา เป็นต้นว่าสวดมนต์ แลสวดพระพุทธรูป แลระลึกถึงคุณพ่อคุณแม่เจ้าไท ท่านผู้มีคุณแก่ตน แลภาวนาอนิจจังสังขารแล

เป็นต้นว่า

บุญทั้งหลายนี้ใช้แต่เมืองมนุษย์ภูมิกระทำแลได้บุญในแผ่นดินนี้ ทั้งฝูงเทพดา อันอยู่ในภวามาพรภูมิก็ดี ก็ย่อมกระทำบุญฝูงนี้แล จึงได้เป็นพระอินทร์เทพดา ในเมืองฟ้าใส...

อีกแห่งหนึ่ง กล่าวถึงการทำบุญที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์ว่า (หน้า ๑๑๐)

ถ้าแล้วผู้ใดทำบุญทำกรรมใส่ ฐ จึงเขียนนามผู้นั้นลงในแผ่นทองเนื้อสุกนั้นว่าดังนี้ ท่านผู้นี้ ชื่อนี้ อยู่บ้านนี้ เรือนนี้ ได้ทำบุญธรรมฉันนี้ๆ มีอาทิ คือให้วันบิณฑบาตบูชา และปฏิบัติแก่พระศรีรัตนตรัย แลเลี้ยงดูพ่อแม่แม่ ย่าแยงผู้เฒ่าผู้แก่ รักพี่รักน้อง แลรัก ท่านผู้อื่น แลชิตันอาจารย์แลครูบารยาย แลให้ผ้ากฐิน แลก่อนพระเจดีย์ กระทำบูชา ปลุกกุฎีวิหาร แลปลุกพระศรีมหาโพธิ์ แลสดับน้ำผึ้งพระธรรมเทศนา แลจำศีลเมตตา ภาวนาสวดมนต์ไหว้พระ แลอำนวยการทานยาแครง สมณพราหมณ์ผู้มีศีลแลบูชาธรรม ทั้งปวงนี้...ผู้ใดแลจะปรารถนาไปเกิดในเมืองสวรรค์ใส่ อย่าได้ประมาทลิ้มตน ควรเร่ง

นรกโลกันต์ เป็นนรกหนาวเย็นตลอดทั้งปี ตั้งอยู่ที่ขอบผนังจักรวาล ซึ่งแสงอาทิตย์ส่องไปไม่ถึง จึงมีสภาพเป็นผนังน้ำแข็ง สัตว์นรกที่อยู่ภูมนี้จะมีความเหมือนสัตว์เลื้อยคลานเป็นป้ายผนังน้ำแข็ง และกัดกินสัตว์นรกด้วยกันเป็นอาหาร

สมุดภาพไตรภูมิ ฉบับช่างหลวง เขียนขึ้นตามพระราชรับสั่ง ในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ใน พ.ศ. ๒๓๑๕ สมบัติหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

• เขากำแพงจักรวาลมีบริเวณหกภาคได้ ๑๖๐๐ โยชน์
 กว้างยาว ๑๐๐๐๕ โยชน์เหนือใต้ ๑๖๐๐๐๐ โยชน์
 บนลงไปในมหาสมุทรทั้งสี่ที่นั่นก็เกิดได้ ๑๖๐๐๐๐ โยชน์

• เมื่อปลัดพิทเท ๑๖๐๐๐๐ โยชน์ ขึ้นเขาตวิภูภูมิ
 ดึกดื่นมืดมิดที่นั่นเป็นพื้นเขากว้างยาว เป็นที่
 ทั้งทั้งขวางแสด ๑๖๐๐๐๐

• มารกนี ชื่อโลกกนิคะมารก สัตว์ทั้งหลายอยู่ในโลกกนิคะมารกย่อมตกเป็นอ็อกนดินแสด ๑๖๐๐๐๐
 • อุกทะปัดเพื่ออันรอกจักรวาลทั้งหลายหน้าใต้ ๑๖๐๐๐๐ โยชน์ ๑๖๐๐๐๐

• จักรวาลพระองค์อยู่ทรงเบือตึงกันแปดทิศระดัด ๆ มากนักนบระคนนามมิได้เลย ในทวารจักรวาลได้ ๓๐ นัน
 ชื่อโลกกนิคะมารกพระอาทิตย์พระจันทร์ ส่องมีแสงมีกลิ่นกนคณผู้มฤตยาตฤชซึ่งตนผิดเป็นชอบ ประกอบการ
 ศึกษากนิคะมารก มมิวัจักคณพระศรีรัตนไตรจากก่อนแม่ก็มิใช่ตกในนี้แสด ย่อมเกาะอยู่ที่เขากำแพงทั้งทั้งคว
 เทียวไป ๆ มา ๆ อยู่ภายในอ็อกนดินกนิคะมารกซึ่งโกรชอันแข็งที่คากัน ผู้ใดแพ้ก็เอาหนักเป็นอาหาร อื่อแย่งกันทก
 ลงในแก้วองจักรวาลพื่อนเอยนิมนันก็เฝือยไปตั้งเกดอ็อกนดินนี้ แล้วยังเป็นนิมนนเกาะจักรวาลพื่อเขากว้างระดัด ๑๖๐๐๐๐

ชวนขยายกระทำบุญกุศลบุญธรรม ให้ทานรักษาศีลเมตตามาวนา อุปัฏฐากบิดามารดา ผู้เฒ่าผู้แก่ อุปัชฌาย์อาจารย์ แลสมณพราหมณ์ผู้มีศีลได้ ก็จะได้เกิดในสวรรค์แล

ข้อสังเกตเกี่ยวกับศีลธรรม ที่ว่าไว้ในไตรภูมิพระร่วง

เกี่ยวกับศีลธรรมหรือหลักความประพฤติที่แสดงตามแนวของกรรม และการได้รับผลดีผลชั่ว ในนรกสวรรค์ เป็นต้น ซึ่งบรรยายไว้ใน*ไตรภูมิพระร่วง*นี้ มีข้อสังเกตที่ขอตั้งไว้ให้ช่วยกันพิจารณา บางประการ คือ

๑. นอกจากผลร้ายของการทำผิดต่อพ่อแม่ สมณพราหมณาจารย์และพระสงฆ์ผู้ทรงศีล ตลอดถึงผู้เฒ่าผู้แก่ ที่กล่าวถึงบ่อยครั้งแล้ว *ไตรภูมิพระร่วง* เน้นย้ำถึงกรรมชั่วและผลร้ายแห่งกรรมชั่ว ของนักปกครอง หรือข้าราชการที่ข่มเหงเบียดเบียนประชาชน หรือปกครองโดยไม่ชอบธรรม (ไม่พบ กล่าวถึงความผิดของผู้ใต้ปกครองต่อผู้ปกครอง)

๒. แนวการบรรยายทำให้เห็นว่า ท่านยังมุ่งให้คนคำนึงถึงกรรมดีกรรมชั่วที่ตนจะทำ ซึ่งจะ ทำให้ตนประสบผลดีผลร้ายในกาลต่อไปข้างหน้า มิใช่มุ่งชี้บุญกรรมบาปกรรมในอดีต (กรรมเก่า) เพื่อให้ คนยอมรับสภาพปัจจุบัน ไม่ว่าของตนหรือของผู้อื่น

๓. ในฝ่ายกรรมดี แม้จะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ แต่การบรรยายเกี่ยวกับกรรมดี ดูเหมือนจะใช้ถ้อยคำอยู่ในวงจำกัดมาก แสดงรายการของการกระทำที่จัดว่าเป็นบุญหรือความดี เพียงเล็กน้อยตาม หัวข้อหลัก หรือให้ความหมายในขอบเขตที่มองดูแคบ ไม่ได้แจกแจงรายละเอียด หรือข้อย่อย

ถ้าหากได้แสดงตัวอย่างกรรมดีให้กว้างออกไปพอเทียบคู่กับฝ่ายชั่ว (เช่นในฝ่ายชั่ว เมื่อแสดงผลร้ายของการเบียดเบียนราษฎร และการตัดสินความไม่ยุติธรรมแล้ว ในฝ่ายดี ถ้าแสดงชัดถึงผลดี ของการเกื้อกูลราษฎรและการตั้งอยู่ในยุติธรรมไว้ด้วย เป็นต้น) ก็อาจจะเป็นแนวทาง หรือเป็นต้นเค้า ที่ช่วยให้เกิดการคิดและการกระทำในทางสร้างสรรค์ความดีงามขยายกว้างยิ่งขึ้นได้ในยุคต่อๆ มา

ปลาอานนท์ เป็นปลายักษ์ในจินตนาการว่า จะว่ายเวียนอยู่ รอบโคนภูเขาพระสุเมรุเป็นผู้บันดาลให้เกิดคลื่นทะเล และแผ่นดินไหว

จิตรกรรมฝาผนังด้านหลังพระประธานในอุโบสถ วัดใหญ่อินทาราม จ.ชลบุรี แบบศิลปะอยุธยาตอนปลาย ไม่ทราบชื่อช่างเขียน อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓.

ขอบเขตอิทธิพลของไตรภูมิ

ไตรภูมิฯ คงแค่มาเติมกระแส ไม่ใช่เป็นต้นกระแส

ขอย้อนไปกล่าวอีกเรื่องหนึ่ง คือเรามักจะพูดกันว่า *ไตรภูมิพระร่วง* มีอิทธิพลต่อความเชื่อในทางพระศาสนา ต่อศีลธรรมในสังคมไทยมาก คล้ายจะให้เข้าใจทำนองว่า *ไตรภูมิพระร่วง* เป็นต้นทางหรือเป็นต้นกำเนิดของอิทธิพลนั้น ก็เลยตั้งแง่ไว้สำหรับเผื่อจะได้ศึกษากันต่อไปว่า บางทีอาจจะไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้กระมัง

แต่บางทีจะเป็นอย่างนี้ได้ คือ ความเชื่อที่ดี การพูดจาสั่งสอนที่ดี ในเรื่องเกี่ยวกับนรกสวรรค์เกี่ยวกับไตรภูมินั้น อาจจะเป็นเรื่องที่พูดกันมากมานานแล้วในสมัยนั้น คือในสมัยนั้นเขารู้กัน เขาชอบเขานิยมกล่าวกัน ในเรื่องนี้อยู่แล้ว

พระยาสิทธิโกอาจจะทรงสนพระทัยไปตามกระแสนิยม หรือเพราะกระแส นั้น แล้วด้วยความสนพระทัยนั้น ก็ทรงค้นคว้ารวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นทางวิชาการ ทรงนำมาเขียนหรือเราอาจจะเรียกว่าทำเป็นวิทยานิพนธ์ คือทำให้เรื่องมันชัด มีหลักฐานขึ้น และทรงมีแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้นอย่างไร เช่นเรื่องการปกครองที่ขอธรรม ก็ทรงแสดงไว้

กลายเป็นว่าพระองค์อาจจะเป็นผู้ทำให้กระแสที่เป็นมาอยู่แล้วนั้นชัดเจนเข้มคมขึ้น โดยที่ความเชื่อเรื่องเหล่านี้ อาจจะมีแพร่หลายในสมัยนั้นอยู่ก่อนแล้ว คัมภีร์ของพระองค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ความเชื่อเหล่านี้มีความแน่นหนามั่นคงยิ่งขึ้นก็ได้ พร้อมกันนั้น ก็ทรงแสดงแนวพระดำริและจุดเน้นของพระองค์เองไว้ด้วย

เกี่ยวกับคติโบราณเช่นอย่างเรื่องการเทศน์มหาชาตินั้น ตามหลักฐานเท่าที่มีผู้รวบรวมไว้ เห็นได้ว่าในสมัยสุโขทัยนั้นน่าจะมีการเทศน์มหาชาติแล้ว

อาจารย์เกษม บุญศรี เคยเอาหลักฐานมาชี้ตอนหนึ่งบอกว่า การเรียกมหาเวสสันดรชาดกว่ามหาชาตินั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยคงจะได้เรียกเป็นที่หมายรู้กันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เพราะมีปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๓ ซึ่งเรียกว่าจารึกนครชุม จารึกเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ ในรัชกาลของพระยาสิทธิโก (พระมหาธรรมราชาที่ ๑) มีกล่าวไว้ว่า “ธรรมเทศนาอันเป็นต้นเหตุว่าพระมหาชาติหากคนเกิดแลได้ไม่เลย” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เรียกมหาเวสสันดรชาดกกันว่ามหาชาติมาแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นอันน้อย

ที่ว่านี้หมายความว่า การที่รู้จักฟัง รู้จักเทศน์มหาชาติ อาจจะเป็นเรื่องที่มีมาก่อน แม้แต่ความเชื่อที่อยากไปเกิดพบพระศรีอารียะไรต่างๆ ก็คงมีแพร่หลายอยู่แล้ว จึงปรากฏในคัมภีร์อื่นๆ เป็นกระแสต่อเนื่องมา

อย่างในคัมภีร์ *จักรวาททีปนี* ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระสิริมังคลาจารย์ แต่ในสมัยลานนาไทยเมื่อจบ พระสิริมังคลาจารย์แต่งคทาสาธูปท้ายเป็นนิคมคทาฯ ท่านบอกไว้ชัดเจนเลยว่า ตัวท่านขอไปพบพระศรีอารียะ ขอให้ได้ไปฟังธรรมจากพระศรีอารียะ

แม้ว่า *จักรวาททีปนี* จะแต่งหลัง *ไตรภูมิพระร่วง* เกือบ ๒๐๐ ปี แต่ยังไม่เห็นเหตุผลว่า พระภิกษุปรชาตผู้ใหญ่ผู้แต่งคัมภีร์ภาษาบาลีเล่มใหม่นี้ จะรับเอาความคิดสำคัญขนาดนี้มาจากการริเริ่มของ *ไตรภูมิพระร่วง* คิดเรื่องพระศรีอารียะคงมีแพร่อยู่แล้วตั้งแต่ก่อนพระเจ้าลิไท ความเชื่อที่มีอิทธิพลมาในสายความคิดแบบนี้ อาจจะเป็นได้ว่า *ไตรภูมิพระร่วง* นี้เป็นส่วนหนึ่งเท่านั้น

อันนี้ก็เป็นข้อสังเกตซึ่งอาจต้องมีการศึกษากันต่อไป และอิทธิพลเหล่านี้ได้มีในสังคมไทยเรื่อยๆ มา แม้แต่ใน *พระราชพงศาวดาร* สมัยรัตนโกสินทร์ ก็มีเรื่องราวเหล่านี้คล้ายๆ กับเนื้อเรื่องใน *ไตรภูมิพระร่วง* ซึ่งอาจจะไม่ใช่อิทธิพลโดยตรงจาก *ไตรภูมิพระร่วง* ก็ได้ แต่เป็นความเชื่อที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทย ซึ่งมี *ไตรภูมิพระร่วง* นี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดอิทธิพล หรือเสริมย้ำอิทธิพลนั้น ขอยกตัวอย่างคำถามแบบนี้

ภาพไตรภูมิและจักรวาลบนผนังด้านประตูพระธรรม
เขียนเขาพระสุเมรุตั้งเป็นพระประธานกลางภาพ
มีปราสาทไพโรชยนต์ของพระอินทร์ตั้งบนยอดเขาพระสุเมรุ
มีพระอาทิตย์และพระจันทร์อยู่สองข้าง
มีสระอโนดาตเด่นอยู่ด้านขวา
มีท่อน้ำและปากทางออกของแม่น้ำไป ๔ ทิศ
มีสัญลักษณ์เป็นศิระของสัตว์ ๔ ชนิด ได้แก่
๑. ปากทางออกของน้ำเป็นรูปศิระสิงห์เป็นแม่น้ำไหลสู่
ทิศตะวันออก
๒. ปากทางออกของน้ำเป็นรูปม้าเป็นทิศตะวันตก
๓. ปากทางออกของน้ำเป็นรูปช้างเป็นทิศเหนือ
๔. ปากทางออกของน้ำเป็นรูปวัวเป็นทิศใต้

ผู้พระธรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย
อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓
สมบัติพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอยุธยา.

เช่น ใน *พระราชพงศาวดาร* ที่ ๑ มีว่า

ข้อ ๑. เหตุไรจึงนับอายุมนุษย์ตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไปจนถึงสองไชย แต่สองไชยลงมาจน ๑๐ ปีว่าชื่ออันตราภลิป ซึ่งเป็นกำหนดอายุสัตว์ในอเวจี

ข้อ ๒. โทษอนันตริยกรรมทั้ง ๕ กับโทษญาติพระยาพิฆาตภิกขุของสงฆ์เผาโรงงาน ช่างไหนจะหนักเบาต่างกัน

ข้อ ๓. ถ้าภลิปจับหายวันใด สัตว์ในอเวจีมีทานรอกที่พันทุกซี่ไปวันนั้น จะพันทุกซี่ไปที่เดียวหรือ หรือกรรมจะให้ผลสืบไปในภลิปอื่นอีก

จากนั้น สมเด็จพระสังฆราชและพระราชอาชญาภิบาลต่างก็ถวายเป็นสังฆทานกันต่างๆ แล้วก็ยังมีพระราชพงศาวดารต่อไปอีก

มีพระบาลีก้าวว่าเมื่อแรกปฐมภลิป พระโพธิสัตว์ได้เป็นกษัตริย์ชื่อว่าพระเจ้ามหาสมมตวิวงศ์ แต่อีกแห่งหนึ่งว่าพระโพธิสัตว์ได้เป็นพระอินทร์ในต้นภัทรกัปนี้ เนื้อความทั้งสองนี้ขัดแย้งกันอยู่ พระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้ามหาสมมตวิวงศ์หรือเป็นอินทร์แน่

เรื่องราวเหล่านี้ ถ้ามองดูคร่าวๆ เราก็คงจะบอกว่าเป็นอิทธิพลของ *ไตรภูมิ* แต่เมื่อตรวจสอบให้ละเอียด จะเห็นว่า เรื่องที่เชื่อและพูดกันมาเหล่านี้หลายอย่าง ไม่มีกล่าวถึงใน *ไตรภูมิพระร่วง* ด้วยซ้ำ

รวมความว่า ความเชื่อเหล่านี้ ไม่ว่าจะมาจาก *ไตรภูมิพระร่วง* หรืออะไรก็ตาม ล้วนเป็นความเชื่อที่แพร่หลายในสังคมไทย อาจจะเริ่มมาตั้งแต่ก่อนแต่ง *ไตรภูมิ* ก็ได้ และ *ไตรภูมิพระร่วง* ก็อยู่ในกระแสนี้ และได้ช่วยทำให้กระแสนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น นี่ก็เป็นข้อสังเกต

ในแง่ของอิทธิพลนี้ ได้พูดถึงความคิดของพญาโลที่ ที่กล่าวถึงไตรภูมิ แล้วยังเลยไปถึงจุดตถภูมิ (ภูมิที่สี่ = *โลกุตระภูมิ*) หรือการพ้นจากภูมิ ๓ ด้วย

คติของการที่ให้มองทรัพย์สินสมบัติต่างๆ หรือความรุ่งเรืองในไตรภูมิว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน และมุ่งหมายไปสู่การบรรลุพระนิพพานนี้ คงจะมีอิทธิพลมาในสังคมไทยเป็นอันมาก แต่อิทธิพลเหล่านี้สำหรับคนรุ่นหลัง การสืบทอดไม่จำเป็นจะต้องคงรูปหรือรักษาจุดเน้นไว้ได้เหมือนกับที่พระองค์ได้ทรงไว้เสมอไป เช่น ในบางสมัยเราอาจจะมีภาระเน้นในระดับสวรรค์นรกมากก็ได้ ถ้าเป็นอย่างนี้ก็หมายความว่า ไปไม่ถึงพระร่วง

สุโขทัยก้าวมาถึงไตรภูมิฯ อยู่ชยาเดิมต่อไปยังที่พระมาลัย

นอกจากนั้น อิทธิพลในด้านของความเชื่อในสวรรค์ที่แพร่หลายนั้น ยังมีวรรณคดียุคหลังมาเสริมอีก เช่นเรื่องที่ถูกท่านก็คงรู้จักดี คือ *พระมาลัย*

เรื่อง *พระมาลัย* เท่าที่ทราบก็ว่าเกิดนิยมกันขึ้นในสมัยอยุธยา พระมาลัยเน้นอะไรบ้าง พระมาลัยเน้นเรื่องนรกสวรรค์ชัดเจน เพราะพระมาลัยนี้ ตามเรื่องว่าท่านทำแบบพระโมคคัลลาน์ ท่านลงไปนรกก่อน พบกับสัตว์นรก สอบถามว่าใครทำบาปอะไรจึงได้ไปเกิดอย่างนั้น แล้วก็รับคำพวกสัตว์นรกเอามาบอกกับญาติเพื่อจะมาสั่งสอนว่า ไม่ควรจะทำผิดอย่างนั้นๆ เพราะประพฤติแล้วต้องไปเดือดร้อนลำบากอย่างที่ตกนรกกันไปนั้น ไม่ควรเอาเยี่ยงอย่าง ให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เขา หรือท่านขึ้นไปบนสวรรค์ไปพบเห็นเทวดา ก็สอบถามว่าเทวดาองค์นั้นๆ มีทิพยสมบัติอย่างนั้น มีความรุ่งเรืองอย่างนั้น ได้ทำบุญอะไรมา ได้คำตอบแล้วก็นำมาสั่งสอนแก่ชาวมนุษย์

ภาพไตรภูมิและจักรวาล บนผนังหัวแท่นบรรทมพระพุทธเจ้า เป็นวัฒนธรรมเฉพาะของล้านนา นิยมสร้างแท่นบรรทมถวายให้พระพุทธเจ้า แล้วนำไปตั้งไว้ในวิหารของวัด

แท่นบรรทมพระพุทธเจ้า ศิลปะล้านนา
อายุราวศตวรรษที่ ๒๒ - ๒๓
สมบัติวัดพระธาตุจอมทอง อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่.

แล้วพระมัลลย์ก็ไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ได้ไปพบพระศรีอารีย์ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ท่านก็ถาม พระศรีอารีย์ก็ยังฝากคำสอนมายังชาวมนุษย์ด้วยว่า ถ้าอยากพบพระองค์ให้ทำอย่างนั้นๆ

ในบรรดาลิขิตที่พระศรีอารีย์ทรงแนะนำนั้น ก็มีข้อหนึ่งที่ว่าให้ฟังมหาชาติ คือเวสสันดรชาดกนี้ นี่ก็เป็นคติที่เสริมซ้ำให้มีความเชื่อในเรื่องฟังเทศน์มหาชาติมากยิ่งขึ้น แต่ว่าเทศน์มหาชาติก็ไม่ได้เกิดเพราะเรื่องพระมัลลย์มาทำให้เกิด แต่คงจะมีมาก่อน แล้วเอาพระมัลลย์มาอ้างเพื่อให้คนไปฟังมหาชาติมากขึ้นเป็นการย้ำสนับสนุน

นอกจากนั้น ในคติที่พระศรีอารีย์ท่านสอนฝากมา ไม่ได้มีเพียงแค่เรื่องการเทศน์มหาชาติเท่านั้น บุญอะไรต่างๆ ที่สอนมาเยอะแยะมากมาย เรื่องการเทศน์มหาชาติก็เป็นเพียงส่วนย่อยอันหนึ่งในการที่จะทำให้ได้ไปพบพระศรีอารีย์ แต่เราจะเห็นว่าคติในเรื่องพระมัลลย์เน้นในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เรื่องสวรรค์นรกมาก ตลอดถึงการไปพบพระศรีอารีย์

อาจตั้งข้อสังเกตไว้พิจารณาด้วยว่า วิธีบรรยายแบบพระมัลลย์และไตรภูมิฯ นี้ แม้ว่าที่จริงมุ่งไปที่การเว้นกรรมชั่วและทำกรรมดี ซึ่งจะเป็นเหตุปัจจัยให้พ้นผลร้ายและได้ประสบผลดีต่อไป แต่เพราะการบรรยายเริ่มจากมองผลที่ประสบอยู่ แล้วย้อนไปบอกเหตุที่ได้ทำมาในอดีต ถ้าไม่ตั้งหลัก โยนิโสมนสิการให้ดี แทนที่จะมุ่งตรงไปหาการทำกรรมซึ่งเป็นเหตุปัจจัยสำหรับผลข้างหน้าโดยตรง ก็อาจจะเจไปในทางของการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ปัจจุบันโดยอ้างกรรมเก่าไปก็ได้

ตามข้อสังเกตนี้ แนวการบรรยายของพระมัลลย์มีทางทำให้เจได้มากกว่าไตรภูมิฯ เพราะเริ่มเรื่องจากสภาพที่เป็นผล ยกเอาเป็นจุดปรารถนาโดยตรงชัดเจน

อันนี้เป็นแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิพลส่วนหนึ่ง เป็นเรื่องของศีลธรรมที่มาเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน

สุโขทัยใช้หลักปกครองเมตตา อุดมคติไปหาหลักพราหมณ์

ในแง่การปกครอง ไตรภูมิพระร่วงได้ให้คติเกี่ยวกับธรรมะของนักปกครองด้วย เมื่อกล่าวถึงพระยาจักรพรรดิราช ท่านก็พูดถึงการที่จะพิชิตดินแดนโดยไม่ต้องใช้ศัสตราวุธ และการปกครองโดยใช้ธรรมะ แล้วก็มีความคิดเกี่ยวกับ**ทศพิธราชธรรม**มาด้วย

พูดง่ายๆ คือ ในคติพุทธศาสนานั้น ต้องการการปกครองโดยไม่ใช้อำนาจ หรือหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจ ให้เหลือน้อยที่สุด ให้เป็นการปกครองด้วยธรรม และเป็นศีลธรรมโดยสมัครใจ

แต่ถ้าสอนศีลธรรมเปล่าๆ แนะนำแต่เรื่องความดีอย่างเดียวเห็นไม่ชัด ก็เอาเรื่องที่เป็นรูปธรรมมาช่วยเสริมให้ชัดยิ่งขึ้น ในฝ่ายโทษของความชั่วให้เห็นว่าจะไปตกนรก ได้รับผลร้ายอย่างไร ซึ่งไม่ใช่โทษในขณะนั้น แต่เป็นโทษที่เป็นความเชื่ออยู่ในใจ หรือว่าได้ทำกรรมดีแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์ ไปเสวยสุขสมบัติอย่างนั้น ก็ไปเน้นความที่ว่าได้เกิดความหวังในความสุข

ถ้าเป็นอย่างนี้ ก็หมายความว่า อาจจะเป็นไปได้ว่า ในสุโขทัยมีการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ ตามคติพุทธศาสนา และอาจจะไม่มีการลงโทษอาญาชนิดแรง ดังข้อความใน**ไตรภูมิพระร่วง** (หน้า ๕๗) ตอนพระยาจักรพรรดิราชตรัสสอนท้าวพระยาทั้งหลาย ผู้ปกครองดินแดนในบุรพพิเทหะ ที่เคยยกมาอ้างแล้วข้างต้นว่า

มาตราว่าคนผู้ใดกระทำความชั่วด้วยประการใดๆ ก็ดี บัมิควรฆ่าให้ตาย ควรสั่งสอนโดยธรรมแล

ภาพไตรภูมิและจักรวาล

แผนที่ข้างเขียนไทยโบราณนิยมเขียนภาพจากไตรภูมิและจักรวาลไว้ด้านหลังพระประธานในอุโบสถและวิหาร สันนิษฐานว่าช่างเขียนฯ มีเจตนาให้เป็นสัญลักษณ์และความหมายว่า พระประธานประดิษฐานอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์โดยสมมุติ ฉะนั้น พุทธศาสนิกชนที่ก้าวเท้าเข้าไปในอุโบสถและวิหาร ย่อมมีความหมายว่า ได้เข้าไปอยู่เฝ้าพระพุทธเจ้าบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์โดยสมมุติ

จิตรกรรมฝาผนังด้านหลังพระประธานอุโบสถวัดสุวรรณคีรี

อ.เมือง จ.สงขลา

ฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์ เขียนขึ้นราว พ.ศ. ๒๔๐๐.

แต่ต่อมาในสมัยอยุธยา คตินี้คงจะเปลี่ยนไป เพราะได้รับคติพราหมณ์อันมีระบบการลงโทษที่รุนแรงมาก

ยกตัวอย่าง เช่น ในคัมภีร์*มนุธรรมศาสตร์* ซึ่งเป็นหลักกฎหมายของฮินดู มีการกำหนดโทษอะไรต่างๆ ไว้ เช่นในเรื่องวรรณะสี่ คนวรรณะศูทรไม่มีสิทธิเรียนพระเวท เขากำหนดการลงโทษไว้ด้วยว่า ถ้าคนในวรรณะศูทรไปฟังพระเวท ให้เอาตะกั่วหลอมหยอดหู ถ้าหากคนวรรณะศูทรนี้ไปสารถยายพระเวท ให้ตัดลิ้นเสีย ถ้าหากว่าคนวรรณะศูทรไปเรียนพระเวท ก็ให้ผ่าร่างกายออกเป็น ๒ ซีก ดังนี้ เป็นต้น นี่เป็นเรื่องของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีหลักของการลงโทษอย่างรุนแรง

เราจะเห็นว่า ในสมัยหลังในเมืองไทย วงการปกครองก็มีการลงโทษรุนแรงเหมือนกัน เป็นไปได้ใหม่ว่าคตินี้มาจากสายฮินดู โดยเฉพาะจะเข้มข้นในยุคอยุธยา

ตามคติในพุทธศาสนานั้น ถ้าเราอ่านชาดกจะเห็นว่า คนที่ประพฤตชั่วในโลกนี้ไม่ค่อยได้รับการลงโทษรุนแรง มีการให้อภัยมาก

ยกตัวอย่างง่ายๆ โทษในรั้วในวัง เช่นอย่างพระราชธิดาหรือ พระสนมไปแอบมีคนรักข้างนอก หรือมีชู้ มักจะได้รับการให้อภัยไม่มีการลงโทษ ปล่อยไป หรือมีคำสอนให้รู้จักปลงว่า มันเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ ต้องรู้เท่าทัน เพราะธรรมดาผู้หญิงมากมาย ก็เป็นอย่างนั้น

ในชาดกหลายเรื่องถึงกับต้องยอมว่าผู้หญิงแรงๆ เสียๆ หายๆ มากมาย เพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินหรือฝ่ายชายผ่อนคลายหายโกรธลง แต่ในสมัยหลัง ในเมืองไทยมีการลงโทษรุนแรง คือไม่สมกันเลยกับคำสอนทางพุทธศาสนา

ในชาดกนั้น แม้แต่คดีเกี่ยวกับการปกครองและการเป็นพระมหากษัตริย์ในชาดกจะต่างออกไปอีกแนวหนึ่ง เช่นคดีของชาดกเล่าว่า ถ้าหากพระเจ้าแผ่นดินปกครองแล้วเกิดความเดือดร้อนขึ้นในแผ่นดิน พวกประชาชนก็จะยกขบวนกันไปร้องเรียนที่หน้าพระลาน พระเจ้าแผ่นดินก็ต้องสำรวจพระองค์เอง ว่าพระองค์มีความบกพร่องอะไร พระองค์ไม่ได้รับรักษาธรรมะของนักปกครอง ไม่ได้รักษาทศพิธราชธรรมหรืออย่างไร อะไรต่างๆ ทำนองนั้น

คตินี้คล้ายๆ ว่าเป็นต้นความคิดของการเดินขบวนสมัยปัจจุบัน อันนี้มีมาตั้งแต่สมัยชาดก และชาดกมีบ่อยเรื่องการเดินขบวนแบบนี้ นี่เป็นระบบปกครองแนวของพุทธ

จึงน่าสังเกตและแยกแยะเรื่องอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ว่าส่วนไหนที่เข้ามาในสังคมไทย และส่วนไหนมีคติอื่นเข้ามาแปลกปน ผสมผสานหรือครอบงำ อันนี้เป็นข้อที่จะต้องแยกให้ชัดด้วย

กระแสอิทธิพลทางความคิด ที่ไตรภูมิพระร่วงมาเสริมแรง

ถึงตรงนี้ จะประมวลแนวความคิดความเชื่อส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงว่ามีอะไรบ้าง

๑. **หลักศีลธรรมของคนทั่วไป** เรื่องนรกสวรรค์ คนทำชั่วแล้ว จะไปเกิดเป็นเปรตเป็นสัตว์นรก เพราะทำกรรมชั่วอะไร และทำกรรมดีแล้ว จะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่างๆ และให้คติธรรมของนักปกครองแสดงธรรมะของผู้ปกครอง ว่าผู้ปกครองควรประพฤติตนอย่างไร ควรทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมควรมีความเกื้อกูลต่อประชาราษฎร์อย่างไร มีธรรมะที่สั่งสอนคน จะเรียกว่าทุกระดับก็ได้ ตั้งแต่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจนถึงพระมหากษัตริย์

ไตรภูมิและจักรวาล

จิตรกรรมฝาผนังด้านหลังพระประธานพระอุโบสถ
วัดสระเกศวชิรวิหาร กรุงเทพฯ
ฝีมือช่างสมัยรัตนโกสินทร์ เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑
เขียนซ่อมในสมัยรัชกาลที่ ๔ ราว พ.ศ. ๒๔๐๐.

๒. *คติการรู้เท่าทันสภาวะธรรมตามความเป็นจริง* ให้รู้จักคิดเกี่ยวกับ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยเฉพาะเน้นเรื่องอนิจจัง ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง แม้แต่ความสุขในสวรรค์ชั้นฟ้า พระยามหาจักรพรรดิก็ไม่เที่ยงแท้แน่นอน แล้วให้รู้จักที่จะได้ถอนตนให้รอดพ้น และดำเนินให้เข้าถึงพระนิพพาน นี่ก็เป็นคติหนึ่งที่มีมาในสังคมไทย

จะเห็นว่าอภิวัตถิพลของหลักอนิจจังนี้มีมากอยู่ คนไทยประสบเหตุพลัดพราก ประสบเหตุสูญเสียอะไรต่างๆ ก็มักจะรู้จักปลงกันได้ว่า อนิจจัง ไม่เที่ยง สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องดับไป อย่าไปทุกข์ไปร้อนให้เกินเหตุ เสร็จแล้วก็ทำให้สบาย ก็มีความสุขได้

จะเห็นว่า ในปัจจุบัน เวลาคนต่างชาติมาเมืองไทย โดยเฉพาะในชนบท เขามักรู้สึกขัดว่าคนไทยปรับใจตัวเองได้ หรือวางใจต่อสิ่งต่างๆ ได้ดี ไม่ค่อยมีความทุกข์ ได้พบคนฝรั่งตั้งข้อสังเกตอันนี้บ่อย เขารู้สึกว่าคนไทยไม่ค่อยมีความเครียด จิตใจสบายๆ ส่วนฝรั่งจิตใจมักกระวนกระวาย เครียด มีความกดดันอะไรต่างๆ มากเหลือเกิน นี่เป็นข้อสังเกตอันหนึ่ง

คติการปลงอนิจจังนี้ก็มีอยู่ในเรื่อง *ไตรภูมิ* เต้นชัดด้วย ย้ำไว้มาก แต่มุ่งในด้านการให้คุณค่า คือพรรณนาสุขสมบัติในมนุษย์และสวรรค์อย่างสูงเยี่ยม เสร็จแล้วก็ตีกระหนาบลงให้ต่ำ เพื่อเชิดชูคุณค่าของโลกุตระธรรมให้เห็นว่าเหนือกว่าและสูงสุด ซึ่งก็ไปสัมพันธ์กับคติเรื่องการปฏิบัติเพื่อพระนิพพาน

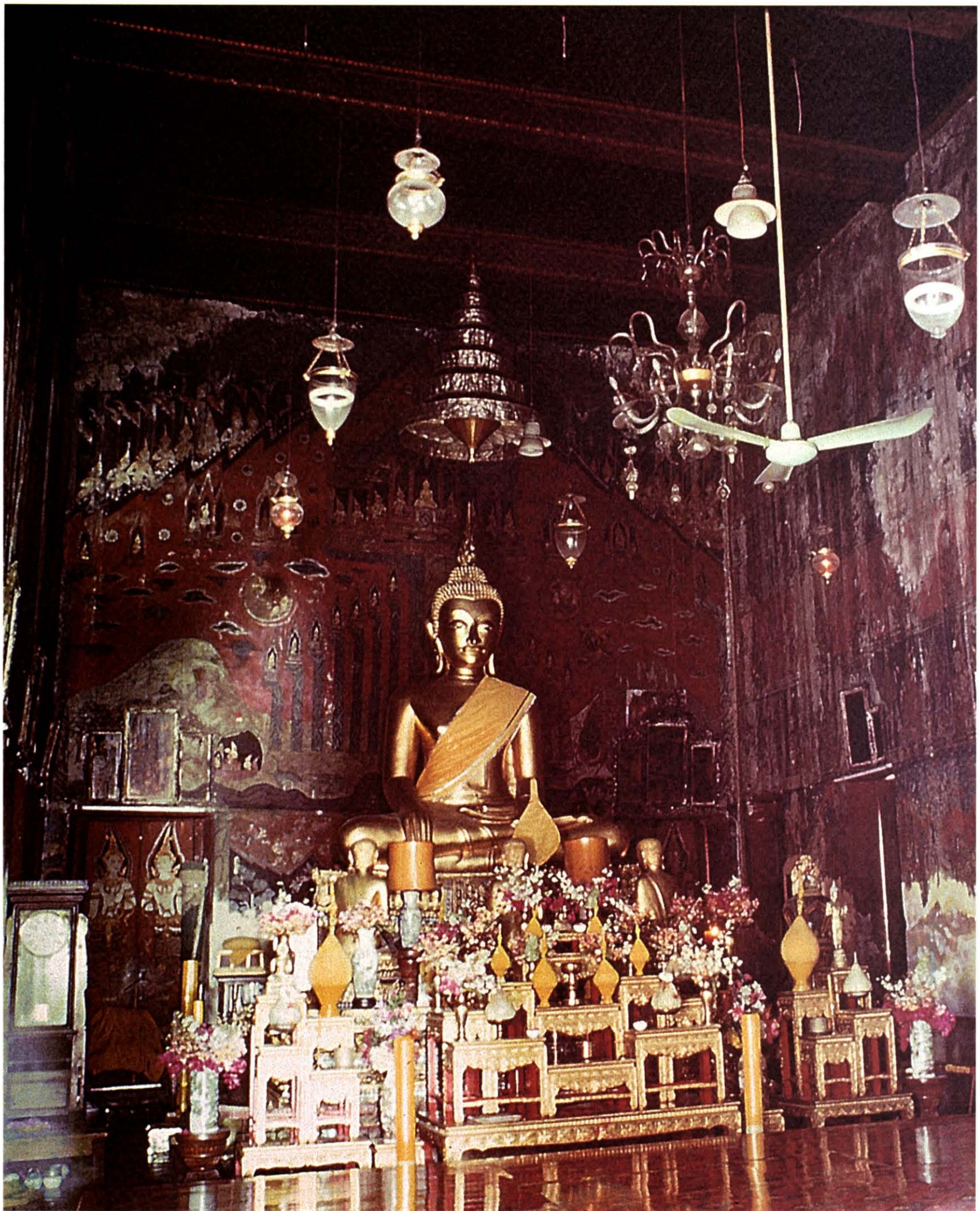
๓. *การที่จะไปเกิดพบพระศรีอารีย* นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง คือ ในกรณีที่ยังเวียนว่ายอยู่ในไตรภูมิไม่ว่าจะเป็นผู้มีความมุ่งหมายที่จะไปสวรรค์ก็ดี ไปนิพพานก็ดี ก็มีจุดมุ่งหวังนี้แทรกอยู่ด้วยอีกข้อหนึ่ง (เรื่องนี้ควรสืบคิดมหายานประกอบด้วย)

คติทั้งหมดนี้ อาตมาถือว่า *ไตรภูมิพระร่วง* น่าจะไม่ใช่เป็นตัวต้นกำเนิด แต่อาจจะเป็นตัวเสริมความเชื่อที่แพร่หลายอยู่แล้วในสังคมไทย

ไตรภูมิและจักรวาล

จิตรกรรมฝาผนังด้านหลังพระประธานในอุโบสถวัดราชสิทธาราม
ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๑

เขียนขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๐ - ๒๓๓๕ ไม่ทราบชื่อช่างเขียน.

ข้อคิดและทำที่ที่ถูกต้องต่อไตรภูมิ

เป็นอันว่า ได้สรุปอิทธิพลของ *ไตรภูมิพระร่วง* ที่เป็นหลักใหญ่ๆ ๓ ประการ จากข้อสรุปนั้น ก็มีแง่คิดอย่างหนึ่งว่า เราควรและสามารถใช้ประโยชน์จากเรื่องไตรภูมินี้ เป็นฐานในทางศีลธรรมที่ดี เป็นฐานสำหรับการพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองได้ใหม่

บางคนอาจจะมองในด้านลบว่า อิทธิพลของความเชื่อถือจาก *ไตรภูมิฯ* เป็นเรื่องที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศ เช่นในระดับของศีลธรรมที่เน้นในเรื่องของหลักกรรม

หลักกรรมนี้ที่ดี คดีของการออกจาก *ไตรภูมิ* ไปสู่นิพพาน คือหลักการรู้เท่าทันคติธรรมดาที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กิดิ ในสังคมปัจจุบัน นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยาบางท่าน มองไปในแง่ว่าเป็น หลักการที่ทำให้คนยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ เมื่อทำให้ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ก็ทำให้ไม่รู้จักปรับปรุงแก้ไขตัวเอง ก็ทำให้ขัดขวางการพัฒนา นี่เป็นเรื่องที่จะต้องวิเคราะห์กันให้ดีโดยรอบคอบ เพราะหลักกรรมมีส่วนสำคัญอยู่ในเรื่องไตรภูมิและความเชื่อของชาวไทยทั้งหมด เรื่องอนิจจังก็เช่นเดียวกัน

เป็นอันว่า ไม่ว่าจะคิดจะอยู่ในภพนี้ ในไตรภูมินี้ คือหลักกรรมที่ดี หรือคิดที่จะออกไปจากไตรภูมิ คือคิดเรื่องอนิจจังก็ดี ล้วนแต่ได้ถูกตีความในแง่ของการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ทั้งหมด จึงมีปัญหาว่า เราจะเอาอย่างไรกับเรื่องนี้ ขอเสนอข้อพิจารณาว่า

หลักกรรม แยกให้ได้ก่อน ถือพุทธ ถือพราหมณ์ หรือคือนิครนถ์

ข้อหนึ่ง เรื่องของเราเอง เรายังศึกษาไม่ชัดเจน โดยเฉพาะความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกรรม พุทธศาสนิกชนส่วนมากยังแยกไม่ออกระหว่างหลักกรรมของพุทธศาสนากับของฮินดู ระหว่างหลักกรรมของพระพุทธรูปศาสนากับของศาสนาเซนหรือนิครนถ์ เป็นต้น เดียวนี้เราไม่ได้มีการศึกษาเพียงพอ พุทธศาสนิกทั่วๆ ไปแยกไม่ออกเลย

อย่างที่พูดเมื่อที่ว่าการกรรมในศาสนาฮินดู เขาตั้งขึ้นเพื่อจะเอามารองรับยืนยันเรื่องวรรณคดี ส่วนพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อจะหักล้างวรรณคดี ความแตกต่างกันนี้เป็นอย่างไร เป็นเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจกันให้ชัดเจน

เรื่องความเชื่อกรรมที่มีความไม่ชัดเจนนี้ แม้แต่ในสมัยก่อนก็เคยเป็นปัญหามาแล้ว ดังปรากฏ แม้แต่ใน *พระราชปูลง*

อาตมาจะอ่านพระราชปูลงให้ฟังสักเรื่องหนึ่ง มีพระราชปูลงที่ ๓ ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความว่า

บุคคลเชื่อกรรมเข้าไปในป่าพบบ้างพบเสื่อ ก็ถือเสื่อว่าแล้วแต่กรรม เสื่อข้างก็ทำร้ายสิ้นชีวิต ดั่งนี้จะว่ามีการหรือหาไม่ได้

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถวายวิสัชนาความที่ ๑ ว่า

บุคคลนั้นหาวิจารณ์ปัญหาไม่ได้ ชื่อว่าบุพเพกตทิวิวิปลาส เชื่อแต่กรรมที่กระทำแต่ก่อนสิ่งเดียว นักปราชญ์มีควรสรรเสริญ

อีกสำนวนหนึ่ง พระธรรมไตรโลกถวายวิสัชนาความที่ ๒ ว่า

บุคคลอันถือกรรมและมีได้พิจารณาเหตุอันผิดและชอบนั้น ได้ชื่อว่าบุพเพกตทิวิวิปลาส เป็นถือผิดประกอบกรรมอันผิดเพราะโมหะ มีกรรมหนหลัง ในที่ใดมีสัตว์ร้าย เสือร้าย พระพุทธเจ้ายังทรงอนุญาตให้ภิกษุขึ้นต้นไม้หนี่ได้

ไตรภูมิและจักรวาล

จิตรกรรมฝาผนังด้านหลังพระประธานในอุโบสถวัดไชยทิศ (บางขุนนนท์) กรุงเทพมหานคร
ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๓ เขียนขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๓๙๐ - ๒๓๙๕ ไม่ทราบชื่อช่างเขียน.

นี่เป็นตัวอย่างที่แสดงว่า ความเชื่อเรื่องกรรมได้มีปัญหาเรื่อยมา เพราะคนจำนวนมาก เอาหลักกรรมไปปนกับลัทธิกรรมเก่า ซึ่งเป็นการปะปนกับลัทธินิครนถ์

นิครนถ์นี่เขาเป็นลัทธิปุพเพกตวาท คือ ลัทธิกรรมเก่า ถือว่าอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมที่ทำมา ในชาติก่อนทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาสอนหักล้างลัทธินี้ ถือว่าลัทธินี้เป็นมิจฉาทิฐิอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น ถ้าเราแยกไม่ออก เราก็ไปเชื่อฝรั่งที่บอกว่าพุทธศาสนาทำให้คนยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

พระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างเรื่องวรรณะ เพื่อให้คนรู้จักปรับปรุงตนเอง คือให้ยอมรับรู้เรียนรู้สภาพที่เป็นอยู่ว่ามาจากเหตุปัจจัยอะไร แล้วคิดพิจารณาว่าจะแก้ไขให้ตั้งตาม ถูกต้องได้อย่างไร ไม่ใช่ให้ยอมรับรักษาสภาพไม่ดีที่เป็นอยู่เอาไว้ คือปล่อยเรื่อยเปื่อยไป อย่างที่ ลัทธิมิจฉาทิฐิปุพเพกตวาท เป็นต้น ได้สอนไว้

รู้อนิจจ้อย่างแท้ ไม่เรื่อยเฉื่อยอย่างไทย ไม่กระวนกระวายอย่างฝรั่ง

เรื่องอนิจจก็เหมือนกัน หลักอนิจจสอนให้รู้จักว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันจึงเป็นอย่างนี้ คนไทย ปลงได้ ใจสบาย มีความสุข แต่เสร็จแล้วกลายเป็นยอมรับสภาพ ปลงใจต่อไปอีกว่า อะไรๆ มันก็ไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ก็ต้องปล่อยมันไปตามที่มันจะต้องดับต้องเกิด พอปลงอย่างนี้ เราก็ไม่ต้องแก้ไขอะไร ก็กลายเป็นการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

ในเรื่องนี้ สาเหตุข้อสำคัญของปัญหาที่เป็นมากก็คือ การแยกไม่ออกระหว่าง การยอมรับ ความเป็นจริง กับ การยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ อันนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก

ฝรั่งนั้นตรงข้าม ฝรั่งไม่ยอมรับความเป็นจริงและสภาพที่เป็นอยู่ เขาจึงพยายามที่จะทำอะไรฝืน เอาชนะธรรมชาติ และสร้างความเจริญได้สำเร็จ แต่ก็มีทุกข์มาก มีปัญหาจิตใจมาก มีความคับแค้น เตือดร้อนกระวนกระวาย

เราจะพัฒนาทั้งที ควรจะได้รับบทเรียนทั้งสองด้าน ควรศึกษาให้ชัดว่าหลักพระพุทธศาสนา ที่จริงสอนอย่างไร ส่วนดีที่มีอยู่แล้วเราก็รักษาเอาไว้ ส่วนดีของฝรั่งที่เราเห็นว่าทำให้เขาเจริญ เราก็เอามาสร้างความเจริญ

เมื่อรู้ว่าเจริญแบบฝรั่งนี้มีทุกข์ มีความเตือดร้อนคับแค้นใจมาก ส่วนที่ทำให้มีความเตือดร้อนใจ เราก็ไม่เอา มา แต่จะทำอย่างไรจึงจะสำเร็จ ตอบว่าต้องรู้จักแยกแยะและปฏิบัติให้ถูกในเรื่องหลักอนิจจ และในเรื่องกรรม เป็นต้น

หลักอนิจจและกรรม สอนให้ยอมรับความจริง แต่ไม่ได้สอนให้ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

หลักอนิจจสอนให้รู้ทันความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันเกิดขึ้นแล้วมันก็ดับไป ที่มันเป็นอย่างนั้น มันก็เป็นไปตามธรรมดาของมัน เมื่อคิดได้อย่างนี้แล้ว เราก็วางใจได้ มีความสุข ไม่เตือดร้อน ไม่มีความทุกข์มาก

แต่เราก็ต้องคิดต่อไปด้วยว่า การที่สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันแตกดับไปนั้น มันไม่ได้เป็นไปอย่าง เรื่อยเปื่อยเลื่อนลอย มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย การที่มันเจริญขึ้นก็เพราะมีเหตุปัจจัยให้มันเจริญ การที่มันจะเสื่อมก็เพราะมีเหตุปัจจัยให้มันเสื่อม เมื่อเราไม่ต้องการความเสื่อม เราก็ต้องหลีกเลี่ยงเหตุ ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเสื่อม และกำจัดแก้ไขเหตุปัจจัยเหล่านั้นเสีย เมื่อต้องการความเจริญ เราก็ต้อง สร้างเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความเจริญ

มีคาถาภาจิตในพระไตรปิฎก สอนให้รู้จักเผชิญหน้าและปฏิบัติต่ออนิจจให้ถูกต้อง ขอยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง (อง.ปญจก. ๒๒/๕๐/๗๐)

พระเจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ชาวพุทธเชื่อว่าพระเจดีย์จุฬามณีเป็นเจดีย์ที่พระอินทร์ จอมเทพบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐาน พระเกศาธาตุและพระเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้าหลังจาก เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว พระเจดีย์จุฬามณีเป็นศูนย์แห่ง ความศักดิ์สิทธิ์บนสวรรค์ชั้นกามภูมิ ในจิตรกรรมฝาผนังนี้ แสดงคติความเชื่อเรื่องพระมัลลย์เถระผู้มีอิทธิฤทธิ์ ไปนมัสการ พระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ดาวดึงส์ ได้แสดงธรรมเทศนาโปรด พระอินทร์และเทพทั้งหลายที่ลานช้างพระจุฬามณีเจดีย์

จิตรกรรมฝาผนังเหนือประตูด้านหน้าวิหารหลวง วัดพระธาตุทุ่งยั้ง อ.ลับแล จ.อุตรดิตถ์ ฝีมือช่างเขียน สมัยรัชกาลที่ ๓ เขียนขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๐ - ๒๓๙๐ ไม่ทราบชื่อช่างเขียน

ภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้ถูกลบทิ้งไปเมื่อคราวปฏิสังขรณ์ วิหารหลวง เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๕ ภาพนี้ถ่ายไว้ เมื่อ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๙.

สำหรับอริยสาวกผู้ได้เรียนสดับ อะไรที่ต้องเจ็บ ก็เจ็บ อะไรที่จะต้องตาย ก็ตาย
อะไรที่จะต้องสิ้นสลาย ก็สิ้นสลาย อะไรที่ต้องมลาย ก็มลายไป ...

บัณฑิตไม่หวั่นไหวในภัยอันตรายทั้งหลาย ... เขาจะลุดจดหมายสัมฤทธิ์ประโยชน์ได้
ที่ไหน ด้วยวิธีการอย่างไร ก็พึงพากเพียรมุ่งหน้าทำไปที่นั่นด้วยวิธีการนั้นๆ

หากรู้ชัดขึ้นมว่าจุดหมายนั้น ไม่ว่าจะเราหรือคนอื่นใด ไม่มีใครจะให้สำเร็จได้
ก็ไม่ต้องเศร้าเสียใจ พึงวางจิตสนิทลงตั้งใจเด็ดว่า ที่นี่เราจะทำอันไหนให้มันแน่วต่อไป

จะเห็นว่า เมื่อคิดให้ถูกขั้นตอน เราก็ทำใจของเราได้ มีความสุขด้วย และสร้างความเจริญได้ด้วย
คือยอมรับความจริง แต่ไม่จำเป็นต้องยอมรับสภาพที่เป็นอยู่

ถ้าแยกไม่ถูก ก็จะได้แบบไทยๆ ที่เข้าใจผิด ไม่ใช่เข้าใจถูก ไทยชนิดที่เข้าใจผิด ก็คือการยอมรับ
สภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งทำให้ใจสบายดี มีความสุขแต่ไม่เจริญ แต่ถ้าไปตามฝรั่งผิดอีก ทั้งของไทยที่ดี ก็ไป
สร้างความเจริญโดยจิตใจมีความทุกข์ ไม่ได้เรื่องทั้งสองฝ่าย ดีไม่ดีจะซ้ำร้าย ของไทยที่ดีก็ทิ้ง ของฝรั่งที่ดี
ก็ไม่รับเอา เลยมีแต่เสียทั้งสองด้าน คือ ทั้งทุกข์และทั้งเสื่อมด้วย

เมื่อเรารับของฝรั่ง เรายังจะได้เปรียบกว่าฝรั่ง เมื่อศึกษาและนับถือ *ไตรภูมิพระร่วง* เราก็น่าจะ
เอาคติเหล่านี้มาสอนเป็นฐานสำหรับสร้างความเจริญ หรือพัฒนาประเทศไทยได้ต่อไปด้วย แต่ว่าต้องดู
ต้องจับให้ถูก

กรรมก็ไม่ได้ ไตรลักษณ์ก็ไม่ได้ มองไม่เป็น ก็ได้ผลร้าย นั่นคือกรรมไม่ได้

อาจมาคิดว่าเราต้องวิเคราะห์กันอีก เช่นว่าเรื่องกรรมในไตรภูมินี้ท่านสอนในแนวพุทธศาสนา
ที่แท้แค่ไหน มีคติอย่างไรที่เรียกว่าเป็นปุพเพกตวาทเข้ามาปนหรือเปล่า

ถ้าเป็น **ปุพเพกตวาท** ก็หมายความว่า เป็นลัทธิที่ถือว่ากรรมเก่าเป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง
แล้วอันนั้นจะเป็นลัทธินิครนถ์

แต่ถ้าเป็นหลักกรรมในพุทธศาสนา จะต้องถือว่า มนุษย์นี้ปรับปรุงตัวเองได้ด้วยการกระทำ
ของตน เราจะเป็นคนดีคนชั่ว จะเสื่อมหรือเจริญก้าวหน้า ก็อยู่ที่การกระทำของเรา ขอให้คิดว่า
เราควรจะได้ประโยชน์จากไตรภูมิในแง่เหล่านี้

ขอสรุปย่อความอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจับสาระให้ชัดเจนยิ่งขึ้นอีกว่า หนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* นี้ ถ้าจะ
เรียกชื่อให้เต็มความจริงๆ ก็คงต้องเรียกว่า “*ไตรภูมิ และการหลุดพ้นจากไตรภูมิ (สู่โลกุตระภูมิ)*” และ
หนังสือนี้มีคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกัน คือ **หลักกรรม** และ **ไตรลักษณ์**
โดยเฉพาะ **อนิจจัง** เป็นหลักกรรมแกนของ *ไตรภูมิพระร่วง*

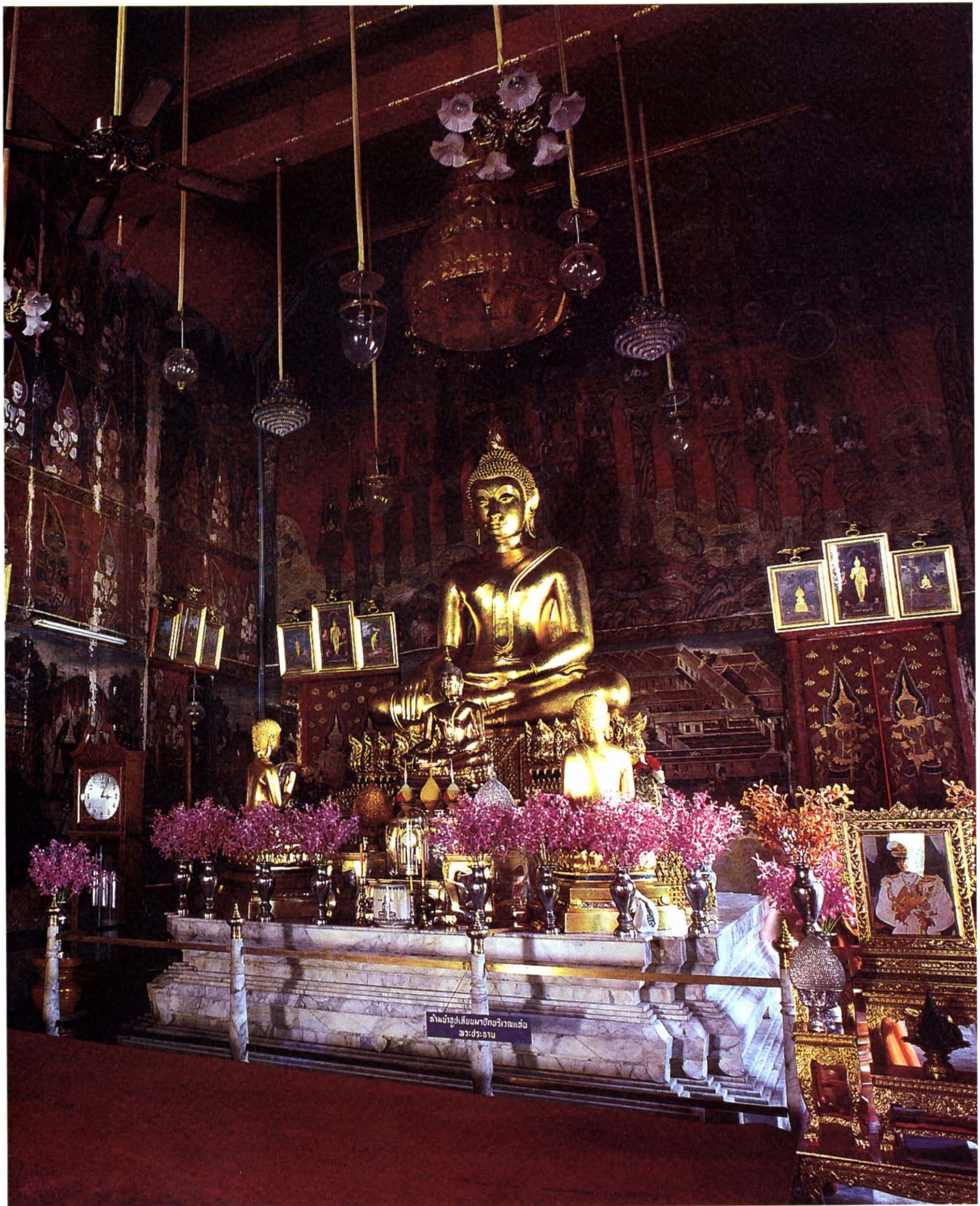
ทำที่ ความเข้าใจ และแนวการสั่งสอนเกี่ยวกับกรรมและอนิจจังใน *ไตรภูมิพระร่วง* เป็นไป
ในด้านใด และก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียต่อทัศนคติและค่านิยมของสังคมไทยอย่างไร จะไม่พูดให้มาก
ในที่นี้ ปล่อยให้เป็นเรื่องของนักวิชาการ ทางวรรณคดี ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยา
เป็นต้น จะวิเคราะห์วิจารณ์กันไป

แต่สำหรับนักปฏิบัติที่มุ่งประโยชน์สุขของมนุษย์ ย่อมไม่จำเป็นต้องคอยรอผลการวินิจฉัย
ของนักวิชาการว่าที่จริงเป็นอย่างไร เพราะมีความจริงที่แน่นอนอยู่แล้ว และแน่นอนกว่า ซึ่งเป็นฐาน
ของความคิดใน *ไตรภูมิ* อีกชั้นหนึ่งด้วยเข้าไป และซึ่งเราสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที

ความจริงที่แน่นอนอย่างแรกก็คือ **หลักกรรม** และ **หลักไตรลักษณ์** โดยเฉพาะเรื่อง **ความไม่เที่ยง**
เป็นแกนความคิดที่ซึมแทรกอยู่ทั่วตลอดในคำสอนทั้งหมดของหนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* และเป็นความจริง
ที่แน่นอนเช่นเดียวกันว่า **หลักกรรม** และ **หลักไตรลักษณ์** คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้น เป็นหลักกรรม

ไตรภูมิและจักรวาล

จิตรกรรมฝาผนังด้านหลังพระประธาน
ในอุโบสถวัดทองธรรมชาติ กรุงเทพฯ
ฝีมือช่างเขียนสมัยรัชกาลที่ ๓
เขียนขึ้นราว พ.ศ. ๒๓๕๐ - ๒๓๕๐
ไม่ทราบชื่อช่างเขียน.

ฐานบัวสูงสี่ชั้นมาอีกบริเวณหนึ่ง
พระปรางค์

สำคัญระดับแกนที่สอดประสานหลักคำสอนอื่นๆ แทบทุกอย่างในพุทธศาสนา ซึ่งจะพบได้เกือบทั่วทุกแห่ง ในคัมภีร์ที่แสดงหลักธรรม

หลักกรรมท่านสอนเพื่อมุ่งให้คนดำเนินชีวิตอยู่อย่างดีที่สุดในไตรภูมิ ส่วนหลัก**ไตรลักษณ์** ท่านสอนเพื่อช่วยให้คนหลุดพ้นไปได้จากไตรภูมิ หรือพูดให้ถูกแก่ที่ว่า เพื่อช่วยให้พ้นจากกรรมแล้วจะได้พ้นจากไตรภูมิ

กรรมเป็นเรื่องราวระดับโลกียะ ส่วน (ความรู้ใน) **ไตรลักษณ์** เป็นเครื่องนำสู่โลกุตระ

กรรมเป็นเรื่องของการกระทำ ความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิต **ไตรลักษณ์** เป็นเรื่องของปัญญา ความรู้ความเข้าใจที่จะช่วยให้คนดำเนินพฤติกรรมที่ดีงาม จนถึงขั้นที่กรรมไม่เป็นกรรมอีกต่อไป

หลักกรรมก็ดี **ไตรลักษณ์** ก็ดี ล้วนมีทางให้มองได้ ๒ ด้าน

สำหรับ**หลักกรรม**เมื่อพลิกมองผิดด้าน (ซึ่งความจริงเป็นเพียงการมองแค่บางแง่บางมุม ไม่ครบถ้วน) คือการมองที่เน้นข้างอดีตหรือมองแต่อดีตด้านเดียว ก็อาจกลายเป็นเครื่องเสริมสร้างทัศนคติแบบยอมจำนน หรือการหวังอนาคตด้วยการรอคอยการดลบันดาลของกรรมปางก่อน

ส่วน**ไตรลักษณ์** เมื่อพลิกมองผิดด้าน หรือมองแค่ถ้อยคำ มองไม่ถึงหลัก ก็อาจให้เกิดฐานความคิดที่เห็นมนุษย์เป็นสภาพเลื่อนลอย ขาดอำนาจริเริ่มทำการ กลายเป็นเสริมสร้างทัศนคติแบบยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ รอคอยโชคชะตา ปลดปล่อยชีวิตและกิจการล่องลอยไปตามน้ำตามลม (อะไรๆ ก็ไม่เที่ยงแท้แน่นอน จะทำยังงี้ได้ ก็ต้องปล่อยแล้วแต่มันจะเป็นไป!)

เป็นความจริงที่แน่นอนว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับกรรมและไตรลักษณ์ อย่างที่กล่าวมานี้ เป็นการมองที่ผิดพลาด ไม่ใช่ทัศนคติแบบพุทธ

การมอง**กรรม**อย่างถูกต้อง หรือการมองอย่างถึงหลัก ย่อมให้เกิดทัศนคติที่เห็นว่า ชีวิต และกิจการจะเป็นอย่างไร ก็อยู่ที่การกระทำของเรา ภายในเงื่อนไขของกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย เมื่อต้องการผลดีอย่างไร ก็ต้องเพียรพยายามทำการซึ่งจะเป็นเหตุให้ได้ผลอย่างนั้น

ส่วนการมอง**ไตรลักษณ์** ที่ถูกต้องถึงหลัก ย่อมให้เกิดท่าทีแห่งความไม่ประมาท การสืบสวน วิเคราะห์ หาเหตุปัจจัย ให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง และเพื่อให้อาจเลือกสรรจัดทำเหตุปัจจัย ซึ่งจะนำไปสู่ผลดีที่ต้องการ

เมื่อมองถูกต้อง หลักกรรมและหลัก**ไตรลักษณ์**ย่อมสัมพันธ์สอดคล้องกัน และช่วยเสริมกัน เพื่อการอยู่ดีของมนุษย์ คือการเป็นอยู่ด้วยปัญญา และทำการให้ตรงเหตุปัจจัย

กรรมก็ดี ไตรลักษณ์ก็ดี มองถูกมองเป็น ยิ่งเสริมกันให้ได้ผลที่ดี

ที่ว่ากรรมมองแต่ข้างอดีต เป็นการมองที่ผิดพลาดจากหลักพุทธศาสนา ก็เพราะผิดความจริง เป็น**ปุพเพกตวาท** ลัทธิหนึ่งใน ๓ ลัทธิที่นำไปสู่การไม่กระทำ (อภิริยา-inaction) ดังพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ลัทธิเดียรฉัตร ๓ ระบบเหล่านี้ ถูกบัณฑิตได้ถาม ชักใช้ไล่เสียเข้า ย่อมอ้างการถือสืบๆ กันมา ยืนหยัดอยู่ในอภิริยา คือ สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะ มิทิวธิ อย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ดี อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตาม ที่คน ได้แสวง ทั้งหมดนั้น ล้วนเป็นเพราะกรรมที่ทำได้ปางก่อน (ปุพเพกตวาท) ...เพราะการ บันดาลของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า (อิศวรนิรมิตวาท) ...หาเหตุปัจจัยมิได้ (อเหตุวาท)...

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลมายึดเอากรรมที่ทำได้ปางก่อนเป็นสาระ... ยึดเอาการ บันดาลของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเป็นสาระ... ยึดเอาความไม่มีเหตุเป็นสาระ ฉันทะก็ดี

ไตรภูมิและจักรวาล

จิตรกรรมฝาผนังด้านหลังพระประธานในอุโบสถวัดโบสถ์สามเสน (ตรงข้ามวังสุโขทัย) กรุงเทพมหานคร มีมือข้างเขียน สมัยรัชกาลที่ ๓ เขียนขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๓๗๐ - ๒๓๙๐ ไม่ทราบชื่อช่างเขียน.

ความพยายามก็ดี ว่าสิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ก็ยอมไม่มี^{๑๑}

พระพุทธศาสนาเป็น**กรรมวาท** และ**กิริยวาท** (ศาสนาแห่งการกระทำ) เป็น**วิริยวาท**^{๑๒} (ศาสนาแห่งความเพียรพยายาม) จึงสอนหลักกรรมในแง่จริยธรรมว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่หมั่นประกอบความเพียรในการฝึกอบรมจิต ถึงจะมีความปรารถนาว่า ขอให้จิตของเราหลุดพ้นจากอาสวะเกิด ดังนี้ จิตของเธอจะหลุดพ้นจากอาสวะได้ ก็หาไม่...^{๑๓}

พระพุทธศาสนาสอนหลักความไม่เที่ยง มิใช่เพื่อให้ยอมปล่อยตัวปล่อยสิ่งทั้งหลายล่องลอยไปกับความไม่แน่นอนที่เราไม่อาจจะทำอะไร แล้วยกเรื่อยเรื่อยทอดทิ้งชีวิตและกิจการให้เลื่อนลอยไป (negligence) แต่ท่านสอนความจริงเรื่องความไม่เที่ยง ที่อะไรๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เพื่อให้เราตื่นตัวไม่ประมาท (เร่งเพียรใช้ปัญญาค้นหาและจัดการกับเหตุปัจจัย) ดังพุทธพจน์ที่เป็นปัจฉิมวาจาว่า

วธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ^{๑๔}

(“สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม” หรือแปลตามอรรถกถาว่า “จงบำเพ็ญกิจทั้งปวงให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท”)

หลักกรรม สอนใน**ขั้นที่หนึ่ง** ว่า ผลวิบากเกิดจากการกระทำที่เป็นเหตุ การกระทำจึงนำไปสู่ผลที่ต้องการ และสอนใน**ขั้นที่สอง** ว่า เมื่อต้องการผลดี ก็ต้องเพียรพยายามทำกรรมดี แล้วช่วยชี้แนะแจ่มแจ้งการกระทำที่ความประพฤติที่จัดว่าดีไว้

ส่วน**ไตรลักษณ์** โดยเฉพาะหลักความไม่เที่ยง สอนใน**ขั้นที่หนึ่ง** ให้รู้จักทำใจและวางใจต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง อย่างที่ว่า อยู่อย่างรู้ ทำหน้าที่ความเป็นจริงของโลกและชีวิต มีความสุขได้โดยจิตใจไม่ถูกบีบคั้นด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัว (*รู้จักวางใจที่จะไม่ยึดติด*)

ใน**ขั้นที่สอง** ส่งผลออกมาเสริมประสานหลักกรรม ให้ดำเนินชีวิตอย่างไม่ประมาท รู้คุณค่าของเวลาหรือเร่งรัดทำกรรมดีแข่งกับกาลเวลา โดยประกอบกิจกรรมทั้งหลายด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจความจริง ทำการต่างๆ อย่างมีเหตุผลตามหลักเหตุปัจจัย (*ทำการทั้งหลายได้โดยไม่ยึดติด*) ..

จนถึง**ขั้นสุดท้าย** มองเห็นความจริงของโลกและชีวิตสว่างชัด หมัดความยึดติด มีจิตใจเป็นอิสระ เลิกทะยานจ้องหาที่จะทำอะไรเพื่อตัวตน มองกว้างทั่วไปในโลกแห่งความเป็นไปของกรรมวิบาก เห็นการประสพสุขทุกข์ของสรรพสัตว์ แล้วตั้งหน้าแต่จะทำการเพื่อธรรม เพื่อความดีงาม เพื่อประโยชน์สุขของโลกทั้งหมด ทำการที่ไม่เป็นกรรม เรียกว่าสังกรรม และพ้นจากไตรภูมิ (*พ้นเหนือความยึดติด เป็นอิสระ และช่วยปลดปล่อยผู้ที่ยังยึดติด*)

ได้มีนักวิชาการชาวตะวันตกบางท่าน ถึงกับแยกพุทธศาสนาออกเป็น ๒ แบบ หรือ ๒ ชั้น ว่าเป็น Kammic Buddhism กับ Nibbanic Buddhism แล้วยกเลิกเอาชีวิตชาวบ้านกับชีวิตพระเป็นตัวแบบในการแยก แต่เป็นการแยกขาดออกจากกัน นี้ก็เกิดจากความเข้าใจบกพร่อง หรือมองไม่ทะลุตลอด เพราะไม่สามารถโยงและเชื่อมต่อเรื่องในระดับศีลธรรมของหลักกรรม กับระดับปัญญาที่เข้าถึงไตรลักษณ์ให้ถึงกัน (ปัญญาเป็นตัวชี้ทั้งของวิถีแห่งกุศลกรรมและทางแห่งนิพพาน)

ไตรภูมิและจักรวาล

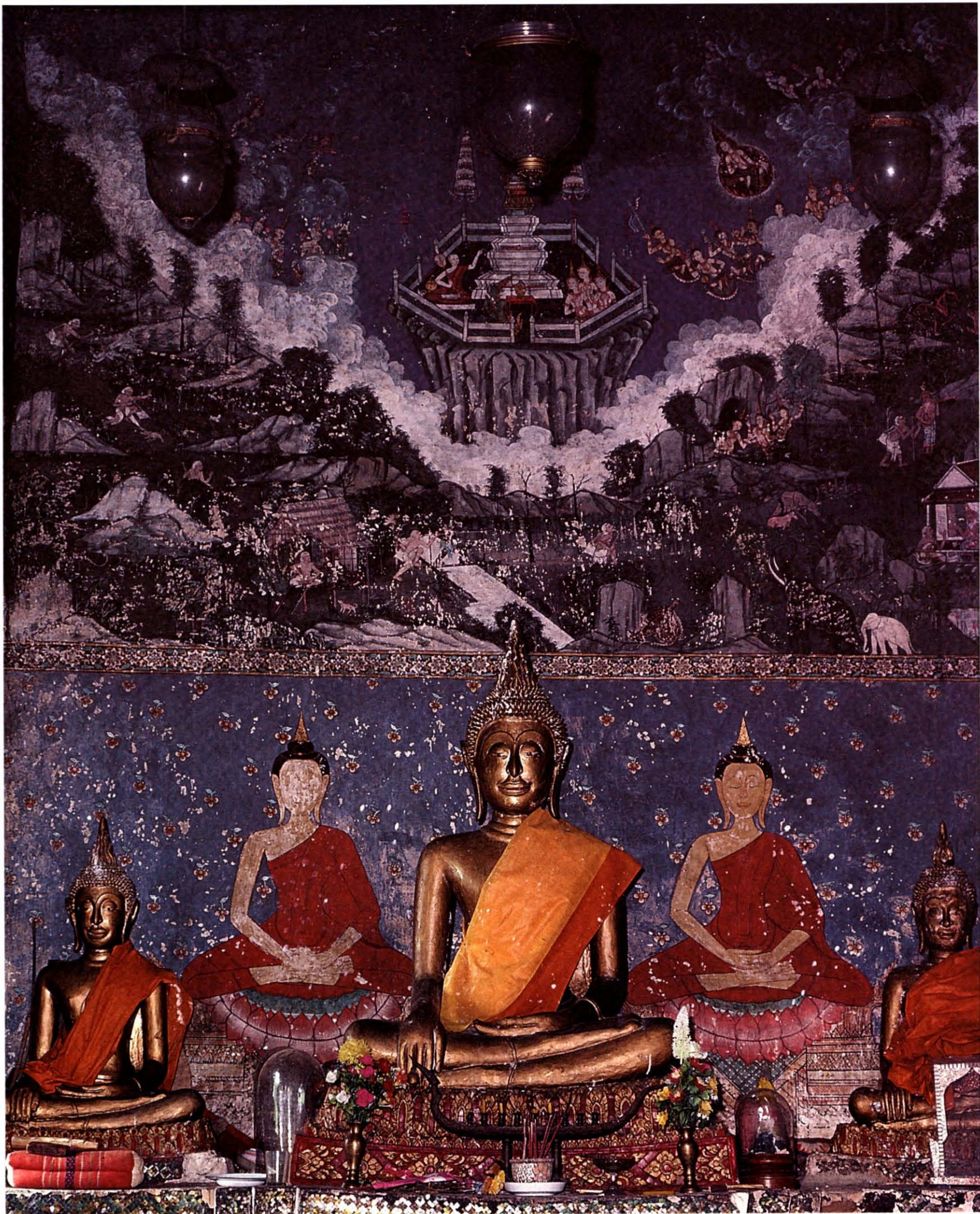
จิตรกรรมฝาผนังถ้ำหลังพระประธานในอุโบสถวัดหนองแสงสูง
อ.เมือง จ.สระบุรี ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๔ เขียนขึ้นประมาณ
พ.ศ. ๒๔๐๐ - ๒๔๑๐
ไม่ทราบชื่อช่างเขียน.

^{๑๑} อัง.ติก.๒๐/๕๐๑/๒๐๒

^{๑๒} เช่น อัง.ติก.๒๐/๕๗๗/๓๖๙

^{๑๓} ส.ข.๑๗/๒๖๑/๑๙๖

^{๑๔} ที.ม.๑๐/๑๕๓/๑๘๐

เข้าใจถึงไตรภูมิที่แท้ และเอามาสร้างสรรค์สังคมไทยให้ได้จริง

หากว่าจุดมุ่งหมายแห่งการหลุดพ้นจากไตรภูมิ ได้เคยเป็นอุดมคติของสังคมไทยในอดีต และหลักการต่างๆ เกี่ยวกับกรรมและไตรลักษณ์ ได้เคยเป็นอุดมการณ์ที่คนไทยยึดถือกันสืบมา บัดนี้ แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างมากมาย แต่คติแห่งการหลุดพ้นจากไตรภูมิ (การพ้นจากอำนาจครอบงำของการปรนเปรอทางวัตถุ หรือพ้นจากการครอบงำของอามิสและความยึดติดทุกรูปแบบ) พร้อมทั้งหลักการและไตรลักษณ์ ก็ยังเป็นอุดมคติและอุดมการณ์ของสังคมไทยได้อย่างเหมาะสมสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมโดยถูกต้องและชอบธรรมได้

แต่ทั้งนี้ อาจจะต้องรื้อฟื้นขึ้นมาชำระสะสางสิ่งเคลือบคลุมพอกบัง และดัดปรับข้อเจตนาเพี้ยนทำความเข้าใจกันให้ถูกต้องและชัดเจน

หากว่าหนังสือ *ไตรภูมิฯ* ฉบับเก่า ที่เรียบเรียงจากอรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์รุ่นหลังๆ นี้ ไม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ด้วยเหตุผลประการใดประการหนึ่ง ก็น่าจะพิจารณาถึงความเป็นไปได้ที่จะมีหนังสือเขียนไตรภูมิฉบับใหม่ ที่สามารถนำความคิดของคนร่วมสมัยในปัจจุบัน

อาตมาได้พูดเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของไตรภูมิมาพอสมควรแก่เวลา ก็ขอยุติเพียงเท่านี้ ถ้ามีเวลาเหลืออยู่ ก็เอามาใช้ในการตอบคำถามกันต่อไป

ถาม ขอรบกวนเรียนถามพระคุณเจ้าเรื่อง **วิปัสสนา** ที่วิปัสสนาแล้วเห็นนรก หรือสวรรค์ เห็นอะไรต่างๆ ไม่ทราบว่าเป็นการเห็นจริง หรือนรกสวรรค์นั้นเป็นนรกสวรรค์ที่มีอิทธิพล ทางความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีมา รวมทั้งความเชื่อจาก *ไตรภูมิกถา* ด้วย

ตอบ เรื่องเข้าใจวิปัสสนาแล้วไปเห็นนรกสวรรค์ เข้าใจว่าจะไม่ได้รับอิทธิพลจาก *ไตรภูมิพระร่วง* *ไตรภูมิพระร่วง*นี้ อาตมาภาวาทานผู้ประพันธ์ชื่อสัตย์ต่อตนเอง และต่อหลักวิชาพอสมควร ท่านพูดถึงเรื่องวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน แสดงขั้นตอนของการบำเพ็ญวิปัสสนาว่า จะได้ญาณอะไรบ้าง ซึ่งเป็นการเห็นตัวสภาวะธรรมที่เป็นจริง เห็นว่าขันธ ๕ หรือชีวิตของเราทั้งหมด หรือโลกทั้งหมดเป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ แล้วก็เกิดญาณรู้ความจริงเหล่านั้น

ทีนี้ ในสมัยหลัง โดยเฉพาะใกล้ๆ ปัจจุบันนี้เอง ความหมายของ **วิปัสสนา** เลื่อนมาในรูปที่ว่า พอทำวิปัสสนา หลับตาแล้วก็มองไปเห็นนรกสวรรค์ อันนี้เป็นความหมายเคลื่อนคลาดของวิปัสสนา ซึ่งเกิดจากความเข้าใจผิดของพวกเราเองมากกว่า ถ้าหากว่าจะเห็นนรกสวรรค์แล้ว จะต้องเป็นเรื่องของสมณะ ส่วนวิปัสสนาเป็นเรื่องของปัญญา ที่จะรู้เท่าทันความจริงของสิ่งทั้งหลาย

จะอย่างไรก็ตาม เป็นอันว่าได้มีความเชื่ออย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว ทีนี้ ถ้าไม่ใช่คำว่าวิปัสสนา แต่นั่งสมาธิ นั่งสมณะแล้วก็ไปเห็น การเห็นนรกสวรรค์ในกรณีนี้ ก็มีข้อพึงพิจารณาหลายแง่

๑. แ่งที่หนึ่งคือ ภาพที่เราเห็นนั้นเรียกว่า “นิมิต” นิมิตก็เป็นเรื่องของภาพหรือมโนภาพ ภาพที่เกิดขึ้นในใจ ภาพที่เกิดขึ้นในใจนั้นย่อมเกิดจากการปรุงแต่งของเราเองได้ด้วย

เมื่อเกิดจากการปรุงแต่งของเรา ก็หมายความว่า ในจิตของเรามีการสะสมเรื่องราวเหล่านั้นไว้ เราอาจจะเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ เรื่องราวและภาพเหล่านี้ก็ฝังอยู่ในใจ เวลาจิตเข้าถึงภาวะที่สงบ ไม่มีอารมณ์อื่นกวน โอกาสมันให้ ภาพเหล่านี้ก็ปรากฏฉายออกมา ก็อาจเห็นเป็นภาพเดียวกันนั้น

หรืออาจจะมีการจูงใจของผู้ที่นำในการเข้าสมาธิบอกว่า พวกเรามา นั่งเข้าสมาธิกันนะ แล้วจะไปเที่ยวนรกสวรรค์ ใจคนหนึ่งที่งัดจูดไว้แล้วว่าจะไปดูสวรรค์นรก ทีนี้ใจมุ่งไปแล้ว ภาพเก่าที่ตัวเตรียมไว้มันก็จะมาเตรียมแสดง และผู้ที่นำเขาก็อาจพูดบรรยายต่อไปอย่างนั้นๆ ก็อาจกลายเป็นจูงใจให้เห็นเป็นอย่างนั้นจริงๆ ก็ได้ นี่เป็นแง่ที่หนึ่ง

สัญลักษณ์ไตรภูมิและจักรวาล อยู่ในรอยพระพุทธรูปที่มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าอยู่เหนือโลกิยธรรม และเป็นสัญลักษณ์ปางเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานที่เก่าแก่ใน พ.ศ. ๑ - ๕๐๐ ก่อนจะนิยมสร้างพระพุทธรูปเคารพกราบไหว้ เมื่อ พ.ศ. ๕๐๐ เป็นต้นมา

พระพุทธรูปสลักหิน พบในวัดพระราม พระนครศรีอยุธยา ศิลปะอยุธยาตอนต้น อายุประมาณ พ.ศ. ๑๙๐๐ - ๒๐๐๐ สมบัติพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ.

๒. อีกแง่หนึ่ง ก็เป็นเรื่องของความสามารถ หรือเป็นพลังแห่งสมาธิของท่านผู้นั้นเอง ซึ่งในขั้นนี้ ก็หมายความว่า ท่านผู้นั้นได้ลึกซึ้งขนาดถึงฌานแล้วได้อิทธิญา ก็อาจจะได้เห็นเรื่องนรกสวรรค์ ที่มีน เป็นสภาวะเข้า อะไรวุ่นๆ แต่ในขั้นนั้น ภาพนรกสวรรค์ก็ต้องไม่ใช่อย่างที่คนทั่วไปคิด และไม่ใช่ว่า ภาพที่ใครอื่นจะบอกให้เห็นได้ ต้องเป็นวิสัยของตัวเอง นั่นก็เป็นอีกตอนหนึ่ง ซึ่งคิดว่าคงจะไม่ใช้วิสัยของคนทั่วๆ ไปแน่ๆ

เรื่องนี้ก็มาเป็นข้อคิดเทียบเคียงให้แก่เรื่องไตรภูมิด้วย คือ ในกรณีนี้ ถ้าเรื่อง**วิปัสสนา**จะมี อิทธิพลต่อคนไทยและต่อสังคมไทย ก็กลายเป็นว่า มันไม่ใช่อิทธิพลของวิปัสสนาต่อสังคมไทย แต่มันเป็น อิทธิพลของความเข้าใจผิดเกี่ยวกับวิปัสสนาต่อสังคมไทย

ในเรื่องไตรภูมินี้ มีข้อพิจารณาซับซ้อนมากทีเดียว เราไม่ควรจะมองแค่ *ไตรภูมิ* มีอิทธิพล อย่างไรต่อสังคมไทย แต่อาจจะมองแยกแยะออกไป เริ่มต้นตั้งแต่ว่า อันนั้นอันนี้หลายอย่างอาจจะ เป็น อิทธิพลของความเชื่อเรื่องไตรภูมิแต่ก่อนกว่าและในวงกว้าง ไม่ใช่เพียงอิทธิพลของหนังสือที่ชื่อว่า *ไตรภูมิ*

ยิ่งกว่านั้น บางอย่างอาจจะ เป็นอิทธิพลของความเข้าใจผิดเพี้ยนหรือความรู้เข้าใจไม่เพียงพอ ในเรื่องไตรภูมิ หรือต่อเนื้อหาของหนังสือที่ชื่อว่า *ไตรภูมิ* และถ้าเป็นอย่างนี้ หากคิดจะสร้างสรรค์ สังคม เราควรมีภารกิจเพิ่มขึ้น เช่น ในการที่จะให้การศึกษาเพื่อให้ความรู้ที่ชัดเจนและแก้ไขความเข้าใจให้ ถูกต้อง

ทั้งนี้ อาจจะรวมถึงการที่จะต้องวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือหรืองานนิพนธ์ทั้งหลายที่มีชื่อ *ไตรภูมิ* ว่าถูกต้อง ตรง และครบตามหลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา หรือไม่ และแค่นั้นเพียงใด

ถ้าทำอย่างนี้ จึงจะเป็นวิชาการที่เพียงพอ และเป็นทางแห่งการสร้างสรรค์ที่แท้จริง ไม่ใช่มาอัน มาดั้นกันอยู่แค่ในวงจรมืด หรืออาจจะ เป็นแค่การลัดวงจร

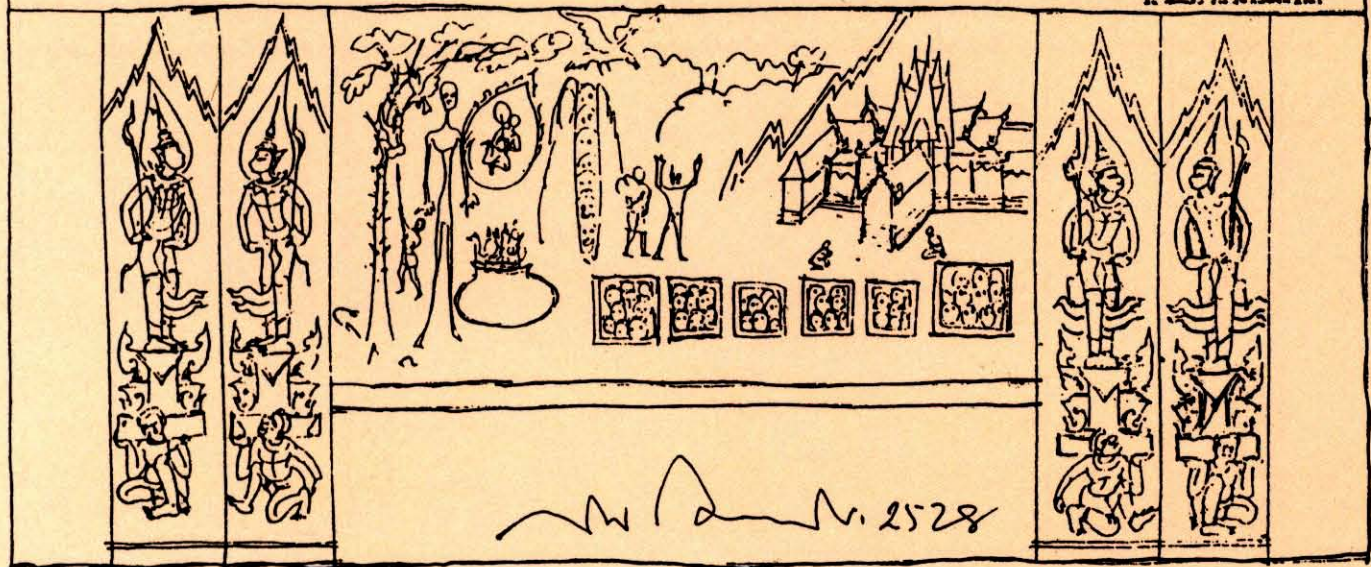
เราน่าจะสืบต่อไปอีก ในการที่จะทำให้ไตรภูมิก่อเกิดอิทธิพลในการสร้างสรรค์สังคมไทย อย่างแท้จริง โดยไม่ปิดตัวลงอยู่แค่ *ไตรภูมิพระร่วง* และหนังสือทั้งหลายที่ว่าด้วยไตรภูมิ แต่ให้ *ไตรภูมิพระร่วง* และหนังสือทั้งหลายที่ว่าด้วยไตรภูมินั้น เป็นสื่อให้เราก้าวต่อไปให้ถึงหลักไตรภูมิ ที่เป็นต้นทาง อันโยงไปยังสาระและคุณค่าทั้งหมดอันพึงได้จากพระพุทธศาสนา ที่จะนำมาซึ่งประโยชน์ และความสุขแก่มวลประชาชน เพื่อเกื้อกูลแก่ชาวโลก คือให้ถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา ซึ่งพูด ได้อย่างแน่นอนอนันใจโดยสมบูรณ์ว่าเป็นวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของคำสอนเรื่องไตรภูมินั้นแล

ภาพไตรภูมิและจักรวาลที่ประมวลแบบจากวัดต่างๆ ในสมัย รัชกาลที่ ๑ - ๒

ภาพไตรภูมิและจักรวาลนี้ ไม่ใช่ภาพคัดลอกโดยตรงจากผนัง ด้านหลังของพระประธานของจิตรกรรมฝาผนังในวัดใดวัดหนึ่ง โดยเฉพาะ แต่เป็นภาพที่ออกแบบขึ้นใหม่ โดยนายสน สีมาตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ เพื่อประกอบการบรรยายเรื่อง "ไตรภูมิและ จักรวาลในจิตรกรรมฝาผนังไทย" ในการประชุมสัมมนาวิชาการ เรื่อง "ความสำคัญไตรภูมิ" จัดโดยหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ใน พ.ศ. ๒๕๒๘.

da Amado do 20 de Junho 1900

M. Amado 2528

คำอธิบายภาพประกอบ

- ๑) เขาพระสุเมรุ (ภูเขาแกนกลางจักรวาล) สูงพื่นน้ำ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ จมน้ำ ๘๔,๐๐๐ โยชน์
- ๒) เขายุคันธร (สัตตบริภัณฑ์ ชั้นที่ ๑) สูงพื่นน้ำ ๔๒,๐๐๐ โยชน์ จมน้ำ ๔๒,๐๐๐ โยชน์
- ๓) เขาอิสันธร (สัตตบริภัณฑ์ ชั้นที่ ๒) สูงพื่นน้ำ ๒๑,๐๐๐ โยชน์ จมน้ำ ๒๑,๐๐๐ โยชน์
- ๔) เขากรวิก (สัตตบริภัณฑ์ ชั้นที่ ๓) สูงพื่นน้ำ ๑๐,๕๐๐ โยชน์ จมน้ำ ๑๐,๕๐๐ โยชน์
- ๕) เขาสุทัสสนะ (สัตตบริภัณฑ์ ชั้นที่ ๔) สูงพื่นน้ำ ๕,๒๕๐ โยชน์ จมน้ำ ๕,๒๕๐ โยชน์
- ๖) เขานมินธร (สัตตบริภัณฑ์ ชั้นที่ ๕) สูงพื่นน้ำ ๒,๖๒๕ โยชน์ จมน้ำ ๒,๖๒๕ โยชน์
- ๗) เขาวินิตกะ (สัตตบริภัณฑ์ ชั้นที่ ๖) สูงพื่นน้ำ ๑,๓๑๒ โยชน์ กับ ๒๐๐ เส้น จมน้ำ ๑,๓๑๒ โยชน์ กับ ๒๐๐ เส้น
- ๘) เขาอัสสกันณะ (สัตตบริภัณฑ์ ชั้นที่ ๗) สูงพื่นน้ำ ๖๕๖ โยชน์ กับ ๑๐๐ เส้น จมน้ำ ๖๕๖ โยชน์ กับ ๑๐๐ เส้น
- ๙) แม่น้ำสีทันดร (น้ำจืด) กว้างที่สุด ๘๔,๐๐๐ โยชน์ แคบเป็นลำดับจนถึง ๑,๓๑๒ โยชน์ กับ ๒๐๐ เส้น นับจากชั้นในออกมาสู่ชั้นนอก
- ๑๐) มหาสมุทร (น้ำเค็ม) ระยะตั้งแต่เขาอัสสกันณะถึงกำแพงจักรวาล ๓๐๙,๖๕๔ โยชน์
- ๑๑) กำแพงจักรวาล (สุดขอบจักรวาล) สูงพื่นน้ำ ๘๒,๐๐๐ โยชน์ จมน้ำ ๘๒,๐๐๐ โยชน์
- ๑๒) บุรพวิเทหทวีป (ทิศตะวันออก) ล้นฐานกลม เส้นผ่าศูนย์กลาง ๗,๐๐๐ โยชน์
- ๑๓) อุตตรกุรุทวีป (ทิศเหนือ) ล้นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๘,๐๐๐ โยชน์
- ๑๔) อมรโคยานทวีป (ทิศตะวันตก) ล้นฐานครึ่งวงกลม เส้นผ่าศูนย์กลาง ๗,๐๐๐ โยชน์
- ๑๕) ชมพูทวีป (ทิศใต้) ล้นฐานรูปไข่วงรี กว้าง ๑๐,๐๐๐ โยชน์
- ๑๖) ปราสาทไพโรชยนต์ วิมานพระอินทร์ จอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ
- ๑๗) พระเจดีย์จุฬามณี บรรจุพระเกศาราตุและเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้า ตั้งอยู่บนสวรรค์ดาวดึงส์
- ๑๘) ต้นไม้ทองเหลืองหรือต้นปาริชาติ ต้นไม้ประจำสวรรค์ดาวดึงส์
- ๑๙) วิมานของท้าวจตุโลกบาล จอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นจาตุมาหาราชิกา
- ๒๐) วิมานของเทพบริวารของท้าวจตุโลกบาล ยกเว้นวิมานบนยอดเขายุคันธรเป็นวิมานของท้าวจตุโลกบาล
- ๒๑) สุริยเทพบุตร ขั้บราษรตเทียมสิงห์ เวียนไปเบื้องขวากระทำประทักษิณเขาพระสุเมรุ
- ๒๒) จันทรเทพบุตร ขั้บราษรตเทียมม้าขาว เวียนไปเบื้องขวากระทำประทักษิณเขาพระสุเมรุ
- ๒๓) เข้าใจว่าช่างเขียนตั้งใจให้เป็นวิมานรูปพรหม ๑๖ ชั้นฟ้า
- ๒๔) เข้าใจว่าช่างเขียนตั้งใจให้เป็นวิมานของอรุปรหมสี่ชั้นฟ้า
- ๒๕) นักสิทธิ์และวิทยากร เหาะมานมัสการพระพุทธเจ้า
- ๒๖) ปลาอานนท์ เป็นปลายักษ์ชนิดหนึ่งในจำนวนทั้งหมด ๗ ชนิด อยู่ในมหาสมุทร
- ๒๗) บริเวณนี้มักเขียนเป็นบ้านเมืองในชมพูทวีป นิยมนำพุทธประวัติและเวลสันดรชาดกมาเขียนไว้
- ๒๘) ฉากเมืองนรก (นรกภูมิ) มีขุมนรกใหญ่ ๘ ขุม ในแต่ละขุมนรกใหญ่มีขุมนรกป่าว (บริวาร) ล้อมขอบอีก ๑๖ ขุม และยังมีขุมนรกย่อยล้อมรอบอีก ๔๐ ขุม ในทุกขุมนรกใหญ่ ขุมนรกใหญ่มีชื่อดังนี้ สัตยชีพนรก กาลพฤตตนรก สังฆาฏนรก โรรูนรก มหาโรรูนรก ตาปนรก และมหาอเวจี
- ๒๙) พระมัลลย์เยี่ยมขมนรก พระมัลลย์เป็นพระอรหันต์องค์สุดท้ายในความเชื่อของลังกาและไทย เป็นผู้นำความเชื่อเรื่องศาสนาในสมัยพระศรีอริยเมตไตรยมาเผยแพร่
- ๓๐) ปราสาทของพระยายมราช กำลังพิจารณาโทษสัตว์นรก
- ๓๑) ประตูด่านหลังพระประธาน

แผนผังแสดงเนื้อหาไตรภูมิ

(ภูมิใหญ่ ๓ ภูมีย่อย ๓๑)

ลำดับบทในไตรภูมิพระร่วง

ลำดับเนื้อหาตามหลักวิชา

(๑) กามาวจรภูมิ/กามภูมิ ๑๑

ก. อบายภูมิ ๔

๑. ปฐมกัณฑ์	๑) นรกภูมิ
	- นรกใหญ่ ๘
	- นรกว่าว ๑๖ และตัวอย่าง
	- โลกัณตนรก
	- มหาอวิจินนรก
๒. ทุตติยกัณฑ์	๒) ตีรัจฉานภูมิ (โยนิ ๘ ราชสีห์ ๔ ข้าง ๑๐ ปลา ๗ ครุฑ นาคพิภพ)
๓. ตติยกัณฑ์	๓) เปรตภูมิ (เน้นเรื่องบุพกรรม)
๔. จตุตถกัณฑ์	๔) อสุรกายภูมิ (ภพอสูร ราหูอมอาทิตย์จันทร์)

ข. กามสุคติภูมิ ๗

๕. ปัญจกัณฑ์	๑) มนุสสภูมิ (๓)
	- โยนิ ๔ และกำเนิดมนุษย์ตั้งแต่เป็นกัลละ
	- ทวีป ๔ (บุตร ๓, มนุษย์ ๔, ทวีป ๔)
	- (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๑) มหาจักรพรรดิราชและรัตนะทั้ง ๗
	- (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๒) พระเจ้าอโศกมหาราช
	- (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๓) โชติกเศรษฐี
	- (เหตุที่ให้มาเกิดดี) บุญกิริยาวัตต์ ๑๐
	- ตัวอย่างมนุษย์ที่เกิดแปลกจากปกติ โดยโยนิอื่น ๓
	- เหตุมรณะ ๔ กรรม-กรรมนิमित
๖. ฌริฐกัณฑ์	๒) ฉกามาพจร (สวรรค์) ภูมิ (๖)
	๑. จาตุมหาราชิกาสวรรค์ (เริ่มด้วยเทพ ๓ ประเภท)
	๒. ดาวดึงษาสวรรค์
	๓. ยามาสวรรค์
	๔. ดุสิตสวรรค์
	๕. นิมมานรดีสวรรค์
	๖. พรนิมิตตวสวัตติสวรรค์-เหตุสิ้นอายุของเทวดา ๔ + นิमित ๕

๗. สัตตมกัณฑ์

(๒) **รูปาวจรภูมิ/รูปภูมิ-รูปพรหม ๑๖ ชั้น (รวมทั้งสุทธาวาส ๕)**

๘. อัญกรมกัณฑ์

(๓) **อรูปาวจรภูมิ/อรูปภูมิ-อรูปพรหม ๔ ชั้น (ฉัพพรรณรังสีทำให้รู้ พุทธอุบัติ)**

๙. นวมกัณฑ์

(.) อวินิโมครูป (โลกแห่งวัตถุ-ธรรมชาติแวดล้อม)

- อนิจจลักษณ์
- ภูเขาและแม่น้ำ
- พระอาทิตย์ พระจันทร์ นวเคราะห์ ดาราการ
- ชมพูทวีป-ป่าหิมพานต์

๑๐. ทสมกัณฑ์

(.) อวินิโมครูป (ต่อ) กัลป์-วินาศ-อุบัติ

๑๑. เอกาทสมกัณฑ์

(๔) **(โลกุตระภูมิ) นิพพานกถา**

- วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน
- อวสานพจน์ (+อนันตสังส์ : ทิพยสมบัติ นิพพาน พบพระศรีอาริย์)

พัฒนาสังคมไทย ด้วยความรู้เข้าใจ **ไตรภูมิ**
© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ชื่อเดิม : ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย

พิมพ์ครั้งแรก ตุลาคม ๒๕๒๖

พิมพ์ครั้งที่ ๘ (ครั้งแรกในชื่อใหม่) ตุลาคม ๒๕๕๓

พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕

(ข้อมูลสถิติการพิมพ์อยู่ระหว่างการรวบรวมข้อมูลเก่า

ครั้งที่พิมพ์ที่ระบุนี้อ้างอิงจากข้อมูลการพิมพ์ครั้งสุดท้ายที่พบในปัจจุบัน)

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

หากท่านใดประสงค์จัดพิมพ์

โปรดติดต่อขออนุญาตที่ วัดญาณเวศกวัน

ต.บางกระพี้ อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

<http://www.watnyanaves.net>

ISBN 974-9413-8-1

ถ่ายภาพและเขียนคำบรรยายภาพ รุ่งศาสดราจารย์สน สีมাত্রัง

จำนวนพิมพ์ ๕๐๐ เล่ม

จำนวนหน้า ๗๘ หน้า

รับผิดชอบการจัดพิมพ์ บริษัท อาศรมสถาปนิกชุมชนและสิ่งแวดล้อม จำกัด

๓๙๗ ซ.อนามัยงามเจริญ ๒๕

แขวงท่าข้าม เขตบางขุนเทียน

กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐

จัดทำรูปเล่ม บริษัท แพลน กราฟิก จำกัด

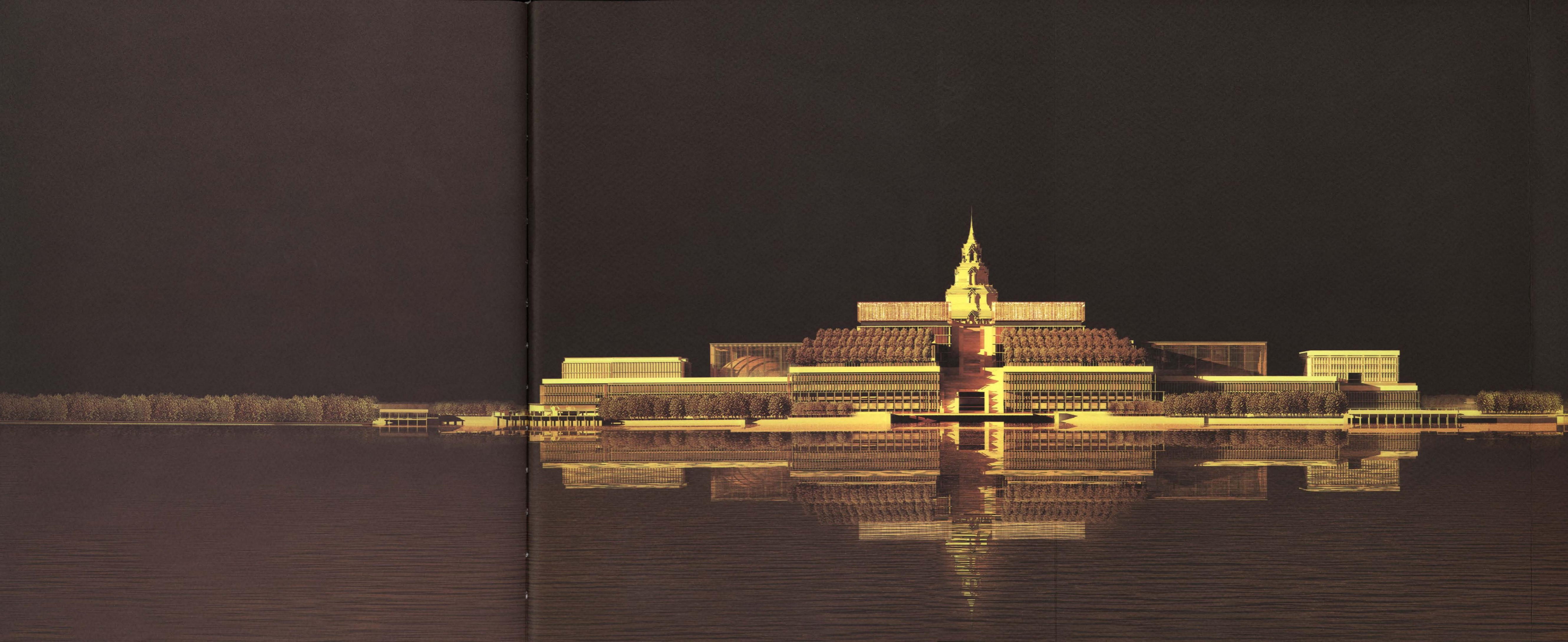
พิมพ์ที่ บริษัท แพลน พรินท์ติ้ง จำกัด

สัปปายะสภาสถาน

สถาปัตยกรรม “ไตรภูมิ”

การฟื้นฟู “เขาพระสุเมรุ” ครั้งใหม่ในยุครัตนโกสินทร์ เพื่อนำสังคมไทยสู่ภาวะ “บังอวยเบิกฟ้า ผักพื้นใจเมือง”

ทีมงานโครงการออกแบบอาคารรัฐสภาแห่งใหม่

สถาปัตยกรรม

 วิศวกรรมการอนุรักษ์และสิ่งแวดล้อม สถาปนิกอาคารศิลป์

 บจก. อัครศิลป์ สตูดิโอ

 บจก. แพลน สตูดิโอ

 บจก. แพลน แอสโซซิเอตส์

ภูมิสถาปัตยกรรม

 BPN
 บจก. บลูแพลนเนต ดีไซน์ อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล

สถาปัตยกรรมภายใน

 บจก. เดคา อาร์ทเวิร์ก

POWARINT
 บจก. กาวินทร์

 บจก. ออทีส์ ดีไซน์ คอนซัลแตนท์

วิศวกรรมโครงสร้าง

 KCS
 บจก. เค.ซี.เอส. แอนด์ แอสโซซิเอตส์

วิศวกรรมงานระบบ

 บจก. แพลน เอ็นจิเนียริง

PASS
 บจก. พาส เอ็นจิเนียริง คอนซัลแตนท์

 บจก. พีวอิน คอนซัลแตนท์

กราฟฟิก

 P
 บจก. แพลน โมทีฟ

ผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษา

ด้านสถาปัตยกรรมไทย

รศ. ดร. ปิยะบุญ สุวรรณศิริ
 อ. เภา สุวรรณศักดิ์ศรี
 ผศ. พงศกร อิ่มสวัสดิ์

ด้านศิลปปะและวัฒนธรรมไทย

รศ. สน สิมพลรัตน์

ด้านสถาปัตยกรรม

นฤตชนม์ วงศ์สิงห์
 เจนกิจ นามาวรรณ

ด้านการอนุรักษ์สิ่งงานและการรักษาสีแนวสมัย

รศ. ธนิต จินดาวงศ์
 ผศ.ดร. อรรถจัน เศรษฐบุษยา

ด้านเทคโนโลยีอาคาร

จักรพันธ์ ภาวังศรีรัตน์

ด้านสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อผู้พิการ ผู้สูงอายุและเด็ก

รศ. ไชรัตน์ จารุทัศน์

ด้านวิศวกรรมจราจร

รศ. ดร. สรวิศ นฤปิติ

ด้านสวนศาสตร์และการควบคุมเสียงรบกวน

 P
 บจก. อูลา คอนฟิวเตอร์ แอนด์ คอมมิวนิเคชั่น

ด้านการออกแบบระบบแสงสว่าง

 BIOARCHITEK
 บจก. ไบโอรคิเทค

ด้านการออกแบบระบบรักษาความปลอดภัย และความปลอดภัยด้านอัคคีภัย

 P
 บจก. พีวอิน ไฟน์ เซฟตี้

ด้านประมาณราคาและตรวจสอบปริมาณงาน

 VORTECH
 บจก. วอเทค อาร์ทิเทค

ด้านการเขียนภาพสามมิติและแอนิเมชัน

สนศักดิ์ วิจารณ์
 นิรุฒพงษ์ ศรีอุตร
 ศราวุฒิ แคนทินาย

A-3D
 บจก. เอ ทรี ดี

ทีมงานผู้จ้างออกแบบ

ประทีป โสภณ
 สมคิด สระทองมีดี
 กฤษฏา อารามณีวัฒน์
 รุ่งเพชร กุลวงษ์
 พรเทพ สังคะ

